

As relacións sexoafectivas intermasculinas e interfemininas no trobadorismo galego

(Volume 2 de 2)

Carlos Callón

Universidade da Coruña

Tese de Doutoramento

2017

Directora e director: Pilar García Negro e Manuel Ferreiro Fernández

**Programa Oficial de Doutoramento en
Estudos Lingüísticos e Literarios do Galego e do Portugués**

UNIVERSIDADE DA CORUÑA

Índice - Volume 2

Presentación e criterios editoriais.....	9
Cantiga 1: "Pero non fui a Ultramar"	13
Cantiga 2: "Aquestas coitas que de sofrer hei"	16
Cantiga 3: "Conhocedes a donzela"	18
Cantiga 4: "Comprar quer'eu, Fernan Furado, muu"	22
Cantiga 5: "Achei Sanch[a] Anes encavalgada"	25
Cantiga 6: "Pero da Ponte, paro-vos sinal"	28
Cantiga 7: "Dizia la ben-talhada"	30
Cantiga 8: "O meu senhor, o bispo, na Redondela ùu dia"	33
Cantiga 9: "Abril Perez, muit'hei eu gran pesar"	36
Cantiga 10: "Irei a lo mar vee-lo meu amigo"	39
Cantiga 11: "Un cavaleiro me diss'en baldon"	41
Cantiga 12: "Rui Gonçalviz, pero vos agravece"	43
Cantiga 13: "Alvar Rodriguiz dá preço d'esforço"	46
Cantiga 14: "Do que eu quigi, per sabedoria"	48
Cantiga 15: "Jograr Saco, non tenh'eu que fez razon"	50
Cantiga 16: "Jograr Sac', eu entendi"	53
Cantiga 17: "Da esteira vermelha cantarei"	55
Cantiga 18: "Tercer dia ante Natal"	57
Cantiga 19: "Enmentar quer'eu do brial"	59
Cantiga 20: "A mí quer mal o infançon"	61
Cantiga 21: "En este son de negrada"	63
Cantiga 22: "Desto son os zevrões"	65
Cantiga 23: "Os zevrões foron buscar"	68
Cantiga 24: "Ora tenho guisado"	70
Cantiga 25: "Sela aleivosa, en mao dia te vi"	72

Cantiga 26: "Ao lançar do pao"	74
Cantiga 27: "Airas Moniz, o zevron"	76
Cantiga 28: "O infançon houv'atal"	79
Cantiga 29: "Joan Fernandiz, un mour'ést'aqui"	83
Cantiga 30*: "D'ũa cousa soo maravilhado"	85
Cantiga 31: "Fernan Diaz, este que and'aqui"	87
Cantiga 32: "Fernand'Escalho leixei mal doente"	89
Cantiga 33: "Fernand'Escalho vi eu cantar ben"	91
Cantiga 34: "Don Fernando, pero mi mal digades"	93
Cantiga 35: "Que muito mi de Fernan Diaz praz"	95
Cantiga 36*: "Dona Maria Negra, ben-talhada"	97
Cantiga 37: "Don Estevã[o], en grand'entençon"	99
Cantiga 38: "Don Marco, ve[j]i eu muito queixar"	102
Cantiga 39: "Pero Fernandiz, home de barnage"	105
Cantiga 40: "Don Estevan fez[o] sa partiçon"	108
Cantiga 41: "Don Estevan, que Lhi non agradeedes"	111
Cantiga 42*: "Pero Martiiz, ora por caridade"	113
Cantiga 43: "Vedes, Picandon, soo maravilhado"	117
Cantiga 44: "Mala ventura mi venha"	121
Cantiga 45: "Bernal Fendudo, quero-vos dizer"	123
Cantiga 46: "Pero d'Ambroa, sodes maiordomo"	126
Cantiga 47: "Don Bernaldo, pesa-me que tragedes"	128
Cantiga 48: "Don Estevã[o] achei noutro dia"	131
Cantiga 49*: "Don Estevã[o], eu eiri comi"	134
Cantiga 50: "Don Estevã[o], tan de mal talan"	136
Cantiga 51: "Don Bernaldo, por que non entendedes"	138
Cantiga 52*: "Don Estevã[o] diz que desamor"	140
Cantiga 53: "Fernan Diaz é aqui, como vistes"	142

Cantiga 54: "Don Fernando, vejo-vos andar ledo"	144
Cantiga 55: "Correola, sodes Adeantado"	146
Cantiga 56: "Don Martin Galo, ést'acostumado"	148
Cantiga 57: "Ja-u s'achou con torpes, que fezeron"	150
Cantiga 58: "Dona Ouroana, pois ja besta havedes"	153
Cantiga 59: "Vedes agora que mala ventura"	156
Cantiga 60: "Ou é Melion Garcia queixoso"	159
Cantiga 61*: "Tant'é Melion pecador"	161
Cantiga 62: "Joan Bolo jouv'en ãa pousada"	163
Cantiga 63: "De Joan Bol'and'eu maravilhado"	165
Cantiga 64: "Joan Bol'anda mal desbaratado"	168
Cantiga 65*: "Joan Fernandiz quer [i] guerrejar"	170
Cantiga 66*: "Joan Fernandiz, aqui é chegado"	172
Cantiga 67: "Direi-vos ora que oi dizer"	174
Cantiga 68: "Sancha Perez leve vós ben parecades"	176
Cantiga 69*: "O arraiz de Roi Garcia"	178
Cantiga 70: "Fernan Diaz, fazen-vos entender"	181
Cantiga 71: "De Pero Bõo and'ora espantado"	183
Cantiga 72: "Abadessa, oi dizer"	186
Cantiga 73: "Mari'Mateu, ir-me quer'eu d'aquen"	189
Cantiga 74: "Trag'agora Marinha Sabugal"	192
Cantiga 75: "Pero d'Armea, quando composestes"	194
Cantiga 76: "A vós, dona abadessa"	197
Cantiga 77: "Vós que [por] Pero Tinhoso preguntades, se queredes"	200
Cantiga 78: "Eu digo mal, com'home fadimalho"	202
Cantiga 79*: "Noutro dia, en Carrion"	204
Cantiga 80*: "Sueir'Eanes, este trobador"	207
Cantiga 81: "Don Bernaldo, pois tragedes"	209

Cantiga 82: "Mentre m'agora d'al non digo [nada]"	212
Cantiga 83: "De Fernan Diaz, est[e] asturão"	214
Cantiga 84: "Quen a sa filha quiser dar"	218
Cantiga 85: "Don Tisso Perez, queria hoj' eu"	221
Cantiga 86: "Elvir', a capa velha dest'aqui"	223
Cantiga 87: "Pedi hoj'un ric'home"	225
BIBLIOGRAFÍA CITADA.....	228
Índice alfabético das cantigas editadas.....	267
Cadro cronolóxico dos autores.....	271
Cadro alfabético dos autores.....	273

APÉNDICE:
CORPUS TEXTUAL DE REFERENCIA

Presentación e criterios editoriais

Explicamos xa na epígrafe 0.5 da disertación os criterios xerais de edición, que se basean nas "Normas de edición para a poesía trobadoresca galego-portuguesa medieval" (Ferreiro / Martínez Pereiro / Tato Fontaiña, eds., 2008: 197-204). Así mesmo, expuxemos tamén nesa sección que, aínda que os textos posúen un número identificativo propio, están ordenados conforme a súa disposición na "Tabela de cantigas" do proxecto Glossa (Ferreiro, dir., 2014-).

Esta edición ten un carácter instrumental para a pesquisa, razón pola que non nos detivemos en realizar o aparato de variantes manuscritas e diverxencias editoriais. Todos os datos destacábeis sobre unha e outra cuestión son sinalados nas notas. Tampouco introducimos explicacións lingüísticas salvo que estas foren determinantes para o sentido da composición. Do mesmo xeito, por regra non nos ocupamos do esquema métrico e, cando este for de relevo, será sinalado en nota.

Cando apuntemos as edicións precedentes cotexadas, indicaremos Lapa ou Lopes e o número de orde que aí teña asignada a composición nas respectivas edicións de conxunto, pondo só entre parénteses o ano de edición e paxinación concreta que consultamos. Na citación que realicemos das cantigas pola Universidade Nova de Lisboa (Lopes / Ferreira et al., 2011-), indicaremos Projeto Littera e, en nota de rodapé, a ligazón concreta¹. Por último, no proxecto impreso de *Lírica profana galego-portuguesa* (Brea, coord., 1996), indicaremos LP e o número de cantiga, cifra que nese caso está asignada segundo os criterios de Tavani (1967), cunhas modificacións parciais que tamén nós tivemos en conta na súa distribución (Brea, coord., 1996: 15-23). No resto dos estudos citaremos por apelidos, ano consultado de publicación e páxina, para se poder examinar doadamente na bibliografía. Todas estas edicións serán relacionadas segundo a orde en

---

¹ Consultamos as edicións en liña das cantigas nesta páxina entre novembro de 2016 e xaneiro de 2017, datas en que non consta na base de datos que realizasen ningunha modificación que afectase ás composicións sobre as que nos debuzamos.

que se deron a coñecer ao público, aínda que nós citemos por algunha impresión ou versión posterior. Por exemplo, embora nós nos referenciamos na edición de Lapa de 1998, esta irá antes que a *Antoloxía da poesía obscena...* de Arias Freixedo que saíu do prelo en 1993, xa que o traballo do profesor portugués é moi anterior.

Centraremos as nosas notas nas discordancias que manteñamos coas edicións precedentes de Lapa (que foi o noso referente fundamental) ou Lopes, así como naqueles casos en que, mesmo concordando, sexa necesario explicar con vagar as razóns polas súas repercusións no conxunto desta tese. Non nos deteremos cando esas diferenzas sexan aspectos mínimos de puntuación ou adaptación gráfica e, como dixemos, só nalgúns casos relevantes para o noso estudo cando exista hoxe consenso sobre as solucións adoptadas.

Hai tres cantigas que non figuran no traballo de Lapa: na [2] tomamos como principal modelo o traballo de Manuel Ferreiro, na [10] o de Rip Cohen e na breve [68] as nosas coincidencias son sobre todo co Projeto Littera.

Por ser esta unha edición de carácter instrumental, non en todas as composicións vimos necesario confrontar todas as lecturas de que foron obxecto, embora sexamos conscientes de que ao final foi ese o caso en varias das cantigas. Como non podía ser doutro xeito, só sinalamos aquelas edicións precedentes que comprobamos.

Por exemplo, citamos só en ocasións a edición paleográfica de Monaci (1875) do Cancioneiro da Vaticana, á cal acudimos para tentar resolver algunhas pasaxes especialmente complexas. Así mesmo, referenciamos en varias ocasións algunhas obras cuxa metodoloxía está xa ultrapasada, como as de Braga, Paxeco / Machado ou Álvarez Blázquez, mais que en ocasións ofrecen posibilidades de interpretación verosímiles (para alén da utilidade de confrontarmos diferentes lecturas en relación cun tema que tivo censura social). *Verbi gratia*, Braga permitiunos reparar en que o verso 21 da cantiga [82] non ten ningunha carencia nos códices; Paxeco / Machado facilitou que reparásemos noutra hipótese de lectura do v. 17 de [59], e Álvarez Blázquez realizou unha proposta a ter en conta para o v. 21 da [76]. Atendemos tamén algunhas antoloxías en que non houbo só un labor de recolla, senón tamén de edición propia, como é o caso dos traballos

de Arias Freixedo.

Incluimos, así mesmo, un sucinto resumo do contido de cada composición e, nos casos en que for necesario, unha explicación tamén breve sobre os principais equívocos, aínda que sexan todos eles aspectos que se desenvolven no corpo da disertación.

Cantiga 1

Rubrica: *Esta cantiga fez Martin Soarez a un cavaleiro que era chufador, que dizia que viinha d'Outramar.*

- Pero non fui a Ultramar,
muito sei eu a terra ben,
per Soeir'Eanes, que én ven,
segundo lh'eu oi contar:
- 5 diz que Marselha jaz alen
do mar e Acre jaz aquen,
e Somportes log'i a par.
- E as jornadas sei eu ben
como lhi eiri oi falar:
- 10 diz que pod'ir, quen ben andar,
de Belfurad'a Santaren,
se noutro dia madurgar,
e ir a Nogueirol jantar
e maer a Jerusalen.
- 15 E diz que vio ãu judeu
que vio prender Nostro Senhor;
haveredes i gran sabor
se vo-lo contar, cuido-m'eu;
diz que é [un] judeu pastor,
- 20 natural de Rocamador,
e que ha nom[e] Don Andreu.

Do Sepulcro vos [ar] direi,
per u andou, ca lho oi
a Don Sueiro; ben assi
25 como m'el disse, vos direi:
de Santaren tres legoas é,
e quatr'ou cinco de Loulé,
e Belfurado jaz log'i.

Per i andou Nostro Senhor,
30 d'ali diz el que foi romeu;
e depois que lh'o Soldan deu
o perdon, houve gran sabor
de se tornar; e foi-lhi greu
d'andar Coira e Galisteu
con torquis do Emperador.

Martin Soares

REPERTORIOS: D'Heur 114; Tavani 97,28.

MANUSCRITOS: B 143.

EDICIÓN PRECEDENTES: Michaëlis de Vasconcelos (1904: I, 777-778). Bertolucci Pizzorruoso (1992: 45-48). Lapa 284 (1998: 188) [=LP 97,28 (1996: 653)]. Martínez Pereiro (1999:161-167). Lopes 247 (2002: 301-302 e 576²). Projeto Littera³.

Especificamente para a rubrica: Lagares (2000: 111).

---

2 Nesta última páxina hai un erro de numeración, e os comentarios que se corresponden coa cantiga aparecen a segunda vez que figura o número 246 e non na 247, como debería.

3 <<http://cantigas.fcsb.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=114&tr=4&pv=sim>>

CONTIDO

Soeir'Eanes di que foi á Terra Santa, porén mestura as zonas polas que tería que pasar nesa viaxe con topónimos doutras zonas, co cal se demostra que mente.

Hai un xogo equívoco con algúns termos (unidos no v. 28, *Belfurado jaz*) en que se insinúa que, mentres dicía que viaxaba, estaba a deitarse con outros homes como pasivo, talvez con ese mozo Don Andreu que se cita. Varios topónimos que se citan son de relevo para ese entendemento: *Outramar* ('Outro amar') na rubrica, e xa na cantiga *Belfurado* ('de ano bonito ou alegre') e *Rocamador* ('Amante da dureza').

NOTAS

Rubrica: O topónimo que aí aparece —escrito da man de Colocci— é moi difícil de interpretar, xa que o que se le no cancionero é *donç mar*. Só Lopes (2002: 302) editou *Ultramar*, porén retomou a interpretación *Outramar* no Projeto Littera. Antes, Carolina Michaëlis de Vasconcelos editara libremente *além mar*.

Debemos atender ao feito de que, se a maioría da crítica acertar con ler *Outramar*, podería existir un equívoco na rubrica: 'outra mar' e 'outro amar'. É este un espazo inesperado para dar duplos sentidos, pois presupomos que estas introducións son propias da tradición manuscrita e que non facían parte do espectáculo trobadoresco.

12. Repárese na dupla posibilidade interpretativa deste verso: 'se noutro dia madurgar' ou a maliciosa 'sen outro dia madurgar'.

17. Expunximos a conxunción *e* presente no inicio do verso no códice.

29. No manuscrito, *Peri*. As edicións consultadas interpretan *per u*.

Cantiga 2

Aquestas coitas que de sofrer hei,
meu amigo, muitas e graves son;
e vós mui grave, ha i gran sazon,
coitas sofrede, e por én non sei
5 *d'eu por vassal[o] e vós por sen[h]or,*
de nós qual sofre máis coita d'amor.

Coitas sofremos, [e] assi nos aven:
eu por vós, amig[o], e vós por mí!
E sabe Deus de nós que ést'assi,
10 *e destas coitas non sei eu muit'én,*
d' eu por vassalo e vós por senhor,
[de nós qual sofre máis coita d'amor].

Guisado teen de nunca perder
coita meus olhos e meu coração,
15 *e estas coitas, senhor, minhas son,*
e deste feito non pos[s]'entender,
d'eu por vassalo [e vós por senhor,
de nós qual sofre máis coita d'amor].

Rodrig'Eanes de Vasconcelos

REPERTORIOS: D'Heur 329; Tavani 140,1.

MANUSCRITOS: B 368.

EDICIÓN PRECEDENTES: Michaëlis de Vasconcelos (1904: I, 841). Paxeco / Machado (1949-

1964, II, 149-150). Ferreiro (1992: 69-78) [=LP 140,10]. Lopes 375 (2002: 439). Cohen (2003: 217). Projeto Littera⁴.

CONTIDO

Un suxeito poético, aparentemente masculino, diríxese a unha voz que identifica como *amigo* para lle transmitir as coitas do amor en termos de vasalaxe.

Outras interpretacións consideran que se trata dunha cantiga de amigo que dirixe unha dama de alta liñaxe a un seu vasalo, ou un diálogo entre ambos.

NOTAS

3. Paxeco / Machado interpretan *Et vos muy graues, ay! gram sazom*.

4. Para Paxeco / Machado, *sofrer[e]des*.

5. No manuscrito lese *uassal*, porén Michaëlis xa restituíu o *vassalo* en masculino, aspecto en que coincidiu totalmente Ferreiro, xa que o termo aparece íntegro nos versos 11 e 17.

10. Para o final do verso, no manuscrito lese *muytem*. Cohen opta por editar *mui ben*.

---

⁴ <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=333&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 3

Conhocedes a donzela
por que trobei, que havia
nome Dona Biringela?
Vedes camanha perfia
5 e cousa tan desguisada:
des que ora foi casada
chaman-lhe Dona Charia.

D'al and'ora mais nojado,
se Deus me de mal defenda:
10 estand'ora segurado,
un, que maa morte prenda
e o Demo cedo tome,
quis-la chamar per seu nome
e chamou-lhe Dona Ousenda.

15 Pero se ten per fremosa,
mais que s'ela por Deus pode,
pola Virgen gloriosa,
un homen que fede a bode
e erto seja na forca,
20 estand'a cerrar-lhe a boca,
chamou-lhe Dona Gondrode.

E par Deus, o poderoso,
que fez esta senhor minha,

d'al and'ora máis nojoso:
25 do demo d'ũa menina,
d'acola ben de Çamora,
u lhe quis chamar sen[h]ora,
chamou-lhe Dona Gontinha.

Afonso Sanchez

REPERTORIOS: D'Heur 383; Tavani 9,2.

MANUSCRITOS: B 415 / V 26.

EDICIÓN PRECEDENTES: Monaci (1875: 17-18). Braga (1878: 5-6). Paxeco / Machado (1949-1964, II: 227-229). Michaëlis de Vasconcelos (2004: 514-515). Lapa 63 (1998: 59) [= LP 9,2]. Lopes 403 (2002: 468-469 e 590). Projeto Littera⁵. Arbor Aldea (2001: 220-235). Gonçalves (2016: 431-437, 493-494 e 579-592).

CONTIDO

O poeta fai un repaso dos diferentes nomes cos que era coñecida quen fora a súa namorada, que levaba varias vidas paralelas que el descoñecía. Na última destas, insinúase a relación desta dama cunha moza.

NOTAS

2. Michaëlis de Vasconcelos, que tñia.

4. Lopes editou *tamanha*, mais no Projeto Littera restituíuse por *camanha*, pois é un <c> o que aparece claramente grafado tanto en B como en V.

7. Mudando un pouco o sentido da estrofa, Michaëlis de Vasconcelos propuxo refacer en *cham[ej]-lhe*.

Braga, Michaëlis, Lapa, Lopes e Gonçalves len *Maria*. Mariña Arbor Aldea chamou a atención sobre o feito de que se debería manter a forma iniciada en <ch> nos manuscritos

---

⁵ <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=389&tr=4&pv=sim>>

(*charia*, B; *chana*, V), tal e como fixeran Paxeco / Machado na súa edición semidiplomática. O Projeto Littera tamén inclúe, mesmo sen moitas certezaas, a forma *Charia*. Trataríase dun arabismo, "pois así eran chamadas entre os árabes andaluces as concubinas brancas, francas e eslavas, que eran vendidas como escravas e que ignoraban por completo a lingua e costumes dos seus compradores" (Arbor Aldea, 2001: 229).

Concordamos con esta editora en que ese significado se axeita mellor á cantiga de crítica á luxuria. Con certeza, *Maria* non fai serie con *Biringela* (v. 3), *Ousenda* (v. 14), *Gondrode* (v. 21) e *Gontinha* (v. 28), os outros alcumes con que se fai referencia ofensiva a esta muller. Porén, no punto negativo desta edición está o feito de que a aparición de *Maria / Charia* se produce no único momento en que semella que esa muller satirizada ten unha aparencia formal, xa que acaba de casar (v. 6).

Discordamos da hipótese histórica que se indica no Projeto Littera para xustificar a posibilidade da lectura *Maria*, pois só se basea nunha conxectura referida á alusión a Zamora no v. 26:

Acrescente-se que de Zamora, como explicitamente refere o Nobiliário do Conde D. Pedro (35G2), era D. Maria Rodrigues, a mulher de Fernão Vasques Pimentel, fidalgo a quem João de Gaia dirige uma sátira relacionada com a sua brusca mudança de campo político, aquando do conflito entre D. Dinis e o seu herdeiro, o infante Afonso. Esta referência a Zamora poderá, pois, ser mera coincidência ou poderá ser algo mais.

10. Michaëlis propón, con dúbidas, *Estand'ora escamado (?)*.

13. Michaëlis, *qui'-la*.

16. En Michaëlis, *mais quis ela [do que] pode*. No Projeto Littera, *poder pode*.

18. De lectura moi difícil nos manuscritos. A principal editora de Afonso Sanchez, Mariña Arbor, reconstruíu con lagoas: *ũu home que .....-ode*. Para Braga, *hum homem a que acode*; en Paxeco / Machado, *oo De[mo] pode*; para Lapa, *un ome que fede a bode*, aínda que en nota tamén suxire outras opcións:

A nossa leitura, puramente conjectural, mas cingida ao texto, poderia ainda ser substituída por outras, como *que rijo a fode, que a sacode*. Por un ome que fede a bode deverá entender-se "um homem sensualão, cheio de cio".

O profesor portugués chamou a atención á ausencia dos versos 18 e 19 na edición de Carolina Michaëlis porque "presentiu uma rima obscena"⁶. Lopes propuxo *um homem que por defrode*, no sentido de 'home fraudulento', aínda que na nota á cantiga recoñece que, a pesar da súa tentativa de se manter fiel aos manuscritos, "Quanto à forma *defrodar* = defraudar, não sei se seria um galicismo ou se existiria mesmo" (Lopes, 2002: 590). O Projeto Littera retoma a proposta de Lapa e coloca a outra posibilidade como nota de lectura.

---

6 O padre Augusto Magne (1931: 58-88) foi máis alá e excluíu toda a composición na súa edición do trovador. Non sabemos se entendeu só cuestións sexuais ou se a súa lectura tamén o podería levar a unha comprensión lésbica da última estrofa. O relevante é que viu algo que lle fixo decidir non editala por razóns morais.

A proposta editorial de Elsa Gonçalves, que asumimos, ten o significado de homes que domestica poldros, ou sexa, socialmente inferior.

19. En B, *eardo seia na forca*; en V, *cerdo seia na forca*. Para Lopes, *e ardom seja na forca*. No Projeto Littera regrésase á lectura que fixera Lapa, *e cedo seja na forca*, aínda que este tamén sinalaba en nota que "o paralelismo com o v. 12 aconselha a nossa lectura; mas também não iria mal *colgado seja*". Adoptamos a proposta editorial de Elsa Gonçalves, sustentada nun termo que podería ser considerado un hapax no trobadorismo, porén está dicionarizado en galego (Santamarina, coord., 2006-2013: s. v. *erto*).

20. Seguimos a Lapa, a pesar da consecuencia da rima imperfecta e, por tanto, de que pensamos que non é aínda a mellor solución. En Arbor, con dúbidas, *estando, cerrou-lh'a boca*. Para Lopes e o Projeto Littera, *estand'a cerrar-lhe a lorca*. Seguen en parte a lectura que fixo Paxeco / Machado (que tamén aposta por *lo[r]ca*), e que nas máis recentes edicións xustifican como espazo onde se recollen os peixes; isto é, un equívoco para a vaxina. Solucionaría o problema da rima, mais non nos parece que acabe de se axeitar ao sentido.

26. Para Lapa, *que aquel omen de Çamora*. Non concordamos coa súa solución, pois tanto en B como en V o que se le é *dacolo bem*. Mariña Arbor editou todo o verso con reticencias, excepto a rima *-ora* pola dificultade para encontrar un sentido nun "*locus criticus* con toda probabilidade xa deturpado no antecedente" (Arbor, 2001: 234). Rexeita, iso si, a posibilidade achegada por Lapa, xa que é unha "proposta certamente suxestiva no que respecta á semántica, pero que non se xustifica por razóns paleográficas" (Arbor, 2001: 234).

Nós apostamos pola interpretación que fixeron Braga e Michaëlis, que seguiron tamén Lopes e o Projeto Littera. A lectura que se faga dun ou doutro xeito deste verso é a que decanta a lectura ou non das alusiónslésbicas.

A única persoa que nos consta que realizase esta interpretación foi Graça Videira Lopes, que explica que dese xeito se entende a alusión á *meninha* no verso anterior, como un vínculo entre criada e ama:

Mais um passo de leitura muito difícil. A que proponho vê no final desta estrofe uma referência a práticas homossexuais com uma sua criada (neste sentido, talvez Gontinha possa ter um sentido bem diferente do de "pequerucha", sugerido por Carolina Michaëlis). (Lopes, 2002: 469)

Con esa explicación, o suxeito do verbo *querer* pasa a ser con claridade a *meninha*.

Graça Videira Lopes aínda ofrece outro argumento:

A minha convicção é reforçada pela forma *senhora* utilizada pelo trovador: não sendo impossível esta forma feminina num trovador da última geração, parece-me que ela será muito mais plausível como o tratamento de uma criada à sua ama. (Lopes, 2002: 590)

Cantiga 4

Comprar quer'eu, Fernan Furado, muu
que vi andar mui gordo no mercado,
mais trage ja o alvaraz ficado,
Fernan Furado, no olho do cuu;
5 e anda ben, pero que fer'é d'un[l]ha,
e dize[n]-me que trage ãa espunlha,
Fernan Furado, no olho do cuu.

E, Don Fernan Furado, daquel muu
creede ben que era eu pagado,
10 se non que ten o alvaraz ficado,
Fernan Furado, no olho do cuu;
é caçurr[o], e vejo que rabeja
e ten espunlha de carne sobeja,
Fernan Furado, no olho do cuu.

Airas Veaz⁷

REPERTORIOS: D'Heur 427; Tavani 17,2.

MANUSCRITOS: B 446.

EDICIONS PRECEDENTES: Michaëlis de Vasconcelos (1910: 310-312). Lapa 131 (1998: 99). Lanciani (1988: 166-167). Arias Freixedo (1993: 49-50). LP 17,2. Lopes 97 (2002: 134). Projeto Littera⁸.

---

⁷ Lapa é o único editor cotexado que lla atribúe a Fernan Gonzalvez de Seavra.

⁸ <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=437&tr=4&pv=sim>>

CONTIDO

Pódese entender a composición como que o narrador se dirixe a Fernan Furado para lle dicir que quere comprar un mulo, ou que o narrador se refire a Fernan Furado como un mulo. O animal parece bo, excepto porque ten unha doenza no ano. A localización da enfermidade, o apelativo que se lle dá ao satirizado e a metáfora animal son equívocos moi pouco equívocos sobre a homosexualidade.

NOTAS

Lapa atribúella a Fernan Gonzalez de Seavra. O resto dos editores a Airas Veaz.

4, 7, 11 e 14. Considerámoslos refrán intercalar, a diferenza de Lapa e Lopes (mais non do Projeto Littera, que mantén o mesmo criterio que Michaëlis, Tavani e LP).

5. Seguimos a Lapa, que interpreta *fer'é d'unha*, no sentido de 'fero'. As editoras Michaëlis, Lanciani e Lopes optaron por *fere d'unha (d'unlha*, no caso de Michaëlis), 'que dá couces'. Lapa sinala, porén, que xa descartaba no seu momento esa última posibilidade interpretativa porque o verbo ferir "daria normalmente *fer < FERIT*".

A rima imperfecta dos versos 5 e 6 lévanos a reconstruír *unlha* en troca de *unha*, tal e como suxeriu como posibilidade en nota Manuel Rodrigues Lapa e como realizara Michäelis. No cancionero lese *du nha*.

Lanciani descartara esta posibilidade e considerábaa "superflua xa que na lírica galego-portuguesa admítese normalmente a rima imperfecta". É certo, mais propómolo porque sería o único caso de rima imperfecta na composición.

Cómpre atender ao feito de que o termo *unlla* non só existe dialectalmente no galego actual a carón de *uñña*, senón que tamén se rexistran ambas no trobadorismo relixioso, en concreto nas cantigas CCXXV e CCXLII de Santa Maria. Na primeira das citadas aparecen as dúas formas. Así, na introdución desa composición narrativa dísenos: "Como hñu clerigo ena missa consomiu hñã aranna que lle caeu no calez, e andava-lle ontr' o coiro e a carne viva, e fez Santa [Maria] que lle saysse pela unna." (Mettman, 1988: 292)

Xa no corpo do poema aparece a forma que reconstruímos tamén nesta composición profana:

Avia esta aranna. E un dia, el estando
ao sol, ora de nãa, foi ll' o braç' escaentando,
e el a coçar fillou-ss' e non catou al senon quando
lle sayu per so a unlla aquel poçon tan lixoso.
(Mettman, 1988: 293)

Na CCXLII rexístrase só a forma *unlla*:

A Virgen Santa Maria. Enas unllas atan ben
o teve, macar gross' era, que sol non caeu per ren;

e assi chamand' estava a Sennor que nos manten,
deporado das unllas e colgado por caer.
(Mettman, 1988: 334)

Pola súa banda, a solución *unna* é a única que se rexitra na cantiga XXXI:

E des ali adeante non ouv' y boi nen almallo
que tan ben tirar podesse o carr' e soffrer traballo,
de quantas bestias y son
que an as unnas fendudas,
sen feri-lo de baston
nen d' aguillon a 'scodudas.
(Mettman, 1986: 137)

Tamén é a forma que aparece con claridade no cantar "Contar-vos-ei costumes e feitas" (B 1556), onde no manuscrito se le perfectamente *unhas*.

12. Michaëlis reconstruíu *e caçurr'é, [e] vejo que rabeja*, que sería outra posibilidade tamén válida.

Cantiga 5

Achei Sanch[a] Anes encavalgada,
e dix'eu por ela cousa guisada,
ca nunca vi dona peor talhada,
e quige jurar que era mostea;
5 *e vi-a cavalgar per ãa aldeia*
e quige jurar que era mostea.

Vi-a en mua e se[n] seendeiro,
e non ia melhor ãu cavaleiro.
Santiguei-m'e disse: "Gran foi o palheiro
10 onde carregaron tan gran mostea";
vi-a cavalgar per ãa aldeia
e quige jurar que era mostea.

Vi-a cavalgar indo pela rua,
mui ben vistida en cima da mua;
15 e dix'eu: "Ai, velha fududancua,
que me semelhades ora mostea!"
Vi-a cavalgar per ãa aldeia
e quige jurar que era mostea.

Afonso X

REPERTORIOS: D'Heur 453; Tavani 18,1.

MANUSCRITOS: B 458.

EDICIÓN PRECEDENTES: Paxeco / Machado (1949-1964, II: 301-302). Lapa 28 (1998: 38-39) [=

LP (18,1)]. Lopes 21 (2002: 47). Paredes (2010: 86-89) [= Paredes, 2010: 54-56]. Projeto Littera⁹.

CONTIDO

Sancha Anes vai enriba dunha mula e o suxeito poético considéraa tan fea que lle parece un feixe de palla. Hai varios posíbeis equívocos: que está a *cavalgar* (ten duplo sentido de manter relacións sexuais) enriba dunha *mua* (ou sexa, 'muller que practica sexo contranatura') e as alusións ao palleiro poden ser polo lugar do encontro amoroso.

NOTAS

7. O que se le no cancionero é *via caualgirõ emuhisse secudeyro / seendeyro*, que abre as portas a varias interpretacións hipersilábicas. A edición de Lapa, repetida nas posteriores, é "Vi-a cavalgar con un seu scudeiro". Ante unha pasaxe tan complexa, é máis que plausíbel. Porén, en nota o profesor portugués propuña outra alternativa: "Também é de considerar uma leitura: *Vi-a cavalgar en un seendeiro*, caso não fosse incompatível com a *mua* do v. 14".

Paxeco / Machado entenden *caualgar oe mu[a] sse[n] Scudeyro*. Lopes, aínda que segue a edición de Lapa, tamén en nota ofrece a opción *Vi-a cavalgar com mua e seendeiro*, embora na liña do mesmo editor matiza que "a repetição da referência à mula na estrofe seguinte parece desaconselhar esta hipótese".

Ousamos propor unha lectura alternativa, coa certeza de que non é aínda a ideal, porén de que se axusta mellor ao sentido que ten o texto en xeral. A nosa proposta alicérvase en tres razóns. En primeiro lugar, en que non cremos que o conxunto da composición permita entender que haxa un escudeiro ao carón da muller satirizada; ademais, que desta maneira se subliña a contradición entre o porte que leva e a cabalgadura que utiliza, e, por último, abrimos a hipótese de que o aparente hipersilabismo podería explicarse por un erro de copia co comezo da terceira cobra.

8. O cancionero di *miguor hũũ canaliõ*. Seguimos a proposta de Lapa, *milhor un cavaleiro*, que continuaron tamén os editores e editora posteriores, xa que ten todo o sentido contextual, como comparación irónica do porte da satirizada. Existe outra lectura, máis próxima paleograficamente, que é *mig'or'ũũ cavaleiro* (Ferreiro, dir., 2014-: s. v. *cavaleiro*). Este verso e o anterior son certamente confusos.

9. Tanto Lopes como Projeto Littera escriben "Santiguei-me", porén o manuscrito di *Santiguey me*.

---

⁹ <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=459&tr=4&pv=sim>>

10. Manuel Ferreiro (2012b: 308-309) advertiu da modificación do tempo verbal en *carregaron* en varias edicións (así acontecía en todas as que cotexamos), cando no manuscrito figura *cayregarã*.

Cantiga 6

Pero da Ponte, paro-vos sinal
per ante o Demo do fogo infernal,
porque con Deus, o padr'espital,
minguar quisestes, mal per-descreestes.

5 *E ben vej'ora que trobar vos fal*
pois vós tan louca razon cometestes.

E pois razon [a]tan descomunal
fostes filhar, e que tan pouco val,
pesar-mi-a én, se vos pois a ben sal
10 ante o Diaboo, a que obedescestes.

E ben vej'ora que trobar vos fal
[pois vós tan louca razon cometestes].

Vós non trobades come proença
mais come Bernaldo de Bonaval;
15 por ende non é trobar natural
pois que o del e do Dem'aprendestes.

E ben vej'ora que trobar vos fal
[pois vós tan louca razon cometestes].

E por én, Don Pedr', en Vila Real
20 en mao ponto vós tanto bevestes.

Afonso X

REPERTORIOS: D'Heur 485; Tavani 18,34.

MANUSCRITOS: B 487 / V 70.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 14). Lapa 17 (1998: 30). Lopes 46 (2002: 77 e 559). Marcenaro (2006: 64-67). Paredes (2010b: 232-237) [= Paredes, 2010: 116-119]. Projeto Littera¹⁰.

CONTIDO

O rei recrimínalle a Pero da Ponte que siga unha razón infernal para as súas trobas, que tomaría de Bernal de Bonaval. Acaba responsabilizando do seu desacerto o exceso de bebida.

As alusións ao segrel galego como un trobar non natural (v. 15) ten unha comprensión directa en todas as referencias teolóxicas e xurídicas sobre o pecar contranatura e, ademais, en todos os escarnios que padece Bernal de Bonaval polos seus gustos sexuais.

NOTAS

1. Os cancioneros din para o final do verso *parouos Smal* (B) e *parouos ~~sm~~ simal* (V). Braga entendera *par'o vosso mal*, algo semellante ao que Lapa editou, *pare-vos en mal*, aínda que este último suxería en nota *paro-vos sinal*, como expresión propia da linguaxe xurídica co significado de 'notificar xudicialmente'. Neste caso, como dicía o profesor portugués, hai que interpretar a apelación ao Demo no verso seguinte como "simples testemunha de defesa..."

3. En B *espiritual* e en V *espiritual*. Ambas as formas se rexistran no galego-portugués medieval (González Seoane, coord., 2006-2012: s. v. *espiritual, espiritual*).

15. En B, *trobador natãl*; en V, *tõbador nãtal*. Nos dous se le claramente *trobador*, que foi o que editou Braga, optando por un verso hipérmetro. No entanto, como indica Lapa, "O verso está seguramente estropiado, pois tem mais duas sílabas" (comeza cun *e*, que tamén se expunxiu das edicións) e, como afirma Lopes, "*trobador* não parece fazer sentido". O caso é que, faga ou non sentido, é o que poñen ambos os testemuños e talvez deba terse en conta para futuras edicións. Pola nosa banda, nin retirando outros termos sen peso semántico para manter as sílabas nin refacendo a puntuación logramos encaixar ese *trobador*.

---

¹⁰ <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=491&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 7

Dizia la ben-talhada:

"Agor'a viss'eu, penada,
ond'eu amor hei".

A ben-talhada dizia:

5 "Penad'a viss'eu un dia
ond'eu amor hei.

Ca, se a viss'eu, penada,
non seria tan coitada
ond'eu amor hei.

10 Penada, se a eu visse,
non ha mal que eu sentisse
ond'eu amor hei.

Quen lh'hoje por mí rogasse
que non tardass'e chegasse
15 *ond'eu amor hei*.

Quen lh'hoje por mí dissesse
que non tardass'e veesse
ond'eu amor hei".

Pedr'Eanes Solaz

REPERTORIOS: D'Heur 825; Tavani 117,2.

MANUSCRITOS: B 828 / V 414.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 78). Nunes (1912: 351-352). Paxeco / Machado (1949-1964, IV: 138-139). Nunes (1971: 212-213) [= LP 117,2]. Reali (1962: 180-182). Cohen (2003: 285). Projeto Littera¹¹.

CONTIDO

Unha muller fermosa láíase en voz alta por outra muller, de quen desexaría que sofresse de amor como ela sofre. A cantiga termina expresando o seu desexo de que poidan encontrarse axiña, enténdese que elas dúas, polo que sería unha pasaxe do despeito á ansia do reencontro.

Varios editores interpretaron un poema lésbico, polo que modificaron os testemuños dos manuscritos. Outra posibilidade hipotética é que nas catro primeiras estrofas fale dunha rival.

NOTAS

As dúas últimas estrofas aparecen en orde inversa en V. Seguimos a lección de B, como o resto das editoras e editores, excepto Braga, Nunes (1912 e 1971) e Reali.

2. Coincidimos coa segmentación realizada por Cohen, *Agor'a*, na liña da marcada por Paxeco / Machado: *Agor a*.

3, 6, 9, 12 e 15. Reali édítao con sinal de exclamación nas primeiras tres cobras (vv. 3, 6 e 9) e con interrogación nas dúas derradeiras (vv. 12 e 15).

5. Son posíbeis diferentes segmentacións deste verso, como *Penada, viss'eu un dia*, de Nunes, Reali e Projeto Littera. Optamos pola mesma lectura que realizou Cohen, tamén coa segmentación *Penad'a*.

Baseándose na literalidade dos manuscritos, que é *uiss enhũ* (B) e *uisse nhũ* (V), Braga editou *Penada, visse n'hum dia* e Paxeco / Machado *penad a uisse en ã dia*. Porén, semella que aquí os testemuños confunden <n> / <u>, embora coa preposición o verso tamén faga sentido.

---

¹¹ <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=837&tr=4&pv=sim>>

7. En B e V, *Cassea uisseu penada*. Varias das edicións cotexadas (Nunes -e, en consecuencia, LP-, así como Reali e Projeto Littera) modifican o pronome *a* en *o*. Tamén acontece o mesmo en antoloxías, como a de Álvarez Blázquez (1975: 60). Como apuntou Cohen, o máis probábel é que interpretasen que ese sería un amor lésbico e que, contextualmente, en comparación coas outras cantigas conservadas, non lle visen sentido.

10. En B e V, *Penada sea eu uisse*. Acontece o mesmo que o comentado no v. 7.

Cantiga 8

O meu senhor, o bispo, na Redondela ùu dia
de noit'e con gran medo, de deshonra fogia;
eu, indo-mi aguisando por ir con el mia via,
achei ùa companha assaz brava e crua
5 que me deceron logo de cima da mia mua:
azemela e cama levavan ja por sua.

E des que eu nacera nunca entrara en lide,
[e] pero que ja fora cabo Valedolide
estojar doas muitas fezeron en Molide,
10 e ali me lançaron a min a falcatrúa
a maos [e]scudeiros gage o Churruchão
e [a]taes sergen[t]os ca non gente befua.

Ali me desbulharon do tabardo e dos panos
e non houeron vergonha dos meus cabelos canos,
15 nen me deron por ende grã[a]s nen adianos;
leixaron-me qual fui nado no meio da rua,
e ùu rapaz tinhoso que a de part'estava
chamavan "minha nana, velha fududancua!"

Airas Nunez

REPERTORIOS: D'Heur 876; Tavani 14,10.

MANUSCRITOS: B 885 / V 468.

EDICIÓN PRECEDENTES: Monaci (1875: 171-172). Braga (1878: 88). Lapa 71 (1998: 64). Tavani

(1992: 135-139) [= LP 14,10]. Lopes 412 (2002: 477 e 591-592). Projeto Littera¹².

CONTIDO

En termos difíciles de entender, relátase unha agresión en Redondela contra o bispo e o seu xa ancián acompañante, que é o que a conta. Os dous últimos versos teñen significantes homófobos: identifícase un "rapaz tinhoso" (que ás veces funciona como sinónimo de 'homosexual', cfr. [77]), úsanse insultos en feminino para un home e, dentro deses termos ofensivos, *fududancua*, que alude en particular a ser penetrada/o analmente e, en xeral, aos relacionamentos que se consideraban contranatura.

NOTAS

6. Lapa, *levavan-na*; Lopes e Projeto Littera, *levarom-na*. Seguimos a Tavani.

9. Difícil interpretación do comezo do verso. En B, *estouar doas*; en V, *escouar doas*. Seguimos neste punto a Tavani, cun verbo que tería o sentido de 'esconder, gardar no estojo'.

10. Lapa edita *falcacrua*, que é un erro derivada da confusión <c>/<t> dos manuscritos.

11. Este verso está ausente de B. En V, *amaes scudeyr9 gage o churruc^haõ*. Calquera solución é difícil para manter o esquema rimático ou silábico.

Para Lapa, *a[i]*, *maos escudeiros trage o Churruchão [e assua]*; Tavani, *ja maes scudeirus gage o Churruchão!*, que se aproxima moito á proposta que realizara Braga: *a mais escudeyros, gage o churruchão*; Lopes e o Projeto Littera, *a meus 'scudeiros [em] cage o Churruchão [assua]*.

12. Lopes edita *com sa gente bafua* e o Projeto Littera *ca som gente befua*. Ambas propostas parecen ter máis sentido que o que nos din os cancioneros, mais optamos por editar aproximándonos dos testemuños (B, *canõ gēnt*; V, *canõ genē*).

16. Nos dous testemuños lese *delarria* no final do verso. Por razóns rimáticas, lingüísticas e de sentido mudouse a *da rua*.

17. Editamos o final do verso tal e como nolo transmiten os manuscritos, tal e como fixo Tavani. Lapa ou Lopes tentaron reconstruír para que rimase en *-ua*. Repárese que tamén

---

12 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=889&tr=4&pv=sim>>

na anterior estrofa o penúltimo verso é *palavra perdida* (non así na primeira).

O comezo do verso descífrase confrontando ambos os testemuños: *rapaz* por B e *tinioso* por V. Así, en B lemos *e hũũ rapaz cinheso ã ade parã staua*; mentres, en V, *et huũ tapat9 cinhoso ã ade parẽ staua*.

18. En B, *chamauã minha nona velha fududãcua*; en V, *chamauã minha nana velha fududadia*. Tavani interpretou *chamava mina mua "vella fududancua"*, cunha modificación que é axeitada contextualmente mais que se distancia sen necesidade dos testemuños. Lapa optou por *chamava-mi "mia nona, velha fududancua!"*. Lopes e o Projeto Littera propuxeron *chamava-mi "minhana, velha fududancua!"*

Aproximámonos a Lapa, mais propomos unha lectura diferente. Primeiro, mudamos *nona* por *nana* (que se rexistra en V), pois este último si é un termo que se localiza abondosamente na prosa medieval co significado de 'avoa' (Varela, dir., 2004-, s. v. *nana*). Polo demais, decidimos manter a literalidade do texto tal e como o transmite B. Iso significa que o *rapaz tinioso* do verso anterior sería o complemento directo que *chamavan*. O estraño contraste de idade nos insultos *rapaz / nona* xúntase á contraposición masculino / feminino. Unha comprensión conxectural sería que se producise unha apelación por parte do grupo agresor para que o *tinioso* violase o ancián espido.

Cantiga 9

— Abril Perez, muit'hei eu gran pesar
da gran coita que vos vejo sofrer,
ca vos vejo come mi lazerar
e non poss'a mi nen a vós valer,
5 ca vós morredes com[o] eu d'amor;
e pero x'est'a mia coita maior,
dereito faç'en me de vós doer.

— Don Bernaldo, quero-vos preguntar
com'ousastes tal cousa cometer
10 qual cometestes en vosso trobar,
que vossa coita quisestes pões
con a minha; quen, quant'é mia senhor,
Don Bernaldo, que a vossa melhor,
tanto me faz maior coita sofrer.

15 — Abril Perez, fostes-me demandar
de tal demanda, que resposta non
ha i mester, e conven de provar
o que dissestes das donas; enton
enmentemo-las, e sabe-las-an,
20 e, poi-las souberen, julgar-nos-an,
e vença quen tever melhor razon.

— Don Bernaldo, eu iria enmentar
a mia senhor, assi Deus me perdon,

se non houvesse med'en lhe pesar,
25 eu a diria mui de coração,
ca ãa ren sei eu dela, de pran:
que, pois-la souberen, conhecer-lh'-an
melhoria quantas no mundo son.

— Abril Perez, os olhos enganar
30 van homen das cousas que gran ben quer;
assi fezeron-vos, a meu cuidar,
e por seer assi com'eu disser:
se vós vistes algũa dona tal,
tan fremosa e que tan muito val,
35 mia senhor é, ca non outra molher.

— Don Bernaldo, quero-vos conselhar
ben, e creede-m'én, se vos prouguer:
que non digades que ides amar
boa dona, ca vos non é mester
40 de dizerdes de bõa dona mal,
ca ben sabemos, Don Bernaldo, qual
senhor sol sempr[e] a servir segrel.

Abril Perez e Bernal de Bonaval

REPERTORIOS: D'Heur 1074; Tavani 1,1 (=22,2).

MANUSCRITOS: B 1072 / V 663.

EDICIÓN PRECEDENTES: Braga (1878: 126-127). Lapa 87 (1998: 73-74) [= LP 22,2]. Lopes 2 (2002: 24-25 e 551). Projeto Littera¹³.

13 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1089&tr=4&pv=sim>>

CONTIDO

Tençon entre Bernal de Bonaval e Abril Perez. O primeiro identifícase coa coita amorosa de Abril Perez, mais este séntese ofendido pola comparación, pois o de Bonaval non pode amar "boa dona, ca vos non é mester". Tendo en conta o ciclo de escarnios contra o segrel galego, a insinuación de homosexualidade, aínda que leve, resulta clara no contexto.

NOTAS

20. Tanto en B como en V, *iulgarnas ham*. Do mesmo xeito que as outras edicións confrontadas, mudamos o *nas* en *nos*.

28. Braga, *melhor ja quantos no mundo som*; Lopes, *melhor ca quantas [e]no mundo som*. Seguimos a lectura de Lapa, que se mantén máis fiel aos manuscritos e que continúa na liña de que, unha vez rota a medida, moita xente quererá pór de menos esas damas.

31. Lapa edita *assi fezeron vós*. Neste punto concordamos con Braga e Lopes e entendémolo como un pronome átono.

Cantiga 10

Irei a lo mar vee-lo meu amigo:
pregunta-lo-ei se querra viver migo,
e vou-m'eu namorado.

Irei a lo mar vee-lo meu amado:
5 pergunta-lo-ei se fara meu mandado,
e vou-[m'eu namorado].

Pregunta-lo-ei por que non vive migo
e direi-lh'a coita [e]n que por el vivo,
e vou-m'eu [namorado].

10 Pergunta-lo-ei por que m'ha despagado,
e si m'assanhou a tort'[o] endõado,
e vou-m'eu na[morado].

Nuno Porco

REPERTORIOS: D'Heur 1130; Tavani 108,1.

MANUSCRITOS: B 1127 / V 719.

EDICIÓN PRECEDENTES: Monaci (1873: 9-10). Monaci (1875: 253). Braga (1878: 137). Paxeco / Machado (1949-1964, V: 192-193) Nunes (1912: 345-346). Nunes (1971: 322). LP 108,1. Cohen (2003: 354). Cohen (2010: 30-32). Cohen (2013: 3). Projeto Littera¹⁴.

---

14 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1143&tr=4&pv=sim>>

CONTIDO

O suxeito poético diríxese cara ao mar para encontrar o seu amigo e pensa nas preguntas que lle fará sobre a súa relación. É unha cantiga amatoria sen ningún revés equívoco perceptíbel.

NOTAS

A terceira estrofa está ausente de B.

3. Nos cancioneros pon claramente *namorado: E uoumeu namorado (B), e uoumeu namorado (V)*. Coa excepción do traballo paleográfico de Monaci (1875) —e non así en Monaci, 1873—, todo o resto das edicións o modificaron, coa salvidade de Cohen (2010).

É moi importante o feito de que a maioría da crítica reescriba o que entendeu para así poder xustificar que é unha relación heterosexual. Sorprende a modificación que se realiza na edición semidiplomática de Paxeco / Machado.

Sen necesidade de reescribirmos nada, a cantiga pode ser tamén sobre unha relación heterosexual se lermos "*e vou, meu namorado!*".

8. Este verso, igual que o conxunto da cobra, só está presente en V, onde lemos *e direyllha coitanã p'el uyuo*. Cohen (2003 e 2010) edita *e direi lh'a coita 'n que por el[e] vivo*; en 2013, *e direi lh' a coit' en que por el[e] vivo*.

11. En B, *E siimassanhou atortendoãdo*; en V, *Essimha ssanhou atortendoãdo*. Monaci (1873), *E si mh'assanhou a tort'endõado*; Braga, *e ssi m'assanhou a tort'endoado*; Nunes (1912), *e ssi mh-assanhou, á tort'endõado*; Paxeco / Machado, *E ssi m assanhou a tort endõado*; Nunes (1971), *e se mi-assanhou; á tort'endõado*; LP, *e se mi assanhou, a torto, endõado*; Cohen, *e s[e] xi mh assanhou a tort'endõado*; Projeto Littera, *e s'i m'assanhou a tort'[e] endõado*.

Seguimos a proposta que amosa o Proxecto Glossa: *e si m'assanhou a tort[o] endõado* (Ferreiro, dir., 2014-: s. v. *endoado ~ endõado*).

Cantiga 11

Rubrica: *Esta cantiga foi feita a un cavaleiro, que lhe apoinhan que era puto.*

Un cavaleiro me diss'en baldon
que me queria pøer eiceiçon
mui agravada, come home cruu.

E dixi-lhi enton como vos direi:

5 "Si mi a poserdes, tal vo-la porrei
que a sençades ben ata o cuu."

E disse-m'el: "Eiceiçon tenh'eu ja
tal que vos ponha, que vos custará
máis que quanto val aqeste meu muu".

10 E dixi-lh'eu: "Poi-lo non tenh'en al:
se mi a poserdes, porrei-vo-la tal,
que a sençades [ben] ata o cuu."

"Tal eiceiçon vos tenh'eu de pøer",
diss'el a min, "per que do voss'haver
15 vos custe tanto que fiquedes nuu".

E dixi-lh'eu: "Coraçon de judeu,
se mi a poserdes, tal vos porrei eu,
que a sençades ben ata o cuu."

Estevan da Guarda

REPERTORIOS: D'Heur 1321; Tavani 30,34.

MANUSCRITOS: B 1304 / V 909.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 170). Lapa 104 (1998: 83) [= LP 30,34]. Pagani (1971: 104-105). Arias Freixedo (1993: 47-48). Lopes 431 (2002: 497). Projeto Littera¹⁵.

Rubrica: Lagares (2000: 134).

CONTIDO

O suxeito poético advirte a un home que, se presenta unha cláusula contra el nos tribunais, castigarao penetrándoo analmente. Na segunda estrofa, o denunciante di que ese procedemento xurídico lle custaría tanto ao suxeito poético como a el lle custou o seu mulo, o que parece unha alusión pouco velada á prostitución.

NOTAS

Rubrica: En V, *Esta cantiga de cima*, pola súa posición no cancionero; en B, só *Esta cantiga*, pois o texto vai a continuación. Lapa non incluíu a palabra *cantiga*.

2 e 7. Braga editou *citação* por *eiceição*.

7. En B, *E disser omel*; en V, *E diss' omel*. Para Lapa, *E diss' er-m' el*.

12. Só Pagani reconstrúe o termo que falta neste verso.

13. Braga editou *exeição*.

15. Por probábel lapso, Lapa edita *vos fique tanto*. Nos manuscritos lese claramente *custe*.

5-6, 11-12, 17-18. Lopes interpretou todos estes versos como refrán. En Arias Freixedo non aparece editado ningún refrán. Pola nosa banda, seguimos a Lapa, que considera así o último de cada estrofa.

---

¹⁵ <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1334&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 12

Rui Gonçalviz, pero vos agravece
porque vos travou en vosso cantar
Joan'Eanes, vej'eu el queixar
de qual deosto lhi de vós recrece:
5 u lhi fostes trobar de mal dizer
en tal guisa que ben pod'entender
quen quer o mal que a olho parece.

Por én partid'este feito de cedo,
ca de mal dizer non tirades prol;
10 e como s'en Joan'Eanes dol,
ja de vós perdeu vergonha e medo:
ca entend'el que se dev'a sentir
de mal dizer que a seu olho vir
que pode log'acertar con seu dedo.

15 Pois sodes entendud'e [é à] vista,
sabad'agora catar tal razon
per que venha este feit'a perdon;
e por parardes melhor a conquista
outorgad'ora, senhor, que nos praz:
20 se mal dizer no vosso cantar jaz
que o poedes tod'o voss'à vista.

Estevan da Guarda

REPERTORIOS: D'Heur 1329; Tavani 30,31.

MANUSCRITOS: B 1312 / V 917.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 171). Lapa 112 (1998: 87-88) [=LP 30,31]. Pagani (1971: 124-127). Lopes 439 (2002: 506-507 e 597). Arias Freixedo (2003: 883-886). Projeto Littera¹⁶.

CONTIDO

Regrimínaselle a Rui Gonçalves que trobase contra Joan Eanes sen xogar con equívocos. A cantiga si está composta con duplos sentidos, pois a través do termo *olho* alúdese ás relacións sexuais entre Rui e Joan e no último verso hai tamén un equívoco coa desnudez.

NOTAS

7. Nos cancioneros lese *que alho parece* (B) e *qui ailho parece* (V). Braga editou *que ai lh'aparece*; Lapa e Pagani, *que aí lhe parece*, mais concordamos coa lectura de Graça Videira Lopes: "a minha lição, para este passo, possível paleograficamente, tem em conta o equívoco que penso existir; repare-se, aliás, que a expressão *a olho* repete-se, mais à frente, no v. 13" (Lopes, 2002: 597).

11. É unha opción paleográfica entender un adverbio *i* a partir da lección de B (*perderi*), dando como resultado *perdeu i*, como entenderon a maioría das edicións (non así a de Braga, que parte de V, e no Projeto Littera). Porén, o testemuño de B tamén admite a lectura sen o adverbio, que reclama a lectura de V (*perden*).

14. Paso de lectura difícil alí onde B pon *loga çtar* e V *loga tçar*. Braga optou por *log'a tocar*. Na primeira edición das súas *Cantigas d'escarnho e de maldizer...*, Lapa resolveu *logo tocar*, que mudou na segunda por *log'acalçar*. Para Lopes, *a[p]ontar*; para Pagani e o Projeto Littera, *acertar*. A que nos parece máis plausíbel é a última das citadas, pois parece un desenvolvemento máis nítido da abreviatura.

15. Os manuscritos din *entendude vista* (B) e *encondude vista* (V). Braga, a pesar de ser o editor deste último cancionero, editou *entendud'en vysta*, que nos parece que fai sentido coa idea de que no verso seguinte se lle diga que debe por tanto *catar* ('observar') *tal razon*. Se a opción de Braga pecaba de hiposilábica, Lapa propuxo unha interpretación

---

¹⁶ <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1342&tr=4&pv=sim>>

hipersilábica: *Pois sodes entendud'e [avedes] vista*, coa cal concordou Pagani. Lopes ofreceu unha lectura conxuntural segundo a que non se podería ler *vista* porque a composición non ten dobre nas outras estrofas e a palabra *vista* xa está de xeito claro no final desta. O problema é que muda substantivamente os códices: *Pois sodes entendud'e [bon ra]vista*.

A mesma investigadora indicou, así mesmo, outra interpretación que intensificaría o equívoco homosexual, mais que implica unha alteración importante dos manuscritos e, por tanto, non pasa de ser levemente conxectural:

Havería outra reconstrução posíbel, na liña da que proponho, mas que implicava uma outra lectura do final da estrofe e uma outra interpretação da cantiga, e que sería *e [arrabista]*. Neste caso, que também é muito posíbel, a disputa sería entre dois homossexuais. (Lopes, 2002: 597)

Unha opción posíbel sería seguir a liña de Braga, mais coa reconstrución da conxunción copulativa para así introducir as menores modificacións posíbeis nos testemuños: *[E] pois sodes entendud'e[n] vista*. No entanto, seméllanos aínda máis plausíbel a reconstrución proposta no Proxecto Glossa: *Pois sodes entendud'e [é à] vista* (Ferreiro, dir., 2014-: s. v. *vista*), que asumimos.

19. Para Braga, Lapa e Pagani, *vos praz*; para Lopes e Littera, *nos praz*.

21. Nos dous cancioneros lese *queo poedes todo uossa uista*. Excepto Braga, que leu *voss'a vista*, os outros editores entenden sempre *nossa*. Lapa reconstruíu ao comezo un *[por]* e terminou o verso cunha interrogación.

Lopes formúlase tamén a posíbel lectura *vossa*, aínda que non a privilexie na edición. Sinala nese sentido que, "[a]inda na hipótese de se tratar de dois homossexuais", esa sería a interpretación "mais óbvia", que equivalería se callar a "numa primeira lectura, ao vosso olhar maldizente?" (Lopes, 2002: 597).

Cantiga 13

Alvar Rodriguiz dá preço d'esforço
a est'infante mouro pastorinho
e diz que, pero parece menin[h]o,
que parar-se quer a tod'alvoroço;
5 e maestr'Ali, que vejas prazer,
d'Alvar Rodriguiz punha de saber
se fode ja este mouro tan moço.

Diz que per manhas e per seu sembrante
sab'el do mouro que hom'é comprido
10 e pera parar-se a tod'arroido;
e que sabe que tal é seu talante;
e maestr'Ali, que moiras en fe,
d'Alvar Rodriguiz sab'ora como é
e se fode ja este mour'infante.

15 El diz do mouro que sabe que ten o
seu coração en se parar a feito,
porque o cria e lhi sab'o jeito,
pero parece de corpo pequeno;
e maestr'Ali sab'i ora ben
20 d'Alvar Rodriguiz, poi-lo assi ten,
se fode ja este mouro tan neno.

Estevan da Guarda

REPERTORIOS: D'Heur 1334; Tavani 30,1.

MANUSCRITOS: B 1317 / V 922.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 173). Lapa 116 (1998: 90). Pagani (1971: 139-141). LP 30,1. Arias Freixedo (1993: 61-62). Lopes 443 (2002: 511). Projeto Littera¹⁷.

CONTIDO

Cunha sintaxe equívoca, formúlase ao mestre Ali unha pregunta que pode ser interpretada de dous xeitos: se o "mouro" que está con Alvar Rodriguiz, a pesar de ser moi novo, xa ten relacións sexuais; ou se o mouro que está con Alvar Rodriguiz ten relacións sexuais co propio Alvar Rodriguiz.

Aínda que se use a relación interxeracional entre dous homes como argumento, polo contexto coas outras composicións que se lle dirixen podemos supor que ese mouro novo é o propio pene, que traería circuncidado cando voltou das cruzadas. Porén, aínda hai unha terceira alusión, a do mestre Ali (cuxo nome o identifica tamén como *mouro*) con Alvar Rodriguiz.

NOTAS

7, 14 e 21. Lapa considerounos refrán.

9. Braga, *qu'é home comprido*. Pagani, *que home comprido*.

10. Braga, *tod'o ruydo*; Pagani, *todo rruydo*.

16. Lapa edita *afeito* e interprétao co significado de "exercitado, habituado", segundo indica no seu "Vocabulário" (Lapa, 1998: 290). Para nós é claramente unha locución adverbial co significado de 'sen interrupción, habitualmente'. Braga editara *em ss'emparar afeito*.

17. Braga, *e lhi he sujeito*.

---

¹⁷ <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1347&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 14

Do que eu quigi, per sabedoria,
d'Alvar Rodriguiz seer sabedor
e dest'infante mouro mui pastor,
ja end'eu sei quanto saber queria
5 per maestr'Ali, de que aprendi
que lhi diss'Alvar Rodriguiz assi:
que ja tempo ha que o mouro fodia.

Com'el guardou de frio e de fome
este mouro, poi-lo ten en poder,
10 mai-lo devera guardar de foder,
pois con el sempre alberga e come;
ca maestr'Ali jura per sa fe
que ja d'Alvar Rodriguiz certo é
que fod'o mouro como fod'outr'home.

15 Alá guarde tod'a prol en seu seo,
Alvar Rodriguiz que pôs en tirar
daqueste mouro, que non quis guardar
de seu foder, a que tan moço veo;
ca maestr'Ali diz que dias ha
20 que sabe d'Alvar Rodriguiz que ja
fod'este mouro a caralho cheo.

Estevan da Guarda

REPERTORIOS: D'Heur 1335; Tavani 30,13.

MANUSCRITOS: B 1318 / V 923.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 173). Lapa 117 (1998: 90) [=LP 30,13]. Pagani (1971: 141-143). Arias Freixedo (1993: 63-65). Lopes 444 (2002: 512 e 597¹⁸). Projeto Littera¹⁹.

CONTIDO

A cantiga pode lerse de varios xeitos, que serían resposta á cantiga [13]. Nun nivel de lectura, respóndese que o mouro xa ten relacións sexuais; noutro, que ten relacións sexuais co propio Alvar Rodriguiz.

Como comentamos na [13], é evidente o uso cómico da relación entre dous homes e de diferentes idades, mais por comparación coas outras composicións que se lle dirixen nos cancioneros, parece que sería un xogo metafórico co feito de que Alvar Rodriguiz regresase de Terra Santa circuncidado. O *mouro* sería o seu propio pene. No entanto, un novo sentido equívoco estaría entre as posíbeis relacións de Alvar Rodriguiz co mestre Ali que coñece tan ben o seu membro viril.

NOTAS

3. Lapa edita *é* no inicio do verso. Entendemos que procede unha conxunción.

13. Braga edita *ao pé* en troca de *certo é*.

16. Lapa e Pagani, *pôs en tomar*; Lopes e Projeto Littera, *por en tirar*. Isto último é o que se le nos manuscritos (*porem tirar* tanto en B como en V), mais ten o problema de que non ten sentido lingüístico, polo que optamos por corrixir o códice.

17. Lapa e Projeto Littera editan *daquesto*. O que nós lemos en B é *Daqueste* e en V *daq̃ste*. Mantemos, pois, o demostrativo terminado en -e.

---

18 Por unha gralla, as notas da cantiga están no número 443 e non no 444 como deberían.

19 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1348&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 15

Rubrica: *Don Fernan Paez de Tal[h]amancos fez este cantar de maldizer a ãu jogar que chamavan Jograr Saco, e era mui mal feito; e por én trobou-lhi que mais guisad'era de seer sacco ca jogar.*

Jograr Saco, non tenh'eu que fez razon
quen vos pos nome jogar e vos deu don;
mais guisado fora Sac'e Jograr non.
Assi Deus m'ampar,
5 *vosso nome vos dirá quen vos chamar*
Sac'e non Jograr.

Rodrig'Airas vo-lo diss'e fez mal sên,
pois que vós non citolades nulha ren;
or'havede nome Sac', e será ben.
10 *Assi Deus m'ampar,*
vosso nome vos dirá [quen vos chamar
Sac'e non Jograr].

Quen vos Saco chamar, prazerá a nós;
e dira-vo-lo ben lheu que[n] vos, en cos,
15 vir tira-los nadigões após vós.
Assi Deus m'ampar,
vosso nome vos dirá [quen vos chamar
Sac'e non Jograr].

Quen a vós chamou Jograr a pran mentiu,

20 ca vej'eu que citolar non vos oiu,
nen os vossos nadigões non os viu.
Assi Deus m'ampar,
vosso nome vos dirá [quen vos chamar
Sac'e non Jograr].

Fernan Paez de Tamalhancos

REPERTORIOS: D'Heur 1352; Tavani 46,4.

MANUSCRITOS: B 1334 / V 941.

EDICIÓN PRECEDENTES: Braga (1878: 176-177). Lapa 132 (1998: 99-100). Martínez Pereiro (1992: 87-96) [= LP 46,4]. Lopes 3 (2002: 26 e 551). Projeto Littera²⁰.

Rubrica: Lagares (2000: 148).

CONTIDO

Composición denigratoria contra o Jograr Saco, a quen se lle di que o seu nome é moi acaído polo seu grande traseiro, sobre o que se fan alusións sexuais, mais non polos seus dotes xograrescos.

NOTAS

Rubrica: Polo uso tanto na presentación no cancionero como nos versos, semella que Jograr Saco funcionaba todo el como un nome, razón pola que pomos tamén o primeiro termo en maiúsculas. Do mesmo xeito, restituímos o nome do trobador, *Tamal[h]ancos*, segundo as últimas investigacións que se realizaron sobre o mesmo (Souto Cabo, 2012c: 131, n. 2).

4-6. Concordamos coa distribución do refrán que propón Carlos Paulo Martínez Pereiro (1992: 92-93). Lapa realizara unha discutíbel reorganización do texto do manuscrito en dous versos:

Vosso nome vos dirá, assi Deus m'ampar,
quen vos chamar saco e non [já] jogar.

---

20 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1365&tr=4&pv=sim>>

Como xa indicamos nas anotacións á rubrica, entendemos que Jograr fai parte do nome neste caso.

13. Braga, *prazera a vós*; Projeto Littera, *prazará a nós*.

15. Para Braga, *vistira lus nadigões*, de xeito semellante a como o interpretaría Lapa: *vistirá los*. No entanto, en ambos os cancioneros se le *uir* e non *uis*.

Aínda que a idea de *vestir*, por cubrir a súa nudez, sería con esa modificación do manuscrito unha outra lectura tamén de cariz sexual, débese observar que con esa interpretación existirían problemas de coherencia gramatical.

Cantiga 16

Jograr Sac', eu entendi,
quando ta medida vi,
que sen pan t'irás daqui,
ca desmesura pedes;
5 como vëes, vai-t'assi
pois tu per saco medes.

Gran medida é, de pran;
pero que dele muit'han,
sac' é [e] non cho daran,
10 *ca desmesura pedes;*
u fores, recear-t'-an,
pois tu per saco medes.

Fernan Paez de Tamalhancos

REPERTORIOS: D'Heur 1353; Tavani 46,3.

MANUSCRITOS: B 1335 / V 942.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 177). Lapa 133 (1998: 100). Martínez Pereiro (1992: 97-100) [= LP 46,3]. Lopes 4 (2002: 27). Projeto Littera²¹.

CONTIDO

Xogo equívoco co nome do Jograr Saco, onde a súa segunda forma tanto significa recipiente para gardar as recompensas que pide como o seu ano. Para ambos os sentidos

---

²¹ <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1366&pv=sim>>

dise que pide moito e que por iso será rexeitado. Obsérvese tamén o equívoco con *pan* no v. 3 e con *medida* no v. 7.

NOTAS

3. Braga leu *que sem partires d'aqui*; Lapa, *que t'en partiras daqui*. En B lese *Que sen pan tiras daqui*; en V, *que sen pãtiras daqui*.

9. Lopes editou a transcripción que ofrecen os manuscritos, mais que supón hiposilabismo: *sa que nom cho darám*, comprendendo *sa que* como 'sabe que'. No Projeto Littera corrixiuse o problema métrico co adverbio *i*: *sa que [i] nom cho darám*.

Os anteriores editores, Lapa e Martínez Pereiro, reconstruíran un *e*: *saqu'é [e] non cho daran*, aínda que o profesor galego colocou unha vírgula antes da conxunción, que nos parece a mellor das solucións, pola que a adoptamos no seu conxunto.

Cantiga 17

Rubrica: *Don Lopo Lias trobou a ãus cavaleiros de Lemos, e eran quatro irmãos e andavan sempre mal guisados; e por én trobou-lhis estas cantigas.*

Da esteira vermelha cantarei
e das mangas do ascari farei
[...]
e da sela que lh'eu vi rengelhosa
5 *que ja lh'hogano regeu ant'el-Rei*
ao zevron e pois ante sa esposa.

Da esteira cantarei, des aqui,
e das mangas grossas do ascari,
e o brial enmentar-vo-l'ei i
10 *e da sela que lh'eu vi rengelhosa*
[que ja lh'hogano regeu ante mi]
ao zevron, e pois ante sa esposa.

Lopo Lias

REPERTORIOS: D'Heur 1355; Tavani 87,7.

MANUSCRITOS: B 1338 / V 945.

EDICIONS PRECEDENTES: Braga (1878: 177). Álvarez Blázquez (1975: 141-142). Lapa 252 (1998: 169). Pellegrini (1969: 11-12). Lopes 215 (2002: 266). Projeto Littera²². Souto Cabo (2011b: 121-122).

---

²² <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1369&pv=sim>>

CONTIDO

Anúnciase que se vai realizar un canto no cal se fale dunha albarda (*esteira*), dunha peza de roupa feita dun material valioso (*ascari*) e da sela do grande onagro (*zevron*) que renxeu perante o rei e a súa esposa. O que se anuncia é o comezo dun ciclo de sátiras que vai durar desde esta até a cantiga [28]. Os equívocos son escuros, mais o renxer parece aludir ao sexo e as metáforas équidas a unha relación homosexual.

NOTAS

2. Lapa e Lopes editaron o final do verso como *direi*. Nos cancioneros pon *farei*. Álvarez Blázquez reconstruíu *e das mangas do ascari [o] farei*.

3. Falta este verso nos cancioneros, mais Braga, Álvarez Blázquez, Lapa e Lopes tentaron reconstruílo. Optamos pola mesma saída que Pellegrini, Souto Cabo e o Projeto Littera.

6 e 12. Pellegrini e Souto Cabo interprétano como un nome propio, *Zevron*. Para nós, esa lectura, aínda que posíbel, resta forza ás posibilidades do equívoco. Mesmo na opción de que se usase ese apelativo, nas composicións hai un xogo decidido co aumentativo de *zevro* entendido como cabalgadura, os sentidos figurados negativos que se lle atribuirían a un ser humano a partir da súa comparación cun mulo salvaxe e, a partir de aí, outros hipotéticos sentidos.

Cómpre ter presente que tampouco na rubrica se dá información sobre que ese fose un apelativo familiar ou alcume, como si fan outras introducións explicativas, como p. ex. en V 1040. Repárase, ademais, que non se pode concluír que non se usou porque esa información puidese ser redundante, xa que cando nunha rubrica se ofrece o nome que ten ou se lle dá a unha persoa, este aparece tamén na propia cantiga (Lagares, 2000: 81).

11. Braga, Pellegrini, Lopes e o Projeto Littera reconstrúen o final do verso [*ant'el rei*]. Lapa e Souto Cabo, con quen coincidimos, [*ante mi*].

Cantiga 18

Tercer dia ante Natal,
de Lecia lhi foi dar
un brial a mia senhor bela;
e ao zevron renge-lh'a sela.
5 *[Un] brial a mia senhor bela,*
e ao zevron renge-lh'a sela.

Sei eu un tal cavaleiro
que lhi talhou en janeiro
un brial a mia senhor bela;
10 *e ao zevron renge-lh'a sela.*
Un brial a mia senhor bela,
e ao zevron renge-lh'a sela.

Filhou-lh'o manto caente
e talhou-lho en Benavente
15 *un brial a mia senhor bela;*
e ao zevron renge-lh'a sela.
Un brial a mia senhor bela,
e ao zevron [rengel-h'a sela].

Lopo Lias

REPERTORIOS: D'Heur 1356; Tavani 87,20.

MANUSCRITOS: B 1339 / V 946.

EDICIONS PRECEDENTES: Braga (1878: 177-178). Lapa 253 (1998: 170). Pellegrini (1969: 13-14).

Lopes 216 (2002: 267). Projeto Littera²³. Souto Cabo (2011b: 122).

CONTIDO

Tres días antes de Nadal, o cebro retíralle a unha muller (parece que á amada do suxeito poético) o manto e ponlle un brial, que é unha túnica custosa que usaban tanto mulleres como homes. Parece unha escena erótica heterosexual, mais o refrán advírtenos de algo que a rompe: a ese home metaforizado nun onagro rénxelle a sela, que é tanto como dicir que el do que gusta é de *cavalgar*, metáfora amplamente utilizada para se referir ao rol sexual pasivo.

NOTAS

2. Braga e Lapa, *o infançon lhi foi dar*. Projeto Littera e Lopes, *[o] de Lemos lhi foi dar*. Pellegrini e Souto Cabo editaron de Lecia, en alusión a un topónimo estremeño. É o que máis se aproxima aos cancioneros: *De leçla* en B; *deleçia* en V.

4, 6, 10, 12, 16 e 18. Pellegrini e Souto Cabo interpretan *Zevron* como nome propio. Explicamos a nosa discordancia na cantiga [17].

11 e 17. Souto Cabo reconstrúe *[Un]*, cando non é necesario, pois xa aparece nos cancioneros nesas cobras.

---

23 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1370&pv=sim>>

Cantiga 19

Enmentar quer'eu do brial
que o infançon, por Natal,
deu a sa molher, e fez mal:
a gran traiçon a matou
5 *que lhi no janeiro talhou*
brial e lh'o manto levou.

O infançon can, o d'Alvan,
de muitos é homezian,
se for d'ant'el-Rei lhi diran,
10 ca fremosa dona matou
que lhi no janeiro [talhou
brial e lh'o manto levou].

Brialhesta, vai-te daqui
u for Lopo Lias, e di
15 que faça i cobras por mi
ao que a dona matou
que lhi no janeiro [talhou
brial e lh'o manto levou].

Ben t'ajudarán d'Orzelhon
20 quantos trobadores i son
a escarnir o infançon,
ca fremosa dona matou
que lhi no janei[ro talhou
brial e lh'o manto levou].

Lopo Lias

REPERTORIOS: D'Heur 1357; Tavani 87,10.

MANUSCRITOS: B 1340 / V 947

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 178). Lapa 254 (1998: 170-171). Pellegrini (1969: 14-16). Lopes 217 (2002: 268). Projeto Littera²⁴. Souto Cabo (2011b: 122-123).

CONTIDO

A decisión de lle quitar o manto á muller e cortarlle o brial acabou por matala de frío. Hai unha serie de elementos moi difíciles de identificar na composición. Unha interpretación posíbel é que a dona morreu de frío porque non tiñan relacións sexuais, suponse que porque os gustos do marido ían cara a outro lado.

NOTAS

7. Braga: *O infançon ca ond'a liçam*; Lapa: *O infançon, cão e livan*; Pellegrini: *"O infançon can", o d'Alvam*; Lopes: *O infançom com o d'alvam*; Projeto Littera: *O infançom cam, o d'Alvam*; Souto Cabo: *O infançon can, o d'Alvan*.

13. Braga, *Brialheste*; Lapa, *Brialete*; Lopes e Projeto Littera, *Brialhesta*; Pellegrini e Souto Cabo, *Brialesta*. En B e V, no propio verso lese *Brialhesta*. Porén, no espazo do verso anterior, para o refrán, probabelmente por un erro de copia, en B aparece o que debería ser xa o comezo do 13, e o que aparece nese caso é *Brialesta*. Tendo en conta a vacilación de B e que esa parece ser a forma con máis sentido lingüístico, optamos por ela.

---

24 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1371&pv=sim>>

Cantiga 20

A mí quer mal o infançon,
a mui gran tort'e sen razon,
por trobadores d'Orzelhon
que lhi cantan a seu brial;
5 *e pesa-m'én e é-mi mal*
que lh'escarniron seu brial
que era nov'e de cendal.

Quantos hoj'en Galiza son,
ata en terra de Leon,
10 todos con o brial "colhon!"
dizen, e fazen-no mui mal;
e pesa-m'én e é-mi mal
que lh'escarniron seu brial
que era nov'e de cendal.

15 E seu irmão, o zevron,
que lhi quer mal de coração
porque lhi reng'o selegon
— e, se lhi renga, non m'en cal;
e pesa-m'én e é-mi mal
20 *que lh'escarniron seu brial*
que era nov'e de cendal.

Lopo Lias

REPERTORIOS: D'Heur 1358; Tavani 87,5.

MANUSCRITOS: B 1341 / V 948.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 178). Lapa 255 (1998: 171). Pellegrini (1969: 16-17). Lopes 218 (2002: 269). Projeto Littera²⁵. Souto Cabo (2011b: 123)

CONTIDO

O asunto do brial da cantiga [19] converteuse en motivo de burlas contra o infançon. Na última estrofa dise que o *zevron* é o irmán menor, a quen lle renxe a sela, metáfora que aludiría á súa posición pasiva nas relacións con outros homes.

NOTAS

10. Pellegrini e Souto Cabo optan por pór unha exclamación "*colhon!*", coa que concordamos polo refrán da cantiga [21]. Lapa non colocaba este termo entre aspas, mais nós si o consideramos necesario por ser un discurso directo.

Repárese en que o termo probabelmente non tería o significado de 'testículo', senón de 'covarde' (Ferreiro, dir., 2014-: s. v. *colhon*₂).

15. Pellegrini e Souto Cabo poñen *zevron* en maiúsculas. Explicamos xa na cantiga [17] as razóns da nosa discordancia.

16. Nos cancioneros, *mui gran mal*, que Braga mantivo, mais que é necesario expunxir parcialmente por razóns métricas.

18. Braga interpreta *e se lhi renga non ment'al*, que tamén é unha opción interesante.

---

²⁵ <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1372&pv=sim>>

Cantiga 21

En este son de negrada
farei un cantar
d'ũa sela canterlada,
liada mui mal;
5 esté a sela pagada,
e direi do brial:
Todos: "Colhon, colhon, colhon!"
con aquel brial de Sevilha
que aduss'o infançon
10 *aqui, por maravilha.*

En este son de negrada
un cantar farei
d'ũa sela canterlada
que vi ant'el-Rei;
15 esté a sela pagada,
e do brial direi:
Todos: "Colhon, colhon, colhon!"
con aquel brial de Sevilha
que aduss'o infançon
20 *aqui, por maravilha.*

Logo fui maravilhado
polo ascari,
e assi fui espantado
polo soceri;

25 vi end'o brial talhado
e dixi-lh'eu assi:
Todos: "Colhon, colhon, colhon!"
con aquel brial de Sevilha
que aduss'o infançon
30 *aqui, por maravilha.*

Lopo Lias

REPERTORIOS: D'Heur 1359; Tavani 87,9.

MANUSCRITOS: B 1342 / V 949.

EDICIÓN PRECEDENTES: Braga (1878: 178). Álvarez Blázquez (1975: 142). Lapa 256 (1998: 171-172). Pellegrini (1969: 17-19). Lopes 219 (2002: 270). Projeto Littera²⁶. Souto Cabo (2011b: 123-124).

CONTIDO

Burla decidida contra o infançon que se presenta cun brial que, polo que sabemos polas outras composicións, era o que lle retirara á súa muller. Tendo en conta que a *sela* é metáfora do 'traseiro' e *pagar* no galego medieval ten, como unha das súas acepcións, a de 'satisfacer', a *sela pagada* pode querer dicir 'traseiro satisfeito'.

NOTAS

1. Lopes edita o incipit *A este son de negrada*. O resto das edicións inician coa preposición *en*, que é a que se le nos cancioneros.

7. Concordamos na edición gráfica do refrán que propuxeron Pellegrini e Souto Cabo, mais son posíbeis diferentes interpretacións do discurso directo.

---

²⁶ <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1373&pv=sim>>

Cantiga 22

Desto son os zevrões
de ventura minguada:
ergen-se nos arções
da sela canterlada
5 e dan dos nadigões;
e diss'a ben-talhada:
*"Maa sela tragedes,
por que a non odedes?
Maa sela levades,
10 por que a non atades?"*

Desto son os zevrões
de ventura falida:
ergen-se nos arções
da sela come podrida,
15 e dan dos nadigões;
e disse-lh'a velida:
*"Maa sela tragedes,
[por que a non odedes?
Maa sela levades,
20 por que a non atades?]"*

Direi-vos que lh'eu ouço:
en dia de sa voda,
ao lançar do touço,
da sela reingeliosa,

25 feriu de cu' a bouço;
e disse-lh'a fermosa:
"Maa sela tragedes,
[por que a non odedes?
Maa sela levades,
30 por que a non atades?]"

Lopo Lias

REPERTORIOS: D'Heur 1360; Tavani 87,8.

MANUSCRITOS: B 1343 / V 950.

EDICIÓN PRECEDENTES: Braga (1878: 178-179). Lapa 257 (1998: 172-173). Pellegrini (1969: 19-21). Lopes 220 (2002: 271). Projeto Littera²⁷. Souto Cabo (2011b: 124-125).

CONTIDO

Os grandes cebros ou homes teñen unhas selas rotas, mais que non arranxan, de maneira que se dan continuamente nas nádegas, para sorpresa dunha muller que ve esa situación e non comprende como non lle poñen remedio. A *sela rengelhosa* é unha metáfora erótica que, no contexto duns cebros que se dan continuamente no traseiro, semella unha situación de carácter homosexual que sorprende á muller que, segundo nos insinúa a 3ª estrofa, vai casar con un deles (aínda que a referencia á *voda* tamén podería ser simplemente para describir todo o anterior como un relacionamento sexual, como se fai máis veces nos cancioneros, e non para o ritual). Para Francisco Nodar Manso (1983: 351 e 1990: 159) sería un exemplo de incesto homosexual.

Esta cantiga seméllase moito á [26].

---

27 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1374&pv=sim>>

NOTAS

Pellegrini realiza unha distribución estrófica 13a - 13a - 13a - 6b - 6b - 6c - 6c. Mantemos a do resto das edicións.

1 e 11. Pellegrini e Souto Cabo interpretan *Zevrões* como nome propio. Non concordamos (cfr. [17]).

5. e 15. Braga, *dando os nadigões*; Lapa, *dand'òs nadigões*. Mantemos a mesma solución que Pellegrini, Lopes, o Projeto Littera e Souto Cabo, aínda que vemos que ambas as lecturas son posíbeis e equívocas.

8. Tanto en B como en V, aparece claramente *odedes*. Nas outras cobras o refrán está incompleto, polo que é o único en que se pode observar este verbo. Tería un sentido de 'atar' (cfr. Ferreiro, dir., 2014-, s.v. *oder*), mais nas cantigas en que se rexistra o seu uso é hipotético. Braga optou por eliminar todo ese verso do refrán.

Lapa, Pellegrini, Lopes e o Projeto Littera optaron por *cosedes*, este último coa edición *[c]osedes*. Souto Cabo, pola forma exacta dos cancioneros.

Cantiga 23

Os zevrões foron buscar
Rodrigo, po-lo matar;
mais ouviu-lhes el cantar
as selas, por que guarriu:
5 *polas selas que lh'oiu*
renger, por essas guarriu.

Non lhis guarirá per ren,
a[o] torto que lhis ten;
mais rengeron, por seu ben,
10 *as selas, por que guarriu:*
polas selas que lh'oiu
renger, por essas guarriu.

Non lhis podera guarir,
ca os non vira viir;
15 mais oiú-lhes el ganir
as selas, por que guarriu:
polas selas que [lh']oiu
renger, por essas guarriu.

E[les] foron-lhi meter
20 ciada, po-lo prender;
mais oiú-lhis el renger
as selas, por que guarriu:
polas selas que [lh']oiu
renger, por essas guarriu.

Lopo Lias

REPERTORIOS: D'Heur 1361; Tavani 87,15.

MANUSCRITOS: B 1344 / V 951.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 179). Lapa 258 (1998: 173). Pellegrini (1969: 21-22). Lopes 221 (2002: 272). Projeto Littera²⁸. Souto Cabo (2011b: 125-126)

CONTIDO

Os grandes cebros, clara metáfora dun conxunto de homes, quixeron ir prender e matar un tal Rodrigo, mais este sentiunos a tempo e conseguiu fuxir. O ruído das selas volve estar presente nesta composición, o que pode indicar unha tentativa de violación.

NOTAS

1. Pellegrini e Souto Cabo interpretan *Zevrões* como nome propio, o cal ao noso entender limita o alcance do equívoco. Vid. nota correspondente na cantiga [17].

3. En B, *ouuyulhes*. Pellegrini, Lapa e Souto Cabo editaron *ouviu-lhes*, opción con que concordamos, pois é o que manifestan os manuscritos e que non se contradí con que noutros versos se use o verbo *oir*; Lopes e o Projeto Littera, *óiu-lhes*. *Ouvir* e *oír* están presentes ambos no galego-portugués até a actualidade, embora a segunda forma se xeneralizase máis tarde na Galiza por ser a coincidente coa do español.

9. Para Braga, *mays reng'ome per seu ben*, que podería supor un equívoco para a nosa disertación, porén non é unha boa escolla editorial.

---

28 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1375&pv=sim>>

Cantiga 24

Ora tenho guisado
de m'achar o zevron:
non and'encavalgado
nen traj'én selegon
5 nen sela, mal pecado,
nen lh'oirei o son:
*ca ja non traj'a sela,
de que riiu a bela,
a sela canterlada,*
10 *que regeu na ciada.*

Val-mi Santa Maria,
pois a sela non ouço,
a que renger soia
ao lançar do touço;
15 matar-se-m'-ia un dia
ou ele ou Airas Louço:
*ca ja non traj'a sela,
de que riiu a bela,
a sela canterlada,*
20 *que regeu na ciada.*

Lopo Lias

REPERTORIOS: D'Heur 1362; Tavani 87,14.

MANUSCRITOS: B 1345 / V 952.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 179). Lapa 259 (1998: 173-174). Pellegrini (1969: 22-23). Lopes 222 (2002: 273). Projeto Littera²⁹. Souto Cabo (2011b: 126).

CONTIDO

O cebrón xa non trae a sela rota e xa non anda encabalgado. Parece importante o feito de que a sela só renxía cando lanzaba o *touço*, o pau (vv. 12-14), o cal fai máis nítida a metáfora sobre as relacións homosexuais.

NOTAS

2. Colocamos *zevron* en minúscula, a diferenza da opción de Pellegrini e Souto Cabo, para manter as posibilidades do equívoco (cfr. [17]).

3. Para Braga, *non and'eu cavalgado*.

---

²⁹ <cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1376&pv=sim>

Cantiga 25

Sela aleivosa, en mao dia te vi;
por teu cantar ja Rodrigo perdi,
riiu-s'el-Rei e mia esposa de mí.
Leixar-te quero, mia sela, por én,
5 *e irei en ousso e baratarei ben.*

Sela aleivosa, polo teu cantar,
perdi Rodrig'e non o poss'achar;
e por ende te quero [ja] leixar.
Leixar-te quero, mia sela, por én,
10 *[e irei en ousso e baratarei ben].*

Des oimais non tragerei esteos
nen arções, se mi valha Deus,
e vencerei os enmiigos meus.
Leixar-te quero, mia sela, por én,
15 *[e irei en ousso e baratarei ben].*

Lopo Lias

REPERTORIOS: D'Heur 1363; Tavani 87,18.

MANUSCRITOS: B 1346 / V 953.

EDICIONS PRECEDENTES: Braga (1878: 179). Lapa 260 (1998: 174). Pellegrini (1969: 23-24).

Lopes 223 (2002: 274). Projeto Littera³⁰. Souto Cabo (2011b: 126-127).

---

³⁰ <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1377&pv=sim>>

CONTIDO

Cantiga posta en boca de un dos *zevrões*, que se manifesta arrepentido polas consecuencias que o uso da sela tivo: perdeu a Rodrigo e ríronse del o rei a a súa muller. Por iso, mudará de vida. Parece de novo que hai unha metáfora sexual, que se manifesta como homosexual cando se vincula algo relacionado co seu traseiro (a *sela*) coa vontade de deixar de levar con el non só *arções* (que eran as partes que sobresaían da sela), senón tamén *esteos*, termos que tamén ten connotacións fálicas noutras composicións do cancionero, como en [86].

NOTAS

5. Nos cancioneros lese claramente *ouso*. Braga editou *ôso* neste verso e mantivo a lectura *ouso* nas outras repeticións do refrán; Lopes e Projeto Littera, sempre *osso*.

Cantiga 26

Ao lançar do pao,
ena sela,
deu do cuu mao
e quebrou-lh'a sela,
5 *c'assi diss'a bela:*
"Rengeu-lh'a sela!"

Ao lançar do touço,
[ena sela],
deu do cu' a bouço
10 *e quebrou-lh'a sela,*
c'assi diss'a bela:
["Rengeu-lh'a sela!"]

Lopo Lias

REPERTORIOS: D'Heur 1364; Tavani 87,6.

MANUSCRITOS: B 1347 / V 954.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Monaci (1875: 326). Braga (1878: 179). Lapa 261 (1998: 174). Pellegrini (1969: 24-25). Lopes 224 (2002: 274). Projeto Littera³¹. Souto Cabo (2011b: 127).

CONTIDO

Ao dar cun pau desde o cabalo, rompeulle a sela e caeu ao chan. A muller que o viu exclamou que lle fixo ruído a sela. Esta cantiga seméllase moito á [22], onde tamén hai unha muller estrañada pola situación que contempla, que parece ser relativa a unha

---

31 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1378&pv=sim>>

relación homosexual, de aí a referencia á *sela* como alusión ao traseiro e ao *cuu mao* por ser usado con propósitos sexuais.

NOTAS

1. No Projeto Littera, *pau*. Nos cancioneros, con <o>.

3. No Projeto Littera, *mau*. Nos cancioneros, con <o>.

5. As edicións consultadas interpretan *ca* no inicio do verso, que foi tamén a lectura na edición paleográfica de Monaci. Seguimos o Proxecto Glosa (Ferreiro, dir., 2014-: s. v. *e*).

9. Braga, *deu do arcabouço*. Lapa e Lopes reconstrúen *cu[u]*, bisilábico como no verso 3, mais iso supón un problema métrico.

Cantiga 27

Airas Moniz, o zevron,
leixad'o[r]'o selegon
e tornad'ao albardon:
andaredes i melhor
5 *ca na sela rengedor;*
andaredes i mui ben
e non vos rengerá per ren.

Tolhede-lh'o peitoral,
apertade-lh'o atafal,
10 e non vos rengerá per ren
andaredes [i melhor
ca na sela rengedor;
andaredes i mui ben
e non vos rengerá per ren].

15 Podedes en bafordar
e o tavlado britar,
e non vos rengerá per ren
andaredes i melhor
ca na sela rengedor;
20 [*andaredes i mui ben*
e non vos rengerá per ren].

Lopo Lias

REPERTORIOS: D'Heur 1365; Tavani 87,4.

MANUSCRITOS: B 1348 / V 955.

EDICIÓN PRECEDENTES: Braga (1878: 179). Lapa 262 (1998: 175). Pellegrini (1969: 25-26). Lopes 225 (2002: 275). Projeto Littera³². Souto Cabo (2011b: 127-128).

CONTIDO

O suxeito poético aconsellállalle a Lopo Lias que mellore os arrees da súa cabalgadura, que é tanto como recomendarlle unha mudanza na súa vida erótica, como vimos no resto das composicións do ciclo.

NOTAS

1. Pellegrini e Souto Cabo editaron *Zevron*. Pómolos en minúsculas, como nas restantes edicións, para manter o equívoco (cfr. [17]).

3. Pellegrini, Lopes e o Projeto Littera editan *albardar*, que é o que poñen os cancioneros. Por razóns rimáticas, mantemos a edición de Lapa, con que tamén concorda Souto Cabo.

Localizamos o termo *albardon* en dous documentos galegos da primeira metade do século XV, co significado aparente de 'cabalo de carga': "Primeiramente, que tomou Ares de Triindade quatroçentos mrs et hua azémela et que tomou Afonso de Loureiro çinco beserros e hun albardón (...)", Ferro Couselo, 1967: II, 288; "Iten a ferradura mular et dos albardoes lançada enno pee a tres branquas et huu coroado" (González Seoane, coord., 2006-2012: s. v. *albardon*).

No entanto, no vocabulario que o padre Sobreira realizou a finais do século XVIII figura como unha "Especie de aparejo, etc.", supomos que vinculado coa albarda (Santamarina, dir., 2006-2013: s. v. *albardón*).

10. Parécenos convincente a proposta de Lapa, con que tamén concorda Souto Cabo, de editar *per [al]* ao final do verso e non o *per ren* que figura nos cancioneros (e que mantiveron Pellegrini, Lopes e o Projeto Littera). Non obstante, as dúbidas que hai sobre a estrutura rimática destas cobras fai que nos manteñamos fieis aos manuscritos neste punto.

17. De xeito análogo ao que acontecía no v. 10, Lapa e Souto Cabo modificaron o final do verso por razóns rimáticas. Fronte ao *per ren* dos códices, propuxeron *[e ar]*. As dúbidas

32 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1379&pv=sim>>

que hai sobre o esquema de rimas orixinal fai que manteñamos a lección dos códices, que foi tamén a seguida noutras edicións: Pellegrini, Lopes e Projeto Littera.

18. No cancionero, *Andaredes hi muy melhor*.

Cantiga 28

O infançon hou'atal
tregoa migo des Natal
que agora oiredes:
que lhi non dissesse mal
5 da sela nen do brial;
mais aquel dia, vedes,
ante que foss'ũa legoa,
comecei
aqueste cantar da egoa,
10 *que non andou na tregoa;*
e por én lhi cantarei.

Non neg'eu que tregoa de'i
ao brial, ha sazon [i],
e aa rengelhosa;
15 e de pran andaron i
as mangas do ascari,
mais non a rabricosa.
Ante que foss'ũa legoa,
comecei
20 *aqueste cantar da egoa,*
que non andou na tregoa;
e por én lhi cantarei.

Dei eu ao infançon
e a seu brial [enton]

25 tregoa, ca mi a pedia;
e ao outro zevron,
a que reng'o selegon;
mais logo naquel dia,
ante que foss'ũa legoa,
30 *comecei*
aqueste cantar da egoa,
que non andou na tregoa;
e por én lhi cantarei.

Ao infançon vilan,
35 afamado come can,
e a[a] canterlada
e o seu brial d'Alvan
tregoa lhi dei eu, de pran;
e, pois lha houvi dada,
40 *ante que foss'ũa legoa,*
comecei
aqueste cantar da egoa,
que non andou na tregoa;
e por én lhi cantarei.

Lopo Lias

REPERTORIOS: D'Heur 1366; Tavani 87,13.

MANUSCRITOS: B 1349 / V 956.

EDICIONS PRECEDENTES: Braga (1878: 179-180). Álvarez Blázquez (1975: 142). Lapa 263 (1998: 175-176). Pellegrini (1969: 26-28). Lopes 226 (2002: 276-277). Projeto Littera³³. Souto

³³ <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1380&pv=sim>>

Cabo (2011b: 128-129).

CONTIDO

O infançon pediulle unha tregua ao trobador, mais este axiña comezou a facer sátira con outros temas que o infançon non lle pediu que calase. Xa que non podía comentar nada da sela nin do brial (sobre os que, no entanto, si está a falar...), decide burlarse da egua. É un equívoco erótico, mais non sabemos ben a que se corresponde; se á dama que viu as situacións, se á decisión de mudar de "cabalgadura" (de homes a mulleres) ou a outra cuestión.

NOTAS

11, 22, 33 e 44. Pellegrini edita *cantei*.

12. Lopes e o Projeto Littera editan *tregoa di*, mais nos cancioneros lese *dey hi*. No Proxecto Glossa obsérvase que non se rexitra a forma *di* como conxugación do verbo *dar* nos códices (Ferreiro, dir., 2014-: s. v. *dar*).

13. Braga, *a sazom*; Lapa, *assaz o [vi]*; Pellegrini, *á sazom hi*; Lopes, *há sazom i*; Projeto Littera, *há sazom [i]*; Souto Cabo, *a sancí*. Nos dous cancioneros, *a sazom*. En principio parece máis plausible a opción maioritaria das editorase e editores, mais iso significa colocar a mesma palabra en posición de rima en tres ocasións na mesma cobra. Lapa, pola súa banda, introduce unha modificación no contido da cantiga.

24. Dentro das reconstrucións editoriais realizadas, optamos pola menos agresiva, que é a realizada por Lopes e o Projeto Littera. Álvarez Blázquez propuxo *[collón]* e, pola súa banda, Lapa suxeriu *[cochon]* e *[felon]*:

Na 1.a edición adoptámos a calafetación *cochon*, no sentido de "ordinario, reles". Agora, parece-nos muito mais acertada a lectura "brial felon", com o sentido de "cruel, traidor", que diz bem com a situação e os personagens, pois foi o brial, fino demais para o inverno, que matou a mulher do infanção. (Lapa, 1998: 176)

26. Pellegrini e Souto Cabo poñen *Zevron* en maiúsculas, o que diminúe as opcións equívocas ao noso entender (cfr. [17]).

36. En B, *E a cancerllada*; en V, *ea cãterllada*. Lapa edita *e à [sela] canterlada*; Souto Cabo, *e a [...] canterlada*. Seguimos a proposta editorial de Pellegrini e do Projeto Littera, que nos parece unha reconstrución máis reducida e que fai tamén sentido.

37. De acordo co Proxecto Glossa (Ferreiro, dir., 2014-: s. v. *o*₁), editamos como un artigo e non como unha contracción, a hipotética *ó*.

44. Braga termina mudando o tempo verbal: *cantei*. En V, que é o cancionero que edita, falta totalmente esa parte do refrán, polo que supomos que é unha pretensión estilística do editor para marcar o final da cantiga.

Como xa indicamos no v. 11, Pellegrini edita *cantei* en todas as repeticións do refrán.

Cantiga 29

Rubrica: *Esta outra cantiga fez d'escarnho a un que dizian Joan Fernandiz, e semelhava mouro, e jogavan-lh'ende e diss'assi.*

- Joan Fernandiz, un mour'ést'aqui
fugid', e dizen que vó-lo havedes;
e fazed'ora [a]tanto por mí,
se Deus vos valha: que o mooredes,
5 ca vo-lo iran da pousada filhar;
e se vós virdes no mouro travar,
sei eu de vós que vos assanharedes.
- Levad'o mour'e ide-vos daqui,
poil'a seu don'entregar non queredes,
10 e jurarei eu que vo-lo non vi,
en tal que vós con o mour'escapedes,
ca hei pavor d'iren vosco travar;
e quero-m'ant'eu por vós perjurar
ca vós por mouro mao pelejedes.
- 15 Siquer meaçan-vos agor'aqui
por este mouro que vosco tragedes,
e juran que, se vos achan assi
mour'ascondudo, com'est'ascondedes,
se o quiseredes un pouc'emparrar,
20 ca vo-lo iran so o manto cortar,
de guisa que vos sempr'én doeredes.

Martin Soarez

REPERTORIOS: D'Heur 1385; Tavani 97,12.

MANUSCRITOS: B 1376 / V 975.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 183). Lapa 297 (1998: 194-195) [=LP 97,12]. Bertolucci Pizzorusso (1992: 145-146). Lopes 260 (2002: 318). Projeto Littera³⁴.

Rubrica: Lagares (2000: 163).

CONTIDO

Advírtese a Joan Fernandiz que se agoche co mouro fuxido con quen sempre anda. A insinuación homosexual da primeira lectura semella que é un xogo equívoco para se referir ao propio pene de Joan Fernandiz, ao que chamarían *mouro* por estar circuncidado, así como á aparencia física xeral que lle atribuían ao satirizado.

NOTAS

4. Braga, *mour'edes*.

---

34 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1398&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 30*

D'ũa cousa soo maravilhado
que nunca vi a outre contecer:
de Pedro Bõo, que era arriçado
e ben manceb'assaz pera viver,
5 e foi doent'e non se confessou,
deu-lh'o peer, e peeu, e ficou
seu haver todo mal desemparedado.

E pero havia un filho barvado
de barragãa, non o vio colher:
10 tanto o tev'o peer aficado,
que o non pode per ren receber
e ren de seu haver non lhi leixou,
ca peeu ced', e o filho ficou,
pois que seu padre peeu, mal parado.

15 Pero, tanto que s'el sentio coitado,
quando lhi deu a lança do peer,
log'el houve por seu filh'enviado,
ca lhi queria leixar seu haver
e sa herdad'; e o filho tardou,
20 e peeu entramente, [e] ficou
seu filho mal, ca ficou exerddado.

Pero Garcia Burgales

REPERTORIOS: D'Heur 1390; Tavani 125,11.

MANUSCRITOS: B 1372 / V 980

EDICIÓN PRECEDENTES: Braga (1878: 184). Lapa 374 (1998: 239-240). Blasco (1984: 229-231) [= LP 125,11]. Lopes 339 (2002: 404). Projeto Littera³⁵.

CONTIDO

Causa sorpresa o falecemento de Pedro Bõo, que parecía que tiña boa saúde, mais morreu tras expulsar fortes gases. A referencia equívoca a *peer e lança do peer* pode aludir o sexo anal en termos de doenza e padecemento. Ademais, debe pórse en diálogo coa cantiga [71], que ofrece novas claves sobre a mesma figura.

NOTAS

1. Lopes, *sõõ*; Projeto Littera, *sõo*. Editámolo sen marcas de nasalidade, pois non aparecen nos manuscritos.

Hai unha cantiga do mesmo *incipit* da autoría de Pero da Ponte (B 1638, V 1172).

3. Blasco edita *[B]oo*, sen nasalidade. Para Blasco, *arrizado*; para Braga, *arrijado*.

6. *Deu-lh'o peor e perceu*, edita Braga.

8. Braga edita a partir de V, onde se mestura o comezo deste verso co final do primeiro verso da estrofa terceira, saltando toda a segunda cobra.

9. Blasco non edita a nasalidade, *barragaa*, e tamén *vyo*.

14. Para Blasco, no final do verso é *mal pecado*.

15. Blasco, *sentio*.

16. Braga termina o verso como *a lançada'a perder*.

20. Para Blasco, este verso sería *e pee[u] entrament', e ficou*; para Braga, *e poren entramente ficou*.

---

35 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1403&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 31

Fernan Diaz, este que and'aqui,
foi ãa vez d'aqui a Ultramar,
e quanto bon maestre pôd'achar
de castoar pedras, per quant'oi,
5 todo-los foi provar o pecador;
e pero nunca achou castoador
que lh'o olho soubess'encastoar.

E pero mui boo maestr'achou i,
qual no mund'outro non pod'én saber,
10 de castoar pedras e de fazer
mui bon lavor de caston outrossi;
pero lh'o olho amesurou enton,
tan estreito lhi fez end'o caston
que lhi non pôd'i o olho caber.

15 E a Don Fernando conteceu-lh'assi
d'un maestre que con el baratou:
cambou-lh'o olho que daqui levou
e disse-lhi que era de çafi,
destes maos contrafeitos d'El Poi;
20 e meteu-lhi un grand'olho de boi,
aquele maior que el no mund'achou.

Olho de cabra lhi quis i meter,
e non lhi pôde no caston fazer;
e con seu olho de boi xi ficou.

Pero Garcia Burgales

REPERTORIOS: D'Heur 1393; Tavani 125,15.

MANUSCRITOS: B 1375 / V 983.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 185). Lapa 377 (1998: 241). Blasco (1984: 241-244) [= LP 125,15]. Arias Freixedo (1993: 67-69). Lopes 342 (2002: 407 e 584). Arias Freixedo (2003: 766-769). Projeto Littera³⁶.

CONTIDO

Fernan Diaz foi a Ultramar e probou alá mestres que lle puidesen engastar pedras preciosas, mais non conseguía que lle engastasen o seu ollo (pedra preciosa). Un mestre moi bo parecía que o ía conseguir, mais o ollo era moi estreito. Outro mestre enganouno e púxolle un ollo diferente e enorme. Hai un xogo sexual co significante *olho*, cos seus tamaños e cos traballos que realizarían os mestres.

Aínda cabería unha posíbel interpretación política desta sátira, referida á procura de aliados árabes por parte do satirizado, hipoteticamente o nobre galego Estevan Fernández de Castro (vid. cap. 7). Que se nos diga "este que and'aquí", na corte afonsina, permítenos matizar que non se compuxo nun momento en que estaba desnaturado.

NOTAS

8. Mantemos *boo*, como escribe Lapa seguindo os manuscritos, e non *bõõ* nin *bõo*, como poñen Lopes e o Projeto Littera, respectivamente.

9. Lapa interpretou *non pôd' en saber* e o Projeto Littera *nom pod'en saber*; pola contra, Blasco e Lopes interpretaron *non poden saber* (coa terminación gráfica en *-m* da edición de Lopes).

13. Para Braga, *lhi fazend'o caston*.

15. Para Blasco, o comezo do verso é *Ca*.

---

³⁶ <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1406&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 32

Fernand'Escalho leixei mal doente
con olho mao, tan coitad'assi
que non guarrá, cuid'eu, tan mal se sente,
per quant'hoj'eu de Don Fernando vi:
5 ca lhi vi grand'olho mao haver,
e non cuido que possa guarecer
dest'olho mao, tant'é mal doente.

E o maestre lhi disse: "Dormistes
con aquest'olho mao; e por én
10 Don Fernando, non sei se vó-lo oistes:
'quen se non guarda, non o preçan ren';
por én vos quer'eu ùa ren dizer ja:
se guarides, maravilha será,
deste olho mao velho que teedes.

15 Ca conhosc'eu mui ben que vós havedes
olho mao mesto con cadarron;
e deste mal guarecer non podedes
tan ced', e direi-vos por que non:
ca vós queredes foder e dormir;
20 por esto sodes mao de guarir
dest'olho mao velho que havedes".

Pero Garcia Burgales

REPERTORIOS: D'Heur 1394; Tavani 125,13.

MANUSCRITOS: B 1376 / V 984.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 185). Lapa 378 (1998: 242). Blasco (1984: 245-247) [= LP 125,13]. Arias Freixedo (1993: 55-57). Lopes 343 (2002: 408 e 584-585). Projeto Littera³⁷.

CONTIDO

Deixou doente a Fernando Escalho, con "ollo mao" (mal de ollo, ollo enfermo), e non sabe se poderá coidarse, porque está moi doente. O médico díxolle que se seguía durmindo con ese ollo mao, e só durmindo e tendo sexo, nunca podería sandar.

A composición estrutúrase sobre todo por dous equívocos: *doente* (enfermo / excitado sexualmente) e *olho mao velho* (amante vello / ollo enfermo / ano ou pene con doenzas venéreas / mal de ollo). Para gañar forza reiterativa, *dormir* tamén ten un sentido equívoco moi claro.

NOTAS

11. Braga, *non o praza ren*.

16. Seguimos a puntuación de Lapa e o Projeto Littera e non a de Blasco, Arias Freixedo e Lopes, que colocan unha vírgula despois de *mesto* (Lopes, ademais, coloca este vocábulo todo el entre vírgulas). Polo contexto, vese que significa 'mesturado', xa que non coincide co outro sentido que tamén tiña no galego medieval (cfr. Parker, 1977: *ja-quanto lle daua hũa pouca de fealdade as sobrõcellas que avia mestas et juntas*) e que mantén na actualidade en Galiza, de 'espeso'. A hipótese de Blasco de que signifique 'triste, lúgubre' non resulta convincente.

A través do TMILG (Varela Barreiro, dir., 2004-) localizamos outro texto, de 1304, onde aparece *mesta* co significado de 'unida': *aquella casa con seu saydo et perteenças que esta enna rua dos Ferreiros quita de toda carrega salue de soldariça a qual casa esta mesta con lo forno de Maria Paes de Bretonna* (cit. in Cal Pardo, ed., 1999: 145).

---

37 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1407&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 33

Fernand'Escalho vi eu cantar ben,
que poucos outros vi cantar melhor;
e vi-lhe sempre, mentre foi pastor,
mui boa voz, e vi-o cantar ben;
5 mais ar direi-vos per que o perdeu:
houve sabor de foder, e fodeu,
e perdeu todo o cantar por én.

Non se guardou de foder, e mal sén
fez el que non poderia peor;
10 e han-lh'as gentes por én desamor,
per bõa voz que perdeu con mal sén,
voz de cabeça, que xi lhi tolheu,
ca fodeu tanto que lh'enrouqueceu
a voz, e ora ja non canta ben.

15 E a Don Fernando conteceu assi:
de mui bõa voz que soia haver
soube-a per avoleza perder,
ca fodeu moç'e non canta ja assi,
ar fodeu pois, mui grand'escudeiron,
20 e ficou ora, se Deus mi perdon,
con a peor voz que nunca vi.

E ora ainda mui grand'infançon
se quer foder, que nunca foi sazón
que máis quisesse foder, poi-lo eu vi.

Pero Garcia Burgales

REPERTORIOS: D'Heur 1395; Tavani 125,14.

MANUSCRITOS: B 1377 / V 985.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 185). Lapa 379 (1998: 242). Blasco (1984: 249-251). Arias Freixedo (1993: 58-60). Lopes 344 (2002: 409). Projeto Littera³⁸.

CONTIDO

Fernand'Escalho cantaba moi ben antes de ter relacións sexuais, mais agora tenas continuamente e iso mudoulle a voz. Hai tres pasaxes que nunha primeira lectura se aplican a Fernand'Escalho ou, nunha lectura maliciosa, ao seu par sexual: *moço* (v. 18), *escudeiron* (v. 19) e *infançon* (v. 22).

NOTAS

9. Para Blasco, no comezo do verso, *fel'el*.

21. Nos manuscritos lese *uy* (B) e *ui* (V). Lapa apuntou que "Deve ser oí, por exigência da métrica e do sentido". Braga e Blasco optaron por manter *vi*, por fidelidade co códice, aspecto que nós tamén mantemos, pois xa na primeira cobra se contrasta en tres ocasións o uso do verbo *veer* nun contexto auditivo: *vi eu cantar ben*, *vi cantar melhor* e *vi-o cantar ben*.

22. Para Lapa, *E or' auida mui grand' infançon*, quen considera que "sem dúbida, trata-se do verbo *avidar*", que significaría 'animar, incitar'. Para Lopes e o Projeto Littera, *E ora ajuda mui grand'infançom*. Seguimos a Arias Freixedo, *E ora ainda mui grand'infançon*, pois é o máis fiel cos cancioneros: *E ora amda* (B), *E ora ãida* (V).

---

38 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1408&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 34

Don Fernando, pero mi mal digades
quero-vos eu ora desenganar,
ca ouç'as gentes de vós posfaçar
de cavalgar, de que vos non guardades;
5 cavalgades pela sest[a] aqui
e cavalgades de noit'outrossi,
e sospeitan que por mal cavalgades.

Mais rogo-vos ora que mi creades
do que vos ora [quero] conselhar:
10 se queredes con as gentes estar,
Don Fernando, melhor ca non estades,
sinher, forçade vosso coraçon
e non cavalguedes tan sen razon,
siquer por vossas bestas que matades.

Pero Garcia Burgales

REPERTORIOS: D'Heur 1396; Tavani 125,10.

MANUSCRITO: B 1378 / V 986.

EDICIÓN PRECEDENTES: Braga (1878: 185-186). Lapa 380 (1998: 243). Blasco (1984: 253-255) [= LP 125,10]. Arias Freixedo (1993: 81-82). Lopes 345 (2002: 410). Projeto Littera³⁹.

CONTIDO

Aconséllase a Don Fernando que non cabalgue tanto a todas as horas, pois a xente

---

³⁹ <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1409&tr=4&pv=sim>>

pensa que o fai por mal e ademais pode causar que morran os cabalos. O verbo *cavalgar*, cun claro contido sexual, é o eixo do equívoco.

NOTAS

3. En B, *ca ouras gentes deuos posfacar*; en V, *ca ouças gentes deuos posfazar*. Braga edita *profaçar*.

5. Lapa edita *seesta*, aínda que recoñece que non hai unha vogal xeminada nos manuscritos nin é unha forma documentada. Lopes séguelo. Pola nosa banda, optamos por separar o *sestaqui* dos cancioneros por supor unha menor intervención editorial.

Braga edita *pela fest'aqui*.

6. Braga le *de noyt'outro ssy*, que non nos parece válido para editar porén si indiciario dun posíbel equívoco.

9. Mantemos a reconstrución que propuxo Lapa e que seguen tamén as outras edicións que consultamos.

12. Braga corrixe o provenzalismo e edita *senhor*.

Cantiga 35

Que muito mi de Fernan Diaz praz,
que fez el-Rei Don Afonso Meirinho,
e non cata parente nen vezinho,
con sabor de tee-la terra en paz.

5 Se o pode por malfeitor saber,
vai sobr'el, e se o pode colher
na mão, logo del justiça faz.

E por que ha Don Fernando gran prez
das gentes todas de mui justiceiro,
10 o fez el-Rei Meirinho des Viveiro
ata Carron, ond'outro nunca fez;
e se ouve de malfeitor falar,
vai sobr'el, e non lhi pod'escapar,
e faz-lhi mal jogo por ãa vez.

15 E cuidará del quen o vir aqui,
que o vir andar assi calado,
ca non sabe parte nen mandado
de tal justiça fazer qua[!] lh'eu vi:
leixou a gente adormecer enton
20 e trasnoitou sobr'un hom'a Leon
e fez sobr'el gran justiça log'i.

Pero Garcia Burgales

REPERTORIOS: D'Heur 1397; Tavani 125,42.

MANUSCRITOS: B 1379 / V 987.

EDICIÓN PRECEDENTES: Braga (1878: 186). Lapa 381 (1998: 243). Blasco (1984: 257-258) [= LP 125,42]. Arias Freixedo (1993: 83-84). Lopes 346 (2002: 411). Projeto Littera⁴⁰.

CONTIDO

Desde que Fernan Diaz foi nomeado Meiriño por Afonso X é estrito no cumprimento da lei e vai enriba de todos os homes que entende que o merecen. Ou sexa, que abusa do seu poder para se deitar cos varóns que quere.

NOTAS

5. O termo *malfeitor* aparece tamén na versión galega da *General estoria* para describir os habitantes de Sodoma: "erã (...) tam mal feytores em aquel feyto de seus corpos, (...) nẽ catauã (...) as suas ydades enque erã cada huũs deles pera fazer aquela maldade et pecado, nem faziam departimẽto ontresi de nõ pecar: qual quer omẽ cõ qual quer outro, ovello cõ omoço, omãcebo cõ ovello, et todos huũs cõ outros" (Martínez López, ed., 1963: 209).

9. Unha parte do verso, *de mui*, só está presente en V.

17. En B, *mendado*; en V, *mãdado*.

18. En B, *qualheu uy*; en V, *qua lheu ui*. Optamos pola mesma solución editorial que Lapa, Blasco, Lopes e o Projeto Littera. Braga editou *qu'a lh'eu vi*.

---

40 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1410&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 36*

Dona Maria Negra, ben-talhada
dizen que sodes de min namorada.
Se me ben queredes,
por Deus, amiga, que m'oi sorrabedes
5 se me ben queredes.

Pois eu tanto por voss'amor hei feito,
ali u vós migo talhastes preito!
Se me ben queredes,
[por Deus, amiga, que m'oi sorrabedes,
10 se me ben queredes].

Por non vïir a min soa, sinlheira,
venha convosc'a vossa covilheira.
Se me ben queredes,
[por Deus, amiga, que m'oi sorrabedes,
15 se me ben queredes].

Pois m'eu [tanto] por vós de peidos vazo,
ali u vós migo talhastes prazo!
Se me ben queredes,
[por Deus, amiga, que m'oi sorrabedes,
20 se me ben queredes].

Pero Garcia Burgales

REPERTORIOS: D'Heur 1402; Tavani 125,9.

MANUSCRITOS: B 1383bis / V 992

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 187). Lapa 385 (1998: 245-246). Blasco (1984: 271-273) [=LP 125,9]. Lopes 350 (2002: 415 e 585). Projeto Littera⁴¹.

CONTIDO

Maldizer contra Maria Negra, a quen o suxeito poético lle pide que non ande detrás del. Na terceira estrofa hai unha insinuación sexual coa *covilheira*, quizais como lesbica quizais como conseguidora (ou quizais ambas a un tempo). Se non, a súa referencia non resultaría ofensiva.

NOTAS

2. Lapa, *de mi*. En B percíbese unha leve marca de nasalidade e en V gráfase *demin*.
4. En B, *sorrabedes*. Lapa reconstrúe *moit'onr'avedes*. Blasco aproxímase algo máis aos códices e edita [*saberedes*], como fixera Braga. Concordamos con Lopes en manter a lección dos manuscritos, pois o verbo *sorrabar* ten un sentido moi claro que se axeita ao contexto.
11. A marca de nasalidade para *vĩir* só está presente en V. Lapa e Lopes optaron por editar *viir*.
12. En B, *cauilhera*; en V, *couilheyra*.
16. Manteño a proposta de reconstrución de Lapa para manter o isosilabismo. Blasco edita *vaso*.

---

41 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1415&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 37

Don Estevã[o], en grand'entençon
foi ja or'aqui por vosso preito:
oi dizer por vós que, a feito,
sodes cego; mais dix'eu que mui ben
5 oides, cada que vos cham'alguen:
vedes como tiv'eu vossa razon!

E muitos oi eu hoj'en mal son
dizer por vós [atal]: que, a feito,
sodes cego; e dix'eu log'a eito
10 esto que sei que vos a vós aven:
que nunca vos home diz nulha ren
que non ouçades, se Deus mi perdon.

Oi dizer por vós que ha sazón
que ve[e]des quanto, pois me deito
15 e dormesco e dórmió ben a feito,
que assi veedes vó-lo açón;
e assanhei-m'eu e dixi por én:
"Confonda Deus quen cego chama quen
assi ouve come vó-lo sarmon".

Roi Queimado

REPERTORIOS: D'Heur 1405; Tavani 148,7.

MANUSCRITOS: B 1386 / V 995

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 187). Lapa 419 (1998: 263) [= LP 148,7]. Lopes 388 (2002: 448). Projeto Littera⁴².

CONTIDO

Aínda que din que Don Estevan é cego, si ouve moi ben aquilo que quere e, como se comproba na estrofa 3ª, cando ve mellor é de noite. Dentro do ciclo satirizador en que se insire, *cego* é un equívoco sobre a luxuria. Ademais do claro xogo con ver mellor de noite que de día, os versos 11-12 teñen insinuacións homosexuais.

NOTAS

1. Lapa editou *ũa grand'entençon*, a pesar de que en ambos os códices se le sen dúbidas a preposición *en*, tal e como el consigna no aparato crítico.

7. Nos cancioneros, *mal sen*. Seguimos a Lapa e a Lopes en mudalo polo esquema rimático.

9. Nos cancioneros, *loguenton* (B) / *loguēton* (V), que modificaría a estrutura das rimas, polo que seguimos a mudanza proposta por Lapa e mantida por Lopes. Porén, como ben sinala esta última,

note-se que parece haver vestígios de um outro esquema rimático, que é o da 3ª estrofe. Cabe perguntar se não faltará um verso às duas primeiras estrofes. Ou será um erro do copista, confundindo exactamente com esta terceira estrofe? (Lopes, 2002: 589)

14. Ante a crase en *vedes* que se le nos cancioneros, Lapa e Lopes optaron por reconstruír cun adverbio para así manter o isosilabismo na composición: *que vedes [já] quanto, pois me deito*. De acordo co noso propósito de mudar os textos o menos posíbel e tendo en conta que nesta cantiga tanto se rexistra *vedes* (v. 6) como *veedes* (v. 16), esa foi a alteración que realizamos.

16. Lapa considerouno un erro dos copistas e eliminou toda a liña: "O escriba não percebendo o sentido dos versos anteriores, procurou esclarecê-lo num outro verso, de que resultou uma trapalhada ininteligível". É verdade que deste xeito pasamos a ter unha estrofa cun verso de máis, e que este é o que muda o esquema rimático das anteriores cobras, porén non vemos probas de que fose unha decisión do escriba por eses motivos. Ademais, as notas que marcamos para os versos 7 e 9 talvez indiquen, como xa expuxemos, que existía a pretensión doutro esquema rimático.

---

42 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1418&tr=4&pv=sim>>

Tanto en B como en V lese *açon*, para o que non achamos posíbel interpretación, mais optamos por manter fielmente o texto do códice. Lopes propuxo *arton*, opción que resulta contextual no sentido que lle ofrece de "arteiro, ou seja, astuto, manhoso, aquí no duplo sentido de malfeitor (...) e de homossexual" (2002: 448), mais que non podemos seguir por dous motivos. Primeiro, porque tampouco achamos máis testemuños na lingua medieval, polo que nos avanzariamos nada a respecto do *açon* que se le nos cancioneros; segundo, porque a editora portuguesa partiu para a súa proposta dunha lectura dos códices con que discordamos. Segundo ela, tanto en B como en V leríase *a_ton* (Lopes, 2002: 589), mais nós, igual que Lapa, lemos *açon*, en V sen ningunha posibilidade de dúbida.

Braga editou o verso do seguinte xeito: *que assy veedes vol-o a son'*.

Cantiga 38

Don Marco, ve[j]'i eu muito queixar
Don Estevan de vós, ca diz assi:
que, pero foi mui mal doent'aqui,
que vos nunca quisestes trabalhar
5 de o veer, nen o vistes; mais ben
jura que o confonda Deus por én
se vos esto per casa non passar.

Qual desden lhi vós fostes [i] fazer
nunca outr'home a seu amigo fez;
10 mais ar fara-vo-lo [el], outra vez,
se mal houverdes: non vos ar veer;
ca x'é el home que x'ha poder tal,
ben come vós, se vos ar veer mal,
de vos dar én pelo vas'a beber.

15 Diz que o non gui'i Nostro Senhor,
se vos mui ced'outr'atal non fezer:
non vos veer quando vos for mester,
poi-lo non vistes; aind'al diz peor,
un verv'antigo, con sanha que ha:
20 "como lhi cantardes, bailar-nos-a",
ca non ha por que vos baile melhor.

Roi Queimado

REPERTORIOS: D'Heur 1407; Tavani 148,8.

MANUSCRITOS: B 1388 / V 997.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 188). Lapa 421 [= LP 148,8]. Lopes 390 (2002: 450 e 589).
Projeto Littera⁴³.

CONTIDO

Sátira ás relacións entre Don Marco e Don Estevan, o primeiro non foi visitar ao segundo cando estivo *doente* ('enfermo' / 'excitado'), polo que o segundo se vingará tamén co mesmo desdén ao seu *amigo* cando estea igual ca el.

Póñense en xogo equívocos sobre a luxuria (a cegueira, vv. 5, 11, 13, 17, 18...; *doente*, v. 3), sobre o sexo anal (*nunca outr'home a seu amigo fez*, v. 9; *pelo vaso*, v. 14), sobre o sexo en xeral (*trabalhar*, v. 4; *fazer*, vv. 8-10...) etc.

NOTAS

1. Reconstruímos o [i] como hipótese para manter o isosilabismo. Lapa e Lopes manteñen a lectura dos códices, cunha sílaba de menos. Braga edita *vej'en*.

10. En B, *faravolout^o*; en V, *faravolouñ*. Lapa editou *mais ar fará-vos ele, outra vez*. Optamos por manter o máis posíbel o texto dos códices, polo que coincidimos coa proposta que realizou Lopes.

14. En B, *na sabeuer*; en V, *uasabeuer*. Ningunha das edicións que cotexamos repararon en que aquí existe un equívoco case inequívoco.

Vas ten xa un significado erótico en latín relacionado con 'orificio para penetrar' (Adams, 1982: 88). Así mesmo, *Dar por vaso* é unha expresión que aparece repetidamente na Idade Moderna na documentación sobre sodomía na Inquisición. Por exemplo, en documentos do Santo Oficio lemos "dormindo con algúns pelo vaso traseiro" en 1591 (Mott, 2010: 23), "para que se deixasen dar por el vaso trasero" en 1639 (Rodríguez, 2014), "penetrar pelo seu vaso traseiro", en 1665 (Mott, 2010: 123) etc. O dicionario da Real Academia Española de 1739 tamén define a sodomía como "Concúbito entre personas de un mesmo sexo, ò en vaso indebido" (Real Academia Española, 1739, s. v. *sodomia*). Nalgún documento portugués moderno achamos a diferenza entre *vaso dianteiro* e *vaso traseiro*, sendo o primeiro a vaxina e o segundo o ano (Mott, 2010: 149-150).

---

43 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1420&tr=4&pv=sim>>

15. Lapa editou *Diz que o non guii Nostro Senhor*, opción que seguiron tamén Lopes e o Projeto Littera. Pola nosa banda, optamos pola outra posibilidade que ofrecía Lapa en nota, que nos parece máis plausíbel.

Braga propuña unha solución á que non lle vemos sentido: *Diz que o non guise nostro senhor*.

20. Lapa, Lopes, e o Projeto Littera editan *bailar-vos*, mais o cancionero pon claramente *baylarn*9 en B e *baylamos* en V. Entendemos que é así o *vervo antigo* e que por tanto non debería modificarse polo resto do contexto da cantiga.

Braga resolve *baylemos a ca*.

Fernanda Scopel Falcão segue a lectura de Lapa, *bailar-nos*, e interpreta así o seu significado no seu estudo sobre os proverbios na sátira galego-portuguesa medieval:

É muito semelhante aos medievais "Comu ti cantarán, ansine bailarás" e "Según canten, ansine bailaremus". Outros ditados portugueses atuais possuem a mesma estrutura: "Como plantardes, assim colherás" e "Como fizeres, assim acharás" (...). E a expressão brasileira "Dançar como tocam" (...) recupera-lhe o sentido. (Falcão, 2012: 91-92)

Cantiga 39

Pero Fernandiz, home de barnage,
que me non quer de noite guardar o muu,
se aca del travaren por peage,
como non trage dinheiro nen uu,
5 non lhi vaan [e]na capa travar
nen o assanhen; ca, se s'assanhar,
pagar-lhis-a el peage de cuu.

Desses mi han i d'andar en mia companha,
ca nunca home tan sanhudo vi.
10 Eu oi ja que un home d'Espanha,
sobre peagen, mataron aqui;
e com'é home de gran coraçon,
se lhi peagen pedir o Gaston,
peage de cuu pagará i.

15 Ca el ven quebrando con grand'ardura
con este mandado que oiu ja,
e ferve-lh'o sangu'e fara loucura,
que nulha ren i non esguardará:
se lhi peagen foren demandar
20 os porteiros do Gaston de Bear,
bevan a peagen que lhis el dara.

Gonçal'Eanes do Vinhal

REPERTORIOS: D'Heur 1410; Tavani 60,12.

MANUSCRITOS: V 1000.

EDICIONS PRECEDENTES: Braga (1878: 188-189). Lapa 168 (1998: 119). Lopes 128 (2002: 171). Vázquez Sánchez (2004: 193-203) [= LP 60,12]. Projeto Littera⁴⁴.

CONTIDO

Pero Fernandiz é un home de nobreza, mais non quere gardar o mulo á noite, se lle insisten con que ten que pagar peaxe, pois non ten diñeiro. Se o agarran da capa e o enfadan, vai pagar "peaxe de cu". Nunca se viu un home tan colérico, pois xa aquí mataron unha persoa por causa da peaxe. Mesmo así, se os porteiros do Gaston de Bear insisten, el, que é un home de gran corazón, pagará co cu ou dándolles de beber.

Hai xogos de equívocos en varios niveis. Un deles é un rexistro claro de xogo coa homosexualidade: o mulo, a capa, o ofrecemento de pagar deixándose penetrar...

NOTAS

2, 4 e 7. Lopes e o Projeto Littera editan *muu, nen uu* (Lopes *nēu*, Littera *nēum*) e *cuu* con crase. É especialmente contradictorio porque si manteñen *cuu* no verso 14. Todas elas son bisílabas no manuscrito.

3. *Travar* ten aquí o sentido de 'agarrar, prender' (Ferreiro, 2014-, s. v. *travar*, e Vázquez, 2004: 1999) e non o de 'obrigar' que entendía Lapa.

8. Vázquez editaa como exclamativa. Non o consideramos necesario.

10. *Espanha* é nesta altura un termo xeográfico, aínda que Afonso X foi o primeiro monarca que tentou fomentar o seu uso político, que só se consolidaría moito tempo despois, no século XVIII. No caso concreto deste rei medieval,

al traducir abusivamente el término latino "Hispania" por "España" y usar este como sinónimo de Castilla, convirtió a todos los demás reinos peninsulares, presentes y pasados, en una propiedad potencial suya. Hay que recordar que Hispania, para los romanos, era un término puramente geográfico, como puede serlo para nosotros Escandinavia o Centroeuropa, y que incluía además una parte sustancial del Norte de África (la Mauritania tingitana), y por supuesto Portugal. (Murado, 2013: 92)

---

44 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1423&tr=4&pv=sim>>

13 e 20. Tendo en conta que Gonçalo Eanes do Vinhal faleceu en agosto de 1285 (Víñez, 2004: 85-87), a referencia ha de ser a Gaston VII de Montcada e de Bearn, de Gascoña, que gobernou nese territorio un longo período que vai de 1229 a 1290 (Foundation for Medieval Genealogy, 2016).

Cantiga 40

- Don Estevan fez[o] sa partiçon
con seus irmãos e caeu mui ben
.....
en Lixboa e mal en Santaren,
5 mais en Coimbra caeu ben provado:
caeu en Runa ata eno Arnado,
[e] en todos tres portos que i son.
- Quen diz d'Estevan que non vee ben
dig'eu que mente, ca diz mui gran falha;
10 e [eu] mostrar-lh'-ei que non disse ren
nen é recado que nulha ren valha;
pero mostrado devia seer
ca non pode, per nulha ren, veer
mal home que non vee nemigalha.
- 15 E se lho diz, sei que lhe non diria
ca vee mal, se migo falass'ante,
ou se o visse andar fora da via,
como o eu vi, junt'a Amarante,
que non sabia sair d'ũu tojal;
20 por én vos digo que non vee mal
quen vee de redo quant'é deante.

Joan Soares Coelho

REPERTORIOS: D'Heur 1424; Tavani 79,17.

MANUSCRITOS: V 1014.

EDICIONS PRECEDENTES: Monaci (1875: 350). Braga (1878: 192). Lapa 231 (1998: 157) [= LP 79,17]. Lopes 194 e 195 (2002: 242-243 e 571). Projeto Littera⁴⁵.

CONTIDO

Crítica contra Don Estevan. Comeza falando de que fixo unha repartición con seus irmáns (familiares, relixiosos ou outro sentido?) e que *caeu* moi ben en varios lugares de Portugal (o verbo *caer* é equívoco sexualmente). Nas seguintes estrofas regresa ao tema, común a outras composicións, de satirizalo pola súa cegueira. Varias expresións insinúan homosexualidade: *veer / mal home* (vv. 13-14), *andar fora da via* (v. 17), *vee de redo quant' é deante* (v. 20) etc.

NOTAS

A primeira estrofa é para Lopes e o Projeto Littera unha "Cantiga incompleta", mentres que a segunda e a terceira conformarían outra composición diferente (numerada como V 1014bis). Algúns elementos da argumentación da profesora portuguesa son convincentes: o inicio da segunda cobra semella o exordio dunha nova cantiga, hai unha mudanza substancial nos equívocos e faltaría un verso na hipotética primeira estrofa. Porén, tamén hai elementos temáticos que agrupan o conxunto, como o tema unitario da crítica a Don Estevan con xogos lingüísticos sobre a súa homosexualidade.

A nivel estilístico a primeira e a segunda cobra poderían ser capcaudadas, no caso de que Lapa tivese razón na súa corrección do final do v. 7 en *ten*, porén no cancionero o que figura é *son*, que é o que mantemos pola nosa banda.

3. Lapa edita *Lisboa*, mais no cancionero lese *Lixboa*.

7. No cancionero, *en todos tres os portos que hy son*. Lapa reconstrúe o final do verso: "A rima exige em absoluto uma forma, que dificilmente poderá deixar de ser *ten*", que ficaría *en tôdolos tres portos que i ten*. Lopes mantén a modificación de Lapa, mais o Projeto Littera só inclúe desas dúas propostas editoriais a reconstrúen dun artigo que non figura no códice: *en tôd[ol]os três portos que i son*. Preferimos acrescentar unha conxunción

---

⁴⁵ <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1437&tr=4&pv=sim>> e <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1438&tr=6&nl=0&pv=sim>>, xa que interpreta a primeira estrofa como unha cantiga e as outras dúas como outra diferente.

copulativa no inicio, por ser unha modificación menor no testemuño.

8. Lopes e o Projeto Littera acrescentan o tratamento *Dom* antes do nome que non figura no cancionero. Como ese acrescentamento supón un problema silábico, no Projeto Littera optouse pola crase en *vee*.

11. Lapa mudou o *nẽ e recado* do cancionero por *nen á recado*. Tal e como Lopes e o Projeto Littera, mantemos a lectura do códice.

15. O inicio deste verso é complexo. Monaci descríbeo así: "Il Ms. ha *Emen*, ma la prima asta della *m* pare cancellata". Lopes e o Projeto Littera propoñen *E quem lho diz, sei que lhe nom diria*. Seguimos a edición de Lapa, que é máis próxima paleograficamente.

Cantiga 41

Don Estevan, que Lhi non agradeceades
qual doairo vos deu Nostro Senhor,
e como faz de vós haver sabor
os que vos veen, que vós non veedes?

5 E al i devedes a agradecer:
como vos faz antr'os boos caer,
e antr'os maos, que vós ben caedes!

E u vos jogan ou u vós jogades,
mui ben caedes en qual destas quer;
10 [e] en falardes con toda molher
ben caedes, e u quer que falades;
e ant'el-Rei muito caedes ben:
sequer manjar nunca tan pouco ten
de que vós vossa parte non hajades.

15 E pois el-Rei de vós é tan pagado
que vos seu ben e sa mercee faz,
d'haverdes [bon] nome muito vos jaz
e non seer home desensinado:
ca, pois per cort'havedes a guarir,
20 nunca de vós devedes a partir
un home que vos trag'acompanhado.

Joan Soares Coelho

REPERTORIOS: D'Heur 1425; Tavani 79,18.

MANUSCRITOS: V 1015.

EDICIÓN PRECEDENTES: Braga (1878: 192). Lapa 232 (1998: 157) [= LP 79,18]. Lopes 196 (2002: 244). Projeto Littera⁴⁶.

CONTIDO

Sátira política sobre Don Estevan que se basea na crítica dos seus gustos sexuais. Úsase o verbo *caer* tanto para burlarse dos seus problemas de visión como para expresar que ten o favor real e para se referir ás relacións con outros homes, algo moi nítido nos versos 6 e 7. Neses mesmos versos, igual que no 8-10, hai tamén insinuacións sobre a súa mudanza de papeis activo / pasivo e quizais tamén á súa bisexualidade.

NOTAS

5. As edicións consultadas optaron por *[l]hi* (ou, tendo en conta que se refire ao Deus monoteísta, *[L]hi*). Achamos que non é necesaria esa reconstrución.

Braga, Lopes e o Projeto Littera consideran que o verbo é *agradecer*. Concordamos con Lapa en que se trata da preposición *a* e o verbo *gradecer*.

6. Lopes, *bõõs*; Projeto Littera, *bõos*. No códice non hai ningunha marca de nasalidade.

7. No cancionero, *ben uos caedes*. Lopes e o Projeto Littera editan *vós ben caedes*.

10. Concordamos coa solución adoptada por Lopes, e mantida polo Projeto Littera, para manter o isosilabismo a través da reconstrución da conxunción copulativa no comezo do verso. Temos as nosas dúbidas sobre a pertinencia da lectura *tod'a molher* que realizan tamén en ambos os casos. Parécenos que contextualmente se entende mellor *toda molher*, tal e como editou Lapa.

---

46 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1439&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 42*

— Pero Martiiz, ora por caridade,
vós, que vos teedes por sabedor,
dizede-mi quen é comendador
eno Espital, ora da escassidade,
5 ou na fraqueza, ou quen no forniz,
ou quen en quanto mal se faz e diz.
Se o sabedes, dizede verdade.

— Pois, Don Vaasc', un pouco m'ascoitade:
os que mal fazen e dizen son mil:
10 eno forniz é[ste] Don Roi Gil
e Roi Martiiz ena falsidade,
e ena escasseza é o seu priol.
Non vos pod'hom'esto partir melhor;
se máis quise[r]des, por máis preguntade.

15 — Pero Martiiz, mui ben respondestes,
pero sabia-m'eu esto per min,
ca todos tres eran senhores i
das comendas, comendadores estes,
e partistes-mi-o tan ben, que m'é mal;
20 mais ar quer'ora de vós saber al:
que mi digades de quen o aprendestes.

— Vós, Don Vaasc', ora me cometestes
doutros preitos; des i, ar dig'assi:

non mi deu algo, pero lho pedi,
25 o priol; e fodi e vós fodestes
con Roi Gil; e meus preitos talhei
con Frei Rodrig'e mentiu-mi-os, e sei,
per aquest', a sa fazenda daquestes.

— Pero Martiiz, respondestes tan ben
30 en tod'esto, que fostes i con sén
e trobador; e cuid'eu que leestes.

— [De] vós, Don Vaasco, tod'esso m'é ben;
hei sis'e sei trobar e leo ben;
mais que tardi que mi o vós entendestes!

Vasco Gil, Pero Martiiz

REPERTORIOS: D'Heur 1430; Tavani 132,1 (= 152,7).

MANUSCRITOS: V 1020.

EDICIÓN PRECEDENTES: Braga (1878: 193). Michaëlis de Vasconcelos (2004: 130-131). Lapa 423 (1998: 265-266) [= LP 152,7]. Piccat (1995: 277-304). Lopes 396 (2002: 456-457 e 589). Arias Freixedo (2003: 856-858). Projeto Littera⁴⁷.

CONTIDO

Vasco Gil pregunta a Pero Martiiz sobre os vicios que existen na Orde do Hospital e cales son os comendadores designados para cada un deses males. Martiiz detállalle os nomes dos encargados e, nos versos 25-26, dá unha resposta equívoca sobre se tiveron relacións sexuais con Roi Gil ou xunto a Roi Gil. Debe lembrarse historicamente que as

---

47 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1444&tr=4&pv=sim>>

ordes relixioso-militares tiveron o estigma de promocionar a homosexualidade, como lle aconteceu aos Templarios.

NOTAS

1., 10., 15. e 29. Michaëlis edita *Martĩiz* e Lopes *Martĩiz*, cunhas nasalidades que non aparecen no cancionero. Xa no Projeto Littera, óptase por *Martiins* que non nos parece xustificábel segundo o testemuño do códice. Piccat opta por *Martiinz*.

2. Michaëlis e Piccat nasalizan *tēedes*.

5. No códice lese *franqueza*, mais non fai sentido que coloque un termo positivo no medio dos defectos. Por iso, seguimos a Lapa quen propón *fraqueza*, "em sentido moral (cobardía)".

10. Michaëlis, para corrixir a hipermetría, propuxo *eno forniz é [mestre] don Roy Gil*. Lapa reconstrúe *eno forníz[io]*. Reparemos en que a forma *forniz* xa aparece no v. 5.

11. Michaëlis edita *e Roy Martĩiz é [o] na falsidade*.

12. Para Michaëlis, *e (e)na (e)scasseza é-o seu prior*.

16. Michaëlis, *per mi*.

21. No cancionero, *deño*. Mantemos a transcripción de Lapa. Para Lopes e o Projeto Littera, *quen'o*; para Arias Freixedo, *quen o*.

Michaëlis subliña a hipermetría: *que (mi) digades de quen o aprendestes*.

22. Lapa edita *Vaasco ja*, que é outra lección posíbel do códice. No entanto, parécenos que, en comparación con outras secuencias da cantiga, se le claramente no códice *uaascora*, que é o que editan Lopes e Projeto Littera, aínda que Lapa considere que "não faz sentido".

25. Michaëlis elide por tabú: *e f..i e vos f..estes*.

26. Michaëlis, *Gil(es)*.

27. Michaëlis, *mentiu-m'os*.

30. Michaëlis, *fuistes*.

31. Michaëlis muda o inicio: *de trobador*.

32. Seguimos a "calefatação" que propuxo Lapa, e que mantiveron Lopes e o Projeto Littera, pois aínda que non é necesaria silabicamente e obriga a ter que interpretar aí *Vasco* como bisílaba, é necesaria contextualmente. Arias Freixedo optou por manter o verso tal e como o transmite o códice.

34. Lapa saltou o pronome *mi*, que se le nos cancioneros, *q̃mho uos entendestes*.

Cantiga 43

- Vedes, Picandon, soo maravillhado
eu d'En Sordel, que ouço en tenções
muitas e boas e mui boos soes,
como fui en teu preito tan errado:
5 pois non sabes jograria fazer,
por que vos fez per corte guarecer?
Ou vós ou el dad'ende bon recado.
- Joan Soarez, logo vos é dado
e mostrar-vo-l'-ei en poucas razões:
10 gran dereit'hei de gaar [muitos] dões
e de seer en corte tan preçado
como segrel que diga: "Mui ben ves,
en canções e cobras e serventés",
e que seja de falimen guardado.
- 15 — Picandon, por vós vos muito loardes,
non vo-lo catarán por cortesia,
nen por entrardes na tafularia,
nen por beberdes, nen por pelejardes:
e se vos esto contaren por prez,
20 nunca Nostro Senhor tan cortês fez
como vós sodes, se o ben catardes.
- Joan Soarez, por me deostardes,
non perç'eu por esso mia jograria;

e a vós, senhor, melhor estaría
25 d'a tod'home de segre ben buscardes;
ca sei canções muitas e canto ben
e guardo-me de todo falimen
e cantarei, cada que me mandardes.

— Sinher, conhosco-mi-vos, Picandon,
30 e do que dixi peço-vos perdon
e gracir-vo-l'-ei se mi perdoardes.

— Joan Soares, mui de coraçõn
vos perdoarei, que mi dedes don
e mi busquedes prol per u andardes.

Joan Soares Coelho e Picandon

REPERTORIOS: D'Heur 1431; Tavani 79,52 (=137,1)

MANUSCRITOS: V 1021.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 193). Nunes (1912: 406-407). Lapa 241 (1998: 163) [= LP 79,52]. Gonçalves (2016: 355-368). Lopes 205 (2002: 254-255 e 572). Arias Freixedo (2003: 552-555). Projeto Littera⁴⁸.

CONTIDO

Joan Soares Coelho comeza burlándose de Picandon, que sería un xograr ao servizo do trovador italiano Sordello a pesar de que non sabería facer xograría. O portugués pregúntase entón por que o trae consigo. Porén, Picandon acaba convencéndoo de que si ten talento, polo que acaba recibindo desculpas.

As insinuacións maliciosas da primeira estrofa refórzanse polo nome do xograr,

---

48 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1445&tr=4&pv=sim>>

Picandon, pois o verbo *picar* ten tamén no noso trobadorismo o sentido de 'ser penetrado analmente' (v. 10, [44]). Consérvanse varias sátiras provenzais contra Sordello onde se fala do seu gusto tanto por mulleres como por homes. Por último, mesmo cabe a posibilidade de que este xogar, só rexistrado nesta tençon, sexa un invento de Joan Soares Coelho para se burlar do compositor occitano.

NOTAS

1. Lopes e Projeto Littera, *som*; Nunes, *são*. No cancionero, *soo*, que mantemos. Lapa ten moi claro que sería disílabo na lectura, mais o cómputo rimático parece indicar que sería monosílabo.

2. Lapa edita *eu d'En Sordel, [de] que ouço entenções*, como fixera Nunes. Braga tamén terminara o verso como *entenções*. A "calefatación" da preposición é ao noso entender sobranse, pois fai que o verso teña unha sílaba de máis. Concordamos coa interpretación global de Lopes.

Lapa, Lopes e Gonçalves márcanlle unha nasalización que non está presente no manuscrito.

3. En V, *muytas e boas ey mui boos soes*, que é a ao que máis se aproxima Braga: *muytas e boas, ey mui boos sões*. Gonçalves opta por *muytas e boas [e] en mui boos sões*. Lopes edita *muitas e boas e em mui bons sões*; no Projeto Littera, *muitas e boas [e] en mui bõos sões*. Lapa le *muitas e boas e mui boos sões*. Só nos distanciamos desta última opción en non nasalizar unha vogal que non aparece nasalizada no cancionero, por máis que si o estean na mesma posición *razões* e *dões* na cobra seguinte.

10. Gonçalves reconstrúe [*por en*].

12. O final do verso no cancionero di *mui bẽ ues*. Lapa editouno como un discurso indirecto que chegaría até o v. 13, sobre todo pola estrañeza de que *ves* suporía que o xogar pasaría de súpeto a atuar o trobador:

como segrel que diga: "Mui ben m'es
en cançós e cobras e serventés"

Lopes editouno como *mui ben vers*, que non nos parece xustificade pola lingua dos cancioneros, embora sexa contextualmente acaído. O Projeto Littera retoma a interpretación literal do cancionero, *mui ben ves*, que fora o que fixeran tamén Braga e Gonçalves.

Optamos por editalo como discurso indirecto, tal e como propuxera Lapa, e a partir de aí manter a literalidade do manuscrito. O tutexo, nesta interpretación, non sería directamente do xogar ao trobador, senón unha reflexión en alto dun segrel, polo que

non habería ruptura nin lingüística nin social.

A posibilidade de entender *ves* como unha influencia occitánica na lingua debe atenderse con cautela, pois sería o único caso nos cancioneros (Gonçalves, 2016: 358, n. 6).

13. Lapa edita como un provenzalismo, *cançós*, mais no manuscrito lese *cançoeñ*. Nunes interpretara *entenções*.

14. Gonçalves opta por *falimento*, que é o que figura no códice, porén iso convertería o verso en hipersilábico. Por iso, optamos por *falimen*, que é a forma que se rexistra no v. 27.

Cantiga 44

Mala ventura mi venha
se eu pola de Belenha
d'amores hei mal.

5 E cofonda-me San Marcos,
se pola donzela d'Arcos
d'amores hei mal.

Mal mi venha cada dia,
se eu por Dona Maria
d'amores hei mal.

10 Fernand'Escalho me pique,
se eu por Sevilh'Anrique
d'amores hei mal.

Roi Paez de Ribela

REPERTORIOS: D'Heur 1436; Tavani 147,7.

MANUSCRITOS: V 1026.

EDICIÓN PRECEDENTES: Braga (1998: 195). Álvarez Blázquez (1975: 49-50). Lapa 410 (1998: 259). LP 147,7. Arias Freixedo (2003: 830-831). Lopes 379 (2002: 442). Projeto Littera⁴⁹.

CONTIDO

O suxeito poético nega que teña amores con catro mulleres, que cita polos seus

---

49 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1450&tr=4&pv=sim>>

nomes en cada unha das estrofas. Na última utiliza como fórmula para xurar unha crítica homófoba contra Fernando Escalho.

NOTAS

1. Lopes e o Projeto Littera editan *me*. No códice pon claramente *mi*.
12. Braga, *se eu por de Vyl'Hanrique*. Séguelo Álvarez Blázquez: *pola de Vila Anrique*.

Cantiga 45

Bernal Fendudo, quero-vos dizer
o que façades, pois vos queren dar
armas e “dona salvage” chamar:
se vós con mouros lid'acaecer,
5 sofrede-os, ca todos vos ferran,
e, dando colbes en vós, cansarán,
e haveredes pois vós a vencer.

E ali, logo, sa lide ha volver;
verran-vos deles deante colpar;
10 des i os outros, por vos non errar,
ar querran-vos por alhur cometer;
mais sofrede [e] ferran per u quer,
ca, se vos Deus en armas ben fezer,
ferindo en vós, han eles de caer.

15 Pero, com'ha mui gran gente a seer,
muitas vezes vos han a derrobar;
mais sempre vós havedes a cobrar
e eles han mais a enfraquecer,
pero non quedarán de vos ferir
20 de todas partes; mais, ao [fiir],
todos morrerán en vosso poder.

Joan Baveca

REPERTORIOS: D'Heur 1472; Tavani 64,7.

MANUSCRITOS: B 1453 / V 1063.

EDICIONS PRECEDENTES: Braga (1878: 202-203). Lapa 188 (1998: 130) [= LP 64,7]. Zilli (1977: 139-146). Lopes 153 (2002: 197 e 568). Projeto Littera⁵⁰.

CONTIDO

Crítica contra un tal Bernal Fendudo (probabelmente, Bernal de Bonaval), a quen xa desde a denominación vemos que se satiriza pola súa pasividade con outros homes. Díselle que, fronte a quen o quere chamar de *dona salvage* (v. 3), el debería pelexar con moitos mouros e deixarse *ferir / de todas partes* (vv. 19-20) para así deixalos exhaustos e que morran. É, do comezo ao fin, unha clara sátira sexual.

O termo "dona salvage" pode ser a feminización de "cavaleiro salvage" ou "home salvage", dúas figuras que se usaban moito nos espectáculos para a nobreza. Nese sentido, todo podería ser parte dunha loita para escenificar.

NOTAS

2. Braga, *que vós façades*.

5. Braga, *todos ferrar-vos-am*.

7. En Lopes e Projeto Littera, *havedes*. Lapa e Zilli manteñen o tempo verbal dos dous cancioneros: *aueredes*.

8. As edicións que consultamos optan pola lección de V, que coloca un adverbio *u* (*logo u ssa*) que supón unha sílaba de máis. Excepto Zilli (*logo, hu*), as outras posteriormente redúceno a través da súa asimilación en *log'u*. Pola nosa banda, optamos directamente polo testemuño de B.

Todas as edicións cotexadas interpretan que hai unha elisión no condicional (*s'a / s'ha*), mais as dúbidas sobre esa posibilidade na lingua trobadoresca medieval (Ferreiro, 2013; cfr. [59], v. 17) fai que leamos *sa* como posesivo: 'a súa pelexa, a súa loita'.

Outra posibilidade sería editar *sa lide avolver* (cfr. Ferreiro, dir., 2014-: s. v. *avolver*).

9. Braga, *costrar*.

50<<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1486&tr=4&pv=sim>>

12. Tanto en B como en V, *sofrede ferrã*. Lapa reconstrúe: *mais sofrede-o, e ferran per u quer*; Zilli, *mays sofrede, [se] ferran per hu quer*; Lopes e Projeto Littera, *mais sofrede[-os], feiram per u quer*, que se debe á interpretación de *feirã* por parte de Lopes no manuscrito.

Reconstruímos o verso, por razóns métricas, coa menor intervención editorial posíbel.

13. Braga, *se vos dês em armas*.

20. Lapa ten un pequeno erro ao marcar como reconstruído *[ao]*, que non figura en B, mais si en V.

Seguimos a reconstrución presente xa en Braga, mais sen a marca de nasalidade que lle propoñen Lapa e Zilli, xa que a única vez que aparece o termo completo nos nosos cancioneros, tampouco a ten: *fijr* (V 1013, v. 2).

Cantiga 46

Pero d'Ambroa, sodes maiordomo
e trabalhar-s'-a de vos enganar
o albergueiro; mais d'escarmentar-
-lo havedes. E direi-vos eu como:
5 se vos mentir do que vosco poser,
seja de vós e de nós, como quer,
e brita[de]-lh'os narizes no momo.

A de vosso .....

[...]

10 E .....

[...]

E pois mercade lo al: logo cedo
vos amonstr'a roupa que vos dará;
e se pois virdes que vo-la non dá,
15 ide sarrar-la port', a vosso quedo,
e desses vossos narizes log'i
fiqu'o seu cuu quebrantad', assi
que ja sempr'haja d'espanhoes medo.

Joan Baveca

REPERTORIOS: D'Heur 1476; Tavani 64,24.

MANUSCRITOS: B 1457 / V 1067.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 203). Lapa 192 (1998: 132). Zilli (1977: 161-164) [= LP 64,24]. Lopes 157 (2002: 201 e 569). Projeto Littera⁵¹.

CONTIDO

Cantiga incompleta na cal se lle aconsella a Pero d'Ambroa que resolva os seus problemas cun albergueiro penetrándoo analmente (vv. 16-17). Tamén debe haber algún matiz de tipo racial ou xenófobo, polo último verso, en que confronta os habitantes da Península Ibérica cos doutra orixe.

NOTAS

7. Lapa, Lopes e o Projeto Littera: *é brita[r]-lh'os*. Dese xeito, o verso fica hiposilábico. A proposta de Zilli introduce máis modificacións no manuscrito: *[id]e brita[r]-lh'os*. Por iso, optamos por *e brita[de]-lh'os*.

8. Lapa non o edita. Lopes e o Projeto Littera, *E de nosso*; Zilli, *E de vosso*. Estes fragmentos, con espazos, só se len en B, onde figura *A de uosso*.

12. Para Zilli, *E poys mercade d'ele al logo, cedo*.

15. Diferenciámonos do resto das edicións cotexadas en que interpretamos *a vosso quedo* como unha expresión diferenciada que significaría 'silenciosamente' (Ferreiro, dir., 2014-: s. v. *quedo*).

17. Para Braga, *fic'o seu cuu quebrand'assy*.

---

51 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1490&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 47

Don Bernaldo, pesa-me que tragedes
mal aguadeir'e esse balandrao;
e aqui dura muit'o tempo mao,
e vós e[n] esto mentes non metedes;
5 e conselho-vos que catedes al
que 'n cobrades, ca esse non é tal
que vos vós so el muito non molhedes.

E quen vos pois vir la saia molhada,
ben lheu terrá que é con escasseza,
10 e en vós houve sempre gran largueza;
e pois aqui vee-la invernada,
maravilha será, se vos guardar
ũu dia, poder Deus de vos molhar
so ãa mui boa capa dobrada.

15 E Don Bernaldo, vel en esta guerra,
de quanto vo-lo vosso home al mete,
haved'ũa capa ou un capeirete,
pero capa nunca s'a vós ben serra;
ar queredes-vos vós cras acolher
20 e cavalgar, e non pode seer
que vos non molhedes en essa terra.

Joan Baveca

REPERTORIOS: D'Heur 1478; Tavani 64,10.

MANUSCRITOS: B 1459 / V 1069.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 204). Lapa 194 (1998: 133-134) [= LP 64,10]. Zilli (1977: 171-178). Arias Freixedo (1993: 51-53). Lopes 159 (2002: 203 e 569). Projeto Littera⁵².

CONTIDO

Aconséllase a Don Bernaldo que traia unha capa mellor, pois con esa mollarase moito. Por se había dúbidas sobre que se trataba dun equívoco sexual, na terceira estrofa dise que lle fai falta unha capa boa por *quanto vo-lo vosso home al mete* (v. 16) e para *cavalgar* (v. 20). A capa seguramente sexa un xogo cun profiláctico feito de tecido. Por outra banda, semella que nos versos 6 (*cobrades*, de *cobrir / cobrar*), 9-10 (*largueza / escasseza*) e na última estrofa (*meter diñeiro na man / penetrar*) hai tamén insinuacións sobre Don Bernaldo como prostituto.

NOTAS

2. Lopes e o Projeto Littera reconstrúen aquí unha preposición *en* (*[n']esse*), que podería ter tamén sentido, pois querería dicir que esa capa que levaba (*balandrao*) non era boa capa para a chuva (*aguadeira*).

4. Só Zilli e o Projeto Littera marcan que a proposición é unha reconstrución.

6. En B, *Quene conbrades*; en V, *quẽ cobrades*. Lapa, *qu' en cobrades*; Lopes, *qu'encobrades*; Zilli e Projeto Littera, *que 'n cobrades*.

11. Seguimos a Lapa. Zilli, *vẽ-la invernada*; Lopes, *veem la invernada*; o Projeto Littera marca a reconstrución: *vee[m] la invernada*.

13. Nos cancioneros: *huñ dia Poderde9 deuos molhar* (B) e *huñ dia poderdẽ deuos molhar* (V). Non nos parece xustificada a opción de Lapa, *un dia [de] poderdes-vos molhar*. Unha opción editorial sería *poderdes* (é a forma pola que optan Zilli e Braga; Lapa e o Projeto Littera, *puderdes*).

No entanto, coincidimos coa opción de Arias Freixedo de ler *de9 = Deus*, que ten todo o sentido contextual, na liña de responsabilizar a divindade das inclemencias

---

52 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1492&tr=4&pv=sim>>

meteorolóxicas, no *sensus literalis* da composición.

14. Lapa e Arias Freixedo interpretan *só*, como adverbio. Somos máis da opción de Zilli, Lopes e o Projeto Littera, de o entender como unha preposición, igual que no verso 7. Parécenos máis atinado contextualmente: a opción de se resgardar é baixo unha capa.

15. En Lapa falta a conxunción inicial, presente en ambos os códices.

16. Lapa, Zilli e Arias Freixedo editan *ar mete*. Nos cancioneros, *almete*. Editamos *al* tamén porque, contextualmente, reforza o sentido obsceno. Para analizar o uso erótico deste pronome nas cantigas de amigo, cun uso elusivo propio do xénero, véxase Cohen (2012: 49-60). Repárese, no entanto, que "[i]n this genre at least, *al* appears to be an *ad hoc* euphemism used by a small group of poets" (Cohen, 2012: 59), entre os cales non estaría Joan Baveca.

17. Arias Freixedo le *capoirete*, tal e como figura en B; en V, *capeyrete*.

Cantiga 48

Don Estevã[o] achei noutro dia
mui sanhudo depos un seu hom'ir;
e sol non lhi pôd'un passo fogir
aquele seu home depos que el ia;
5 e filhó-o i pelo cabeçon
e ferio-o mui mal dun gran baston
que na outra mão destra tragia.

E Don Estevã[o] assi dizia
a nós, que lho non leixamos ferir
10 máis: "Quero-vos eu ora descobrir
com'este vilão migo vivia:
máis era eu seu ca era el meu,
e muit'andava máis en pos el eu
ca el pos mí, pero xi m'el queria".

15 E o vilão enton respondia
com[o] agora podedes oir:
"Mui gran mal fazedes en consentir
a est'hom'o torto que mi fazia;
ca, de-lo dia en que o eu sei,
20 sempr'a gran coita deante lh'andei,
e el sempre deante me metia.

E veed'ora, por Santa Maria,
se hei poder de co el máis guarir,

ca me non poss'un dia del partir
25 de mi dar golpe, de que morreria,
d'un gran pao que achou non sei u;
e, pois s'assanha, non cata per u
feira con el, sol que lh'home desvia".

Airas Perez Vuitoron⁵³

REPERTORIOS: D'Heur 1492; Tavani 16,4 (=101,2).

MANUSCRITOS: B 1472 / V 1083.

EDICIÓN PRECEDENTES: Braga (1878: 206-207). Lapa 73 (1998: 65-66) [= LP 101,2]. Lopes 266 (2002: 324-325 e 578). Projeto Littera⁵⁴.

CONTIDO

Don Estevan foi detrás dun vilán para o ferir cun bastón, mais non lle deixaron. Entón os dous explicaron as súas razóns. Don Estevan séntese despeitado polo seu servente, que disque o quería moito (v. 14) e do que fala en termos claramente amatorios e de parella (v. 12). O vilán pide protección, porque Don Estevan sempre o puña diante (vv. 20-21; equívoco sobre a penetración) e, se non, daríalle cun *gran pao* (v. 26, que é tamén unha clara figuración fálica).

NOTAS

5. Braga, Lopes e Projeto Littera, *filhou*, que é unha alteración dos códices. Porén, trátase dunha redución no morfema de número e persoa *-ou* da P3 en *-o* debido ao contexto fonético. É necesaria, pois, a acentuación diacrítica.

⁵³ Con algunhas atribucións a Men Rodriguez Tenoiro (Projeto Littera e LP; Braga tamén, mais coloca debaixo cun interrogante a opción de Airas Perez Vuitoron). En B aparece atribuída ao primeiro e en V a ambos. Lapa explica que como é Vuitoron quen "toma à sua conta a sistemática ridicularização de D. Estêvão, e considerando, além disso, que Tenoiro parece ser trovador algo menos antigo, atribuímos a composição a Airas Peres Vuitoron, que pôs nela efectivamente a marca do seu estilo". Concordamos cos seus argumentos.

⁵⁴ <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1506&tr=4&pv=sim>>

Repárese en que o termo *cabeça* ten tamén no cancioneiro a acepción de 'glande', como en «Alvar Ro[drigu]iz, monteiro maior» (V 1037), en que se describe a circuncisión como levar a "cabeça descuberta".

6. En Lopes e no Projeto Littera, *feriu-o*. É verdade que o <u> está algo menos claro en B, mais semella graficamente un <o> que non se terminou de fechar; en V é moi nítido.

9. No testemuño dos cancioneiros aparece como un verso hipérmetro: *a nos quelho ño leixassem9 ferir e auos ã lho non leixassemos ferir* (V). Caben dúas opcións, ambas válidas contextualmente: ou a expunción do *non* (*que lho leixassemos ferir / máis*) ou a modificación do tempo verbal (*que lho non leixamos ferir / máis*). No primeiro caso, o discurso de Don Estevan sería para tentar convencer os protectores e continuar a agredir o seu servente; no segundo, sería unha xustificación do seu comportamento.

10. Para Braga, o discurso de Don Estevan incluíría todo o verso. É unha proposta interesante, mais non coincide coa colocación do pronome átono.

16. Nos cancioneiros, *comagora podedes oyr*, que é hiposilábico. Por iso, Lopes e o Projeto Littera decidiron mudar o tempo verbal para futuro, *pode[re]des*. Optamos pola reconstrución de Lapa, por supor unha intervención menor nos cancioneiros.

19. Lapa reconstrúe *o eu [u]sei*. Non concordamos porque, aínda que este é un xogo equívoco presente, non nos parece que se poida editar como o sentido recto da composición.

23. Lopes e o Projeto Littera, *com el*. Nos cancioneiros, *coel*.

28. Lapa edita *e/e*, mais nos cancioneiros lese *el*.

Cantiga 49*

Don Estevã[o], eu eiri comi
en cas d'el-Rei, nunca vistes melhor,
e contarei-vo-lo jantar aqui,
ca x'ha home de falar i sabor:
5 non viron nunca ja outro tal pan
os vossos olhos, nen ar veerán
outro tal vinho qual eu i bevi.

Nen vistes nunca, se Deus mi perdon,
melhor jantar, e contar-vo-lo-ei:
10 ha dez anos que non vistes capon
qual eu i houve, nen vistes, ben sei,
melhor cabrito, nen vistes atal
lombo de vinh'e d'alhos e de sal,
qual mi a mí deu i un de criaçon.

15 Nen vistes nunca nulh'home comer
com'eu comi, nen vistes tal jantar,
nen vistes máis viços'home seer
do que eu sevi, en nen un logar,
ca a min non minguava nulha ren;
20 e mais viços'home de comer ben
non vistes, nen havedes de veer.

Airas Perez Vuitoron⁵⁵

---

55 Con algunhas atribucións a Men Rodriguez Tenoiro. O nome de Vuitoron aparece en B antes da composición.

REPERTORIOS: D'Heur 1493; Tavani 16,6 (=101,3).

MANUSCRITOS: B 1473 / V 1084.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 207). Michaëlis de Vasconcelos (2004: 148). Lapa 74 (1998: 66) [= LP 16,6]. Lopes 84 (2002: 120). Projeto Littera⁵⁶.

CONTIDO

Cóntaselle a Don Estevan o xantar que houbo na casa do rei. Nunha primeira lectura parece que é porque non estivo, mais sabemos por outras composicións que está a facer burla das dificultades visuais que tiña o satirizado, quen podería estar tamén presente. Aínda nunha terceira lectura, relacionada con outras cantigas, pódese entender unha erotización da comida (p. ex., *tal pan / os vossos olhos*) e, en especial, de quen desfrutou dela (*viços'home*, vv. 17 e 20). Son varias as cantigas dos cancioneros centradas en vincular problemas visuais e gustos sexuais mal considerados socialmente.

NOTAS

1. Michaëlis, *(E)stevan*.

3. Michaëlis, *cantarei vo'-lo*.

4. Michaëlis interpreta o cancionero (*caxa home*) dun xeito que sería máis equívoco: *c'acha home de falar i sabor*.

7. No Projeto Littera, *aqual*, seguindo o testemuño de V, que o converte en hipersilábico.

18. No Projeto Littera, *nẽum*. Nos manuscritos, *nẽ hũ*. Regularizamos de acordo cos criterios de edición marcados.

---

56 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1507&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 50

Don Estevã[o], tan de mal talan
sodes, que non podedes de peor:
que ja por home que vos faça amor
sol non catades -tal preçõ vos dan-,
5 e sérvia-vos home quanto poder,
se vos desvia quan pouco xiquer,
ides log'home trager come can.

E tan mal dia vosco, tant'afan
e tanta coita convosc'ha levar,
10 pois non havedes por hom'a catar,
mal serviço faz hom'en vós, de pran;
ca, se havede-la besta mester,
se vo-la home toste non trazer,
queredes home trager come can.

15 E, Don Estevã[o], pois sodes tan
sanhudo que non catades por quen
vos faz serviço, pois vos sanha ven,
os que vos serven non vos servirán;
ca, se vos sanha, come sol, preser,
20 non cataredes home nen molher
que non queirades trager come can.

Airas Perez Vuitoron.

REPERTORIOS: D'Heur 1494; Tavani 16,7.

MANUSCRITOS: B 1474 / V 1085.

EDICIÓN PRECEDENTES: Braga (1878: 207). Lapa 75 (1998: 66-67). LP 16,7. Lopes 85 (2002: 121 e 566). Projeto Littera⁵⁷.

CONTIDO

Don Estevan di que quere que os seus serventes ou vasalos o traten ben mais, cando se desvían un pouco, el compórtase moi mal con eles. Os equívocos sobre a homosexualidade son moi claros na primeira e na segunda estrofa (*por home que vos faça amor*, v. 3, *home trager come can*, v. 7; *mal serviço faz hom'en vós*, v. 11, etc.), mais na terceira a alusión é á bisexualidade (*non cataredes home nen molher*, v. 20).

NOTAS

1 e 15. Tanto B como V indican o nome no v. 1 con final consonántica (*estevam* e *estavam*, respectivamente), mais iso rompería o isosilabismo da composición. Por iso, seguindo os camiños de Lapa e Lopes, mantido tamén por LP, editamos "Estevã[o]", mais coa diferenza de eles facéreno indicando un circunflexo no *e* deste nome aparentemente grave e, tamén, que marcamos a reconstitución. No Projeto Littera editan *Estêvam*.

No 15, en B aparece *estevã* e en V *estavã*, mais reconstituímos "Estevã[o]" polo cómputo métrico. A solución que mantemos refórzase porque os dous casos de hiposilabismo nesta composición son coa aparición deste nome.

7, 14 e 21. Non consideramos refrán o último verso de cada estrofa, como si fixeron Braga, Lapa e Lopes. Na edición do Projeto Littera non aparece como refrán e mesmo está descrita como cantiga de maestría, tal e como fixeron tamén en LP.

19. Para Braga, *ca se vos sanha como sol prefer'*.

---

57 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1508&pv=sim&p=5>>

Cantiga 51

Don Bernaldo, por que non entendedes
camanh'escarnho vos fazen aqui?
Ca nunca máis escarnid'home vi
ca vós andades, aqui u vivedes;
5 ca escarnh'é pera mui bon segrel
a que x'assi van foder a molher,
com'a vós foden esta que tragedes.

E, Don Bernaldo, se o non sabedes,
quero-vos eu dizer quant'end'oi:
10 molher tragedes, com'eu aprendi,
que vos foden, e de que ficaredes
con mal escarnho, se vos emprenhar
d'algun rapaz e vos depois leixar
filho doutro, que por vosso criedes.

15 Mais semelha-xe que vos vós queredes
que xi vos fodan a molher assi,
ca, se non, fugiriades d'ali
d'u vo-la foden, Don Bernal, e vedes:
non é maravilha de xi vos foder
20 a molher, mais foden-vos do haver
ca xi vos foden mal de quant'havedes.

REPERTORIOS: D'Heur 1495; Tavani 16,3.

MANUSCRITOS: B 1475 / V 1086

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 207). Lapa 76 (1998: 67). Arias Freixedo (1993: 133-135). Lopes 86 (2002: 122 e 563). Marcenaro (2006: 192-195). Projeto Littera⁵⁸.

CONTIDO

Advirten a Don Bernaldo de que el, a pesar de que é recoñecido como *mui bon segrel* (v. 5, o que fai aínda máis probábel que sexa Bernal de Bonaval), está a padecer un grande escarnio: a súa muller élle infiel e, se ficase grávida, o fillo sería doutro.

Os equívocos técese en varios niveis. O primeiro son os calembures, como os dos versos 7 e 11, onde se pode entender que é a muller a penetrada ou que o é el. Aínda un outro equívoco máis profundo (se callar o que non captaba Bernal de Bonaval?) é que el sexa entendido como esa muller (cfr. [32]) e que el puidese ter un fillo sen ser o pai, senón a nai. A idea de homes que fican grávidos ten tradición na literatura popular galega e tamén nalgunhas sátiras provenzais.

NOTAS

15. A lección de B é *Mays semelhaxe ã u9 vos ñ ãredes* e a de V *Mays semelhaxe ãuo uos ñ ãredes*. Todas as edicións consultadas optaron por *Mais semelha-xe-nos que vós queredes*. Pola nosa banda, simplemente eliminamos o *ñ*, porque rompería o sentido contextual e suporía hipersilabismo, mais mantemos o resto segundo nolo indican os testemuños.

---

58 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1509&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 52*

Don Estevã[o] diz que desamor
ha con el-Rei, e sei eu ca ment'i:
ca nunca viu prazer, pois foi aqui
o Conde, nen veerá mentr'el i for;
5 e, per quant'eu de sa fazenda sei,
porque non ven ao reino el-Rei,
non vee cousa ond'haja sabor.

Con arte diz que non quer al Rei ben,
ca sei eu del ca ja non veerá
10 nunca prazer, se o Conde rein'ha;
ca ben quit'é de veer nulha ren
Don Estevã[o] ond'haja gran prazer;
dest'é ja el ben quite de veer,
mentr'o Cond'assi houver Santaren.

15 Por que vos diz el que quer al Rei mal?
Ca ren non vee, assi Deus mi perdon,
que el máis am'eno seu coração,
nen veerá nunca; e direi-vos al:
pois que s'agora o reino partiu,
20 prazer pois nunca Don Estevan viu
nen veerá jamais en Portugal.

REPERTORIOS: D'Heur 1498; Tavani 16,5.

MANUSCRITOS: B 1478 / V 1089.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 208). Nunes (1912: 385-386). Michaëlis de Vasconcelos (2004: 86). Lapa 79 (1998: 69-70) [= LP 16,5]. Lopes 89 (2002: 126 e 564). Projeto Littera⁵⁹.

CONTIDO

Don Estevan é satirizado por ter más relacións co rei de Portugal. As alusións á homosexualidade son só insinuacións que entran en xogo con outras composicións contra o mesmo satirizado. O núcleo da composición está nos tres niveis no equívoco co verbo *veer*: que non coñece algo por causa do seu enfado, que ten dificultades de visión e que é luxurioso (cfr. as referencias ao prazer nos versos 3 e 20).

NOTAS

1., 12. e 20. Sobre o nome, véxase o dito xa na cantiga [50]. Lapa e Lopes editan nos tres versos *Estêvão* e Michaëlis e o Projeto Littera, tamén nos tres casos, *Estevam / Estêvam*, respectivamente.

10. Michaëlis e Lapa, *reinará / reinar á*. Nos cancioneros, *Reyna* (B) e *reyna* (V).

16. Michaëlis, *assi dês*.

Lapa e Lopes, *pardon / pardom*. En B lese con <a>, mais en V con <e>. Corrixímolo, de acordo con Ferreiro (2016: 55).

19. Para Lopes e o Projeto Littera, [*d*]o reino partiu, dando a entender que Don Estevan se foi de Portugal. A comprensión literal dos cancioneros referiríase á confrontación aberta dos dous bandos, así que o mantemos.

---

59 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1512&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 53

Fernan Diaz é aqui, como vistes,
e anda en preito de se casar;
mais non pod'o casamento chegar
—d'home o sei eu, que sabe com'é;
5 e, por haver casament', a la fe,
d'home nunca vós tan gran coita vistes.

E por end'anda vestid'e loução
e diz que morre por outra molher;
mais este casamento que el quer
10 d'home o sei eu que lho non daran;
e por este casamento el, de pran,
d'home atal coita nunca viu cristão.

Ca d'Estorga ata San Fagundo
don'ha que ha de Don Fernando torto,
15 ca por outro casamento anda morto
d'home o sei eu, que o sabe ja;
e se este casament'el non ha,
d'hom'atal coita nunca foi no mundo.

Airas Perez Vuitoron

REPERTORIOS: D'Heur 1499; Tavani 16,10.

MANUSCRITOS: B 1479 / V 1090.

EDICIÓN PRECEDENTES: Braga (1878: 208-209). Álvarez Blázquez (1975: 127). Lapa 80 (1998:

70). Arias Freixedo (1993: 70-72). Lopes 90 (2002: 127). Arias Freixedo (2003: 309-312). Projeto Littera⁶⁰.

CONTIDO

Nunha primeira lectura, o suxeito poético cóntanos que sabe por un home que Fernan Diaz está a tratar de casar (cunha muller) e que sofre moito polos impedimentos que encontra. A través dun calembur transmítese porén que Fernan Diaz o que quere con intensidade é casar cun home, algo que nunca antes se vería na cristiandade.

NOTAS

3. Todas as edicións consultadas escriben *pod'ó casamento chegar*. Guiámonos, porén, polo criterio do Proxecto Glossa (Ferreiro, dir., 2014-: s. v. *o₂*), que o considera un complemento directo.

11. Todas as edicións consultadas realizan a reconstrución *casamento [d]el*, mais non a vemos necesaria.

---

60 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1513&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 54

Don Fernando, vejo-vos andar ledo
con deantaça que vos deu el-Rei;
Adeantado sodes, e o sei,
de San Fagundo e d'Esturas d'Ovedo;
5 e pois vos Deus ora tanto ben fez,
punhade d'ir adeant'ũa vez,
ca, atra aqui, fostes sempr'a derredo.

Ca fostes sempre desaventurado;
mais, pois vos ora Deus tanto ben deu,
10 Don Fernando, conselhar-vos quer'eu:
non vos ar lev'atras vosso pecado,
pois vos el-Rei meteu en tal poder;
sinher, queredes-mi d'esto creer:
adeant'ide, come Adeantado.

15 E pois sodes ora tan ben andante,
ben era d'home do vosso lugar
dess'olho mao de vos ar quebrar,
e non andar com'andavades ante,
ca somos hoj'e non seremos cras;
20 e pois punhastes sempre d'ir atras,
ar punhad'agora d'ir adelante.

Airas Perez Vuitoron

REPERTORIOS: D'Heur 1500; Tavani 16,8.

MANUSCRITOS: B 1480 / V 1091.

EDICIÓN PRECEDENTES: Braga (1878: 209). Lapa 81 (1998: 70-71). Arias Freixedo (1993: 73-74). Lopes 91 (2002: 128). Marcenaro (2006: 196-199). Projeto Littera⁶¹.

CONTIDO

Don Fernando está feliz por ser agora Adiantado do Rei, polo que o suxeito poético aconsella que faga honra ao cargo que recibiu e vaia habitualmente diante, non atrás como até o de agora. É un equívoco sobre a pasividade / actividade no sexo, implicitamente entre dous homes.

NOTAS

3. Todas as edicións consultadas reconstrúen *e[u] o sei*. Parécenos que modifica os testemuños dos códices sen necesidade.

---

61 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1514&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 55

Correola, sodes Adeantado
en cas d'el-Rei do ma[ll] que s'i fezer;
e caeredes en este mester,
se me creverdes, que ést'aguisado:
5 se algun home virdes mal fazer,
non lho leixedes, a vosso poder,
ante o vós fazed'a vosso grado.

E se souberdes u contangen dado,
que quer alguen perder o que trazer,
10 sabed'u é, de quen vo-lo disser,
e log'ide vosso passo calado
e non leixedes i nada perder
senon a vós; e, a vosso poder,
ante vós i ficade desbragado.

15 E todavia seed'acordado:
se algun home pelejar quiser
aqui con outren, seja cujo quer,
aqui punhad'en seer esforçado;
e quen quiser a peleja volver,
20 log'entrad'i e, a vosso poder,
vos saíd'én con o rostro britado.

E pois tod'esto vos hei conselhado,
conselho-vos que tragades molher

destas daqui, se peor non veer,
25 a que achardes i máis de mercado;
e se tal molher poderdes trager,
será mui ben, e punhad'en poder,
ca per i é vosso preit'acabado.

Airas Perez Vuitoron

REPERTORIOS: D'Heur 1502; Tavani 16,2.

MANUSCRITOS: B 1482 / V 1093.

EDICIÓN PRECEDENTES: Braga (1878: 209). Lapa 83 (1998: 72) [= LP 16,2]. Lopes 93 (2002: 130 e 564). Projeto Littera⁶².

CONTIDO

Aconséllaselle a Correola, que foi nomeado Adiantado do Rei, que, antes de permitir que alguén faga algún mal, que o practique el mesmo. Hai varios equívocos sobre a homosexualidade: vv. 5-7, vv. 13-14, a pelexa entre homes da terceira estrofa... Ao final, díselles que, se quixer manter a súa pretensión de casar cunha muller (enténdese que para aparentar), que escolla unha soldadeira (é o que se entende co denigrante *destas daqui, se peor non veer*, v. 24 e *de mercado*, v. 25).

NOTAS

1. En B, *Coyreola*; en V, *Correola*.

10. Lapa interpretou como conxunción, mais concordamos con Lopes e o Projeto Littera de que se entende mellor o verbo *ser*: *sabed'u é*.

---

62 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1516&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 56

Don Martin Galo, ést'acostumado
de lhi daren algo todos de grado;
e dizen que é ben empregado,
sol que podessen acalanta-lo.

5 *Ben merec'algo Don Martin Galo
quando quiser cantar, por leixa-lo.*

Ben entend'ele com'agravece
e, por dar-lh'algo, non o gradece,
ca el[e] ten que mái-lo merece

10 *ca o merec'a senhor vassalo.
Ben [merec'algo Don Martin Galo
quando quiser cantar, por leixa-lo.]*

Airas Perez Vuitoron

REPERTORIOS: D'Heur 1503; Tavani 16,9.

MANUSCRITOS: B 1483 / V 1094.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 209). Lapa 84 (1998: 72) [= LP 16,9]. Lopes 94 (2002: 131). Projeto Littera⁶³.

CONTIDO

Martin Galo está afeito a que premien o seu cantar e mesmo a que lle canten para que adormeza. Porén, canta tan mal que o que deberían é darlle para que cale (ou un premio, ou un golpe, enténdese xa na primeira lectura). Aínda que ese é o sentido central

---

63 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1517&tr=4&pv=sim>>

da sátira, tamén hai algunhas leves insinuacións de homosexualidade (o uso do verbo *dar* no v. 2 e a petición de que o acalanten no v. 4), que hai que pór en diálogo coa cantiga [44].

NOTAS

7. O final do verso di nos dous cancioneiros *coma ãuece*. Mantemos a reconstrución hipotética que realizou Lapa e seguen as outras edicións, a falta de mellor teoría. Este verbo tería o significado, segundo Lapa, de 'enraivecer as persoas'.

Cantiga 57

Ja-u s'achou con torpes, que fezeron
mui ben de vestir e logo lho deron;
e el baratou mui ben en filha-lo:
ja-u s'achou con torpes, Martin Galo,
5 *ca o vejo vestid'e de cavalo.*

Ja-u s'achou con torpes na carreira,
ca o vej'andar con capa augadeira;
e se non, dou-m'ao demo por vassalo,
ja-u s'achou con torpes, Martin Galo,
10 *[ca o vejo vestid'e de cavalo].*

Airas Perez Vuitoron

REPERTORIOS: D'Heur 1504; Tavani 16,11.

MANUSCRITOS: B 1483^{bis64} / V 1095.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 209-210). Lapa 85 (1998: 73) [= LP 16,11]. Lopes 95 (2002: 132) [= Projeto Littera⁶⁵].

CONTIDO

Martin Galo encontrouse con torpes que o premiaron cun cabalo e con boas vestiduras. Os posíbeis equívocos homosexuais céntranse en especial en catro aspectos: no uso do termo *torpes* (que nalgúns textos latinos tiña esa acepción), en que lle pagaron por algo que el non sabe facer e por tanto recibiu remuneración por facer outras cousas

---

64 En ocasións aparece referida como 1484: "A cantiga vem no CNB sob a numeração 1483; mas é propriamente o nº 1484, como logo adiante se rectifica." (Lapa, 1998: 73).

65 <<http://cantigas.fcsb.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1518&tr=4&pv=sim>>

(cfr. [43]), na aparición do termo *capa augadeira* (que é posíbel alusión a un profiláctico, cfr. [34]) e na metáfora equina que podería encubrir elementos obscenos.

NOTAS

1. Tanto Lapa como Lopes e o Projeto Littera editan *un / um*, como pronome indefinido. Reparámos, porén, na advertencia de Xosé Bieito Arias Freixedo (2011) observa que nos dous manuscritos se le unicamente *hu* en todos os casos. Con certeza, Lapa equivocouse ao indicar que en V puña *Já hun s' achou*. Tendo en conta isto, editamos como adverbio temporal *ja-u* (Ferreiro, dir., 2014-: s. v.), que é o que ofrece máis sentido á composición.

Noutra orde de cousas, editan *corpes* tanto Lapa (que dá a hipótese de que sexa un galicismo para se referir a unha peza de roupa) como Lopes. A proposta de Braga era *corpos*, que non fai sentido. No Projeto Littera, que repiten a lectura de Lopes, xustifican a solución:

Em B e V, em todas as ocorrências, *torpes*, exceto no v.4, onde se lê, em V, *corpes*. Poderíamos talvez entender *torpes*, ou mesmo *torpês*, como a substantivação do adjetivo correspondente (com torpeza, indignidade), mas é certo que uma peça de vestuário parece mais indicada ao sentido geral da cantiga. Acrescente-se, de qualquer forma, que um dos lugares centrais do *Cantar del Mio Cid* se chama exatamente Corpes. Lugar agreste, é aí que as filhas do Cid são abandonadas pelos maridos, depois de agredidas e despidas, num episódio típico de afronta e desonra. Teria o termo Corpes adquirido esse valor em linguagem corrente a partir deste episódio? (Lopes, Graça Videira / Ferreira, Manuel Pedro et al., 2011-12)

Pensamos que a coincidencia co topónimo non ten ningunha importancia. O *Cantar de mio Cid* ten máis divulgación histórica a partir do século XIX que na Idade Media.

Editamos *torpes* seguindo as indicacións que manifestou no seu momento Xosé Bieito Arias Freixedo (2011):

A outra cuestión problemática radica na forma *corpes*, que Lapa le en V, no primeiro verso, e para a que non atopa unha interpretación doada, mais que prefere á lección de B, *torpes*, que segundo el "também não faz bom sentido". O certo é que tamén a lección de V é *torpes* tanto neste verso 1 como no v. 6. Só no v. 4 se le *corpes* en V, mentres que en B se le sempre *torpes*.

Neste caso somos da opinión de que se trata dun erro do copista de V, que con relativa frecuencia confunde *c* con *t*, tal como pode comprobarse nos versos 1, 8, 13 e 21 da cantiga V 1203 (Lapa 321) onde volve copiar de forma reiterada *corpe(s)* en vez de *torpes(s)*.

Para atoparlle sentido á forma *torpes* no contido do texto coidamos que é necesario ter presente a cantiga que precede a esta nos cancioneros (B 1483, V 1094), coa que se establece unha evidente relación intertextual e onde volve aparecer o xogar Martin Galo. Un sentido que estaría relacionado co valor de 'feo, sucio, de maos costumes' que tiña o termo TURPIS en latín, e para o que non é desatinado pensar aínda nun outro sentido oculto. (Arias Freixedo, 2011)

Existe bibliografía que indica o uso do termo latino, a que tan ben fai referencia Arias Freixedo, para se referir aos actos homosexuais. Por exemplo, "Juvenal depicts passive homosexuality as *turpis*" (Fone, 2000: 50; itálicas no orixinal); no *Tratado de Confissom* de 1489, onde se di que os pecados contra natura "sõ muy graues e torpes" (Paxeco / Machado, ed., 2003: 62), ou no XVI Concilio de Toledo, onde describen así en que consistía o pecado sodomítico: "qui hujus nefariae actiones patratores extiterint quique in

his *turpitudinibus* sese implicari permiserint et contra naturam masculi in masculos hanc *turpitudinem* operaverint" (cit. in Tejada y Ramiro, ed., 1864: 567; itálicas salientadas).

Mais en ocasións vese que hai poetas, como Ennodio, de comezos do século VI, que o utilizan para se referir xustamente ao feito de ser activo, ou así di neste epigrama:

Ludi in ancipiti constans fallacia sexu:

Femina cum patitur, peragit cum turpia, mas est.

(Mastandrea / Perrelli / Biondi / Zurdi / Viparelli, dirs., 2005-)

No entanto, é certo que este adxectivo tamén ten unha acepción sexual máis xeral de 'luxuria', mesmo aplicada ao desexo excesivo dentro do matrimonio entre muller e home:

Adulter est in sua uxore ardentior amator. In aliena quippe uxore omnis amor *turpis* est, et in sua nimius. Sapiens iudicio debet amare coniugem, non affectu. (Vicente de Beauvais, *Speculum doctrinale* 10.45, cit. in Boswell, 1981: 164, n. 104; itálica acrecentada)

4. Ver o referido a *u* no v. 1.

No referente ao debate *corpes* / *torpes*, a única vez que aparece grafada a primeira forma nos manuscritos é neste verso en V: *ia hu sachou cõ corpes martingalo*.

6. Ver o referido a *u* no v. 1.

7. En B, *ãdagueyra*; en V, *augadeyra*.

8. En B, *E sse nõ dõmao demor*; en V, *ese nõ dou mao demo*. A lectura de Lapa ante este difícil verso é "e, se non dou mao demo por vassalo", que é a mesma que propuxera Braga. Lopes e Arias Freixedo (2004 e 2011) propoñen "dou-m'ao demo por vassalo". Penso que teñen razón na proposta, mais acho que a lectura que ofrece Lapa dá pé a un equívoco que tamén funciona. Por unha banda, é unha expresión para marcar que o que vai dicir é verdade e, pola outra, dá a entender que Martin Galo tivo unha relación pecaminosa con outro home e de aí a apelación ao demo. Esta última sería só unha posíbel segunda acepción, polo que privilexiamos, para editar, a primeira e recta, sen negar por iso eses outros niveis de comprensión.

Tendo en conta isto, tamén mudamos a puntuación que propuña Lapa.

9. Ver o referido a *u* no v. 1.

En V, *ia hu sachou mtim galo*, cunha liña sobre *mt*. Lapa ten un lapso e di: "*con corpes* (ou *torpes*) falta en CBN", cando é en V.

10. Falta en B e V. As edicións precedentes non marcan a reconstrución.

Cantiga 58

Dona Ouroana, pois ja besta havedes,
outro conselh'ar havedes mester:
vós sodes mui fraquelinha molher
e ja mais cavalgar non podedes;
5 mais, cada que quiserdes cavalgar,
mandade sempr'a besta [a]chegar
a un caralho, de que cavalguedes.

E cada que vós andardes senlheira,
se vó-la besta mal enselada andar,
10 guardade-a de xi vos derramar,
ca pela besta sodes soldadeira
e, par Deus, grave vos foi d'haver;
e punhade sempr'en[a] guarecer,
ca en talho sodes de peideira.

15 E non [de]moredes muito na rua,
este conselho filhade de min,
ca perderedes log'i o rocin
e non faredes i vossa prol neña;
e mentr'houverdes a besta, de pran,
20 cada u fordes, todos vos faran
honra d'outra puta fududancia.

E, se ficardes en besta luar,
eu vos conselho sempr[e] a ficar
ante con muacho novo ca en mua.

Joan Garcia de Guilhade

REPERTORIOS: D'Heur 1518; Tavani 70,16.

MANUSCRITOS: B 1499 / V 1109.

EDICIÓN PRECEDENTES: Braga (1878: 212). Lapa 213 (1998: 145) [= LP 70,16]. Domingues (1992: 72). Arias Freixedo (1993: 94-96). Lopes 172 (2002: 216). Projeto Littera⁶⁶.

CONTIDO

Cada estrofa comeza cuns consellos que se lle dan á soldadeira Dona Ouroana, que parece que son para que cabalgue mellor e sen cansar, pois é moi débil. Mais o último verso de cada cobra rompe abruptamente cos equívocos e amosa o sentido obsceno da composición, onde as cabalgaduras son metáforas sexuais. Na finda, o suxeito poético retoma o puro xogo equívoco e dille que, se ten que escoller entre *besta muar* (v. 22), que escolla antes un mulo novo ca unha mula; ou sexa, que se decida antes por un mancebo que por unha muller.

NOTAS

7. Lopes (2002: 216) substituíu o termo *caralho*, que aparece tanto en B como en V, por *car[v]alho*, coa hipótese "aínda que sem certezas" de que estaría a xogar cun equívoco. Non estamos de acordo con esa posibilidade. Se comprobarmos as estrofas 2ª e 3ª, veremos que tamén finalizan cun verso en que se rompe o equívoco que se vai tecendo en cada unha de xeito abrupto e obsceno: *peideira* (v. 14), *puta fududancua* (v. 21). O mesmo acontece na primeira.

21. Braga edita *fudud'an-cúa*.

22. Lapa mantén *muar* cunha marca de nasalidade antietimolóxica que aparece en B e V.

23. Lapa editou *eu vos conselho sempr'a [vos] ficar*. Igual que Lopes e o Projeto Littera, parécenos máis sinxela e, tamén, máis próxima aos manuscritos a opción de desenvolver *sempr[e] a*.

24. O equivalente feminino do diminutivo *muacho* tamén se encontra, cun claro sentido metafórico para unha persoa que gusta de ter relacións con outra persoa do seu xénero,

⁶⁶ <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1532&tr=4&pv=sim>>

na cantiga [49]. Xa nun ton serio, na composición CLXXVIII das Cantigas de Santa María rexístrase só a forma *muleta*. Unicamente achamos unha ou outra forma nas composicións citadas, pois na documentación notarial ou prosística medieval tan só se rexistran as formas *mua* ou, xa minoritariamente, *muu* (cfr. Varela, dir., 2004-).

En B aparece *munacho* e en V *muñcho*. Non mantemos esa marca de nasalidade, como fai Lapa, pois é antietimolóxica. O mesmo acontece con *mua*.

Tanto Lapa como Lopes e Nobiling len a preposición *en*. Seguimos a anotación de Carlos Paulo Martínez Pereiro (1992b, n. 10, e 1996: 129), quen edita *ante con*, pois é o que aparece nos dous manuscritos: *ante cõ*. Tamén o fixo así Domingues.

Cantiga 59

Vedes agora que mala ventura
de Don Fernando, que non pod'haver
físico que lh'ora possa tolher
aqueste mal que ha de caentura;
5   pero dizen os físicos atal:
      que o guarria mui ben deste mal
      quen lh'o corpo metess[e] a ventura.

E deste mal sempr[e] é mui coitado,
e non guarrá ja del, se non houver
10   home que lhi dê quanto lh'é mester;
      mais aqesto ten el mui desguisado:
      ca, pero muitos físicos ha 'qui,
      se lh'o corpo non aventuran i,
      nom guarrá ja, ca jaz desacordado.

15   E pesa-m'ende, par Santa Maria,
      deste seu mal, ca min dizen que non
      pode guarir se maestre Simion
      o non guarisse; mais vos én diria:
      ja lhi non pode nulha ren prestar,
20   se lh'o maestre non aventurar
      o corpo, ca x'ha mui gran maloutia.

REPERTORIOS: D'Heur 1524; Tavani 154,13.

MANUSCRITOS: B 1505

EDICIÓNS PRECEDENTES: Paxeco / Machado (1949-1964, VI: 215-216). Lapa 424 (1998: 266-267). Majorano (1979: 136-140). LP 154,13. Lopes 397 (2002: 458). Projeto Littera⁶⁷.

CONTIDO

Don Fernando ten un mal moi grande: a quentura. Non hai médico que llo poida curar, salvo que haxa un home que lle dea o remedio que necesita.

Quentura ten aquí un sentido equívoco: febre e desexo sexual. Por tanto, o remedio que lle ten que dar un home é sexo para aliviar a súa excitación.

NOTAS

1. Non seguimos a Lapa nin a Lopes en escribir *malaventura* como palabra única. No cancionero, *mala uētura*. Paxeco / Machado e Majorano editáronas separadas, opción con que concorda Simone Marcenaro (2009: 172) en base aos seus estudos sobre o *mot equivoc* no trobadorismo galego.

16. As edicións consultadas optan por *ca mi*, mais no códice lese *camĩ*.

17. Mantemos, con moitas dúbidas, o verso que ofrecen a maioría das edicións críticas, xa que non temos elementos suficientes que sustenten unha proposta alternativa.

Un trazo importante é que só Majorano editara *sen* e non *se*, cando no cancionero aparece *sẽ*. Porén, co resto da lectura que fixo Majorano a cantiga perdía coherencia sintáctica.

O problema estriba no final do verso, que se interpretou desde Carolina Michaëlis (1904: II, 537, n. 2) como "maestre Simion", mais que no cancionero di *maestresunhõ*. Paxeco / Machado xa leran *sen maestr e s un hom*. Pola nosa banda, chegamos á mesma conclusión, aínda que non ofrecemos esa lectura porque conta con tres importantes debilidades: unha lingüística, outra silábica e outra contextual. A lingüística é que o *se* condicional non tende a se assimilar no trobadorismo galego (Ferreiro, 2013), razón pola cal sería precisa a reconstrución dun *s[e]*. Esa dificultade levaríanos á silábica, porque así o verso ficaría hipémetro e sen posibilidades de restauración. A razón contextual que tamén nos leva a ser cautos é que nos derradeiros versos da cantiga se fala dun maestre particular que si podería sandalo (vv. 20-21).

---

67 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1538&tr=4&pv=sim>>

A hipótese do "maestre Simion", posíbel paleograficamente, ten como principal fraqueza que é unha denominación que non aparece ningunha outra vez, nin nesta cantiga nin noutras dos cancioneros.

Cantiga 60

- Ou é Melion Garcia queixoso
ou non faz come home de parage
escontra duas meninas que trage,
contra que non cata ben nen fremoso:
5 ca lhas vej'eu trager, ben des antano
ambas vestidas de mui mao pano,
nunca mais feo vi nen máis lixoso.
- Andan ant'el chorando mil vegadas,
por muito mal que han con el levado;
10 [e] el, come home desmesurado
contra elas, que andan mui coitadas,
non cata ren do que catar devia;
e poilas [el] ten sigo noit'e dia,
seu mal é trage-las mal lazeradas.
- 15 E pois el sa fazenda tan mal cata
contra elas, que faz viver tal vida,
que nen del nen d'outren non ha[n] guarida,
eu non lho tenho por bõa barata
de as trager como trag'en concelho,
20 chorosas e mingudas de conselho,
ca Demo lev'a prol que xi lh'én ata.

Don Denis

REPERTORIOS: D'Heur 1552; Tavani 25,66.

MANUSCRITOS: B 1533.

EDICIÓN PRECEDENTES: Lang (2010: 293) [= LP 25,66]. Lapa 88 (1998: 74-75). Lopes 416 (2002: 482). Projeto Littera⁶⁸.

CONTIDO

Melion Garcia é acusado de tratar moi mal dúas *meninhas* (v. 3), que poderían ser tanto dúas mozas como os seus propios ollos. Para alén das insinuacións entre a doenza da vista e a luxuria, tamén semellan alusións á homosexualidade a desatención cara ás mulleres que o acompañan, o v. 12: "non cata ren do que catar devia" e a duplicidade que se desprende do v. 4.

NOTAS

4. Lopes e o Projeto Littera reconstruíron *que[m]*, ao noso entender desnecesario.

10. Lapa propuxo *el[e]*, mais seguimos a Lang (do mesmo xeito que Lopes e o Projeto Littera) porque supón unha menor intervención na lingua do manuscrito.

13. Lapa propuxo *[con]sigo*, mais mantemos a reconstrución de Lang polas mesmas razóns que no v. 10.

17. Seguimos a reconstrución de Lapa, que asumiron tamén Lopes e o Projeto Littera. Outra opción sería manter a lectura ambigua do códice, como fixo Lang (nese caso, entenderíase que o suxeito sería o *el* do v. 15): *que nem d'el nem d'outrem nom a guarida*.

---

68 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1566&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 61*

Tant' é Melion pecador
e tant' é fazedor de mal
e tant' é un hom' infernal,
que eu sōo ben sabedor,
5 quanto o máis posso seer,
que nunca poderá veer
a face de Nostro Senhor.

Tantos son os pecados seus
e tan muit' é de mal talan,
10 que eu sōo certo, de pran,
quant' aquest' é, amigos meus:
que por quanto mal en el ha,
que jamais nunca veerá
en nen un temp' a face de Deus.

15 El fez sempre mal e cuidou
e jamais nunca fez o ben;
[e] eu sōo certo por én
del, que sempr' en mal andou,
que nunca ja, pois assi é,
20 pode veer, per bōa fe,
a face do que nos comprou.

Don Denis

REPERTORIOS: D'Heur 1553; Tavani 25,127.

MANUSCRITOS: B 1534.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Lang (2010: 294) [= LP 25,127]. Nunes (1912: 394). Lapa 89 (1998: 75). Lopes 417 (2002: 483). Projeto Littera⁶⁹.

CONTIDO

Melión é un home que cometeu os pecados máis graves, razón pola cal non irá ao Paraíso e, ademais, insinúase que ten problemas de visión. A cegueira aparece en máis ocasións (cfr. ciclo sobre Don Estevan) como trasunto da luxuria e, en concreto, da luxuria entre dous homes. O sentido desta composición estaría en diálogo coa [60].

NOTAS

3. No manuscrito, *E tante hũ home*. Lang editou *tant'é ome*, mais corrixiuno despois na Errata.

4. No manuscrito non ten marca de nasalidade neste verso, mais si nos 10 e 17, polo que colocamos o til. Lapa decidiu marcalo nos outros e non neste. Si marcan a nasalidade do mesmo xeito que facemos nós agora Lang, Nunes e o Projeto Littera. Non así Lopes, que nos tres casos escribe *sõõ*.

10. No manuscrito, *sõõ*. Cfr. v. 4.

11. O manuscrito non é nada claro: *ãtaqste*. Lang interpretou *quant'aquestes amigos*. Na súa reseña ao traballo de Lang, Carolina Michaëlis (1895: 531) propuxo *quant'aquest'é*, que foi a interpretación seguida polo resto dos editores e editoras.

17. No manuscrito, *sõõ*. Cfr. o dito para o v. 4.

21. Lang, *nós*.

---

69 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1567&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 62

Joan Bolo jov'en ãa pousada
ben des hogano que da era passou,
con medo do meirinho, que lh'achou
ãa mua que tragia negada;
5   pero diz el que se lhi for mester
      que provará ante qual juiz quer
      que a trouxe sempre des que foi nada.

      Esta mua pod'el provar por sua,
      que a non pod'home dele levar
10   pelo dereito, se a non forçar,
      ca moran ben cento naquela rua,
      per que el poderá provar mui ben
      que aquela mua, que ora ten,
      que a teve sempre, mentre foi mua.

15   Non a perderá se houver bon vogado,
      pois el pode per enquisas põer
      como lha viron criar e trager
      en cas sa madr[e], u foi el criado;
      e provará per mestre Reinel
20   que lha guardou ben dez meses daquel
      cerro, ou ben doze, que trag'inchado.

Don Denis

REPERTORIOS: D'Heur 1554; Tavani 25,42.

MANUSCRITOS: B 1535.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Lang (2010: 294-295). Lapa 90 (1998: 75-76). Gonçalves (1991: 46-51) [= LP 25,42]. Lopes 418 (2002: 484). Projeto Littera⁷⁰.

CONTIDO

Joan Bolo posúe unha mula e teme ter problemas porque pensen que non é súa. El ten probas de propiedade, mais así e todo hai máis dun ano que está agochado nunha pousada por medo.

A referencia á mula é un xogo equívoco que podería ter dous sentidos: tanto unha amante muller como un amante home, mais o sentido xeral que parece ter en todas as cantigas do ciclo sobre Joan Bolo é a de ser un varón. A aparición dun tal mestre Reinel (v. 19) pode aludir a doenzas venéreas, pois sería o encargado de sandalas.

NOTAS

15. Todos os editores repiten a marca de nasalidade no adverbio *Nõn*, que consideramos desnecesaria.

18. Lapa, Lopes e Projeto Littera reconstrúen *madr[e]*, que nos parece a mellor opción para manter o isosilabismo.

---

⁷⁰ <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1568&pv=sim>>

Cantiga 63

De Joan Bol'and'eu maravilhado:
u foi sen siso d'home tan pastor
e led'e ligeiro cavalgador,
que tragia rocin bel'e loução,
5 e disse-m'ora aqui un seu vilão
que o havia por mua cambiado.

E deste cambio foi el enganado:
d'ir dar rocin feit'e corredor
por ãa muacha revelador,
10 que non sei hoj'home que a tirasse
fora da vila, pero o provasse;
se x'el non for, non será tan ousado.

Mais non foi esto senon seu pecado,
que el mereceu a Nostro Senhor:
15 ir seu rocin, de que el gran sabor
havia, dar por mua mal manhada,
que non queria, pero mi a doada
dessen, nen andar dela embargado.

Melhor fora dar o rocin dōado
20 ca por tal muacha remusgador,
que lh'home non guardará, se non for
el, que x'a vai ja-quanto conhecendo;
mais se el fica, per quant'eu entendo,

seu cajon dela, ést'aventurado.

- 25 Mui máis quera, besta non havendo,
ant'ir de pé ca del'encavalgado.

Don Denis

REPERTORIOS: D'Heur 1555; Tavani 25,26.

MANUSCRITOS: B 1536.

EDICIÓN PRECEDENTES: Lang (2010: 295-296). Lapa 91 (1998: 76-77). Gonçalves (1991: 52-58) [=LP 52,58]. Lopes 419 (2002: 485). Projeto Littera⁷¹.

CONTIDO

Joan Bolo, talvez por ser tan novo, deixou que o enganasen: trocáronlle un rocín en moi bo estado por unha mula rebelde. O suxeito poético di que preferiría ir a pé que nesa mula *encavalgado* (v. 26). Este último verso déixanos claro que tanto *rocín* como *mua* son referencias a amantes masculinos.

NOTAS

2. No cancionero, *dome*, que Lapa considerou un erro, mais mantiveron o resto das editoras e editores, pois fai sentido.

8. Lopes e o Projeto Littera reconstrúen [*a*]feito co argumento de que "o termo aparece noutras cantigas designando homossexuais". É unha proposta que non achamos elementos para sustentar, pois o termo *afeito* como substantivo ou adxectivo non aparece nin unha soa vez en toda a nosa pesquisa e tampouco o localizamos noutros documentos medievais galego-portugueses (cfr. Varela, dir., 2004-, e Ferreira, dir., 2014-).

Houbo varias tentativas de aumentar unha sílaba nesta liña, entre as cales se encontra a proposta de Graça Videira Lopes. Pola nosa banda, optamos por ouvir a Elsa Gonçalves (1991: 56), quen advirte de que nese verso en aparencia hipómetro na verdade non fai falta ningunha reconstrución, xa que existe unha doutrina que coñecemos polo

---

71 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1569&tr=4&pv=sim>>

trobadorismo provenzal segundo a que o encontro dun *r* final cun *r* inicial supón unha pausa que repón a isometría (*dar...rocin*).

26. No manuscrito lese *Antyr de peça delencaualgado*. Todas as editoras e editores interpretaron <ç> en <c>, pois non se lle encontra outro sentido posíbel.

Cantiga 64

Joan Bol'anda mal desbaratado
e anda trist'e faz muit'aguisado,
ca perdeu quant'havia guaanhado
e o que lhi leixou a madre sua:
5 ã[u] rapaz que era seu criado
levou-lh'o rocin e leixou-lh'a mua.

Se el a mua quisesse levar
a Joan Bol'e o rocin leixar,
non lhi pesara tant', a meu cuidar,
10 nen ar semelhara cousa tan crua;
mais o rapaz, por lhi fazer pesar,
levou-lh'o rocin e leixou-lh'a mua.

Aquel rapaz que lh'o rocin levou,
se lhi levass'a mua que lhi ficou
15 a Joan Bolo, como se queixou
non se queixar'andando pela rua;
mais o rapaz, por mal que lhi cuidou,
levou-lh'o rocin e leixou-lh'a mua.

Don Denis

REPERTORIOS: D'Heur 1556; Tavani 25,41.

MANUSCRITOS: B 1537.

EDICIÓN PRECEDENTES: Lang (2010: 296-297). Nunes (1912: 394-395). Lapa 92 (1998: 77).

Gonçalves (1991: 59-62) [= LP 25,41]. Lopes 420 (2002: 486). Projeto Littera⁷².

CONTIDO

Cóntasenos que un rapaz lle levou o *rocin* e lle deixou a *mua* a Joan Bolo, mais que este preferiría ficar co rocin, motivo polo que se anda a queixar pola rúa. As cabalgaduras son metáforas de amantes masculinos de Joan Bolo e sobre que o seu preferido se foi con outro. Repárese tamén no encabalgamento equívoco nos versos 14-15, relacionado co uso do verbo *ficar*: "mua que lhi ficou / a Joan Bolo".

NOTAS

1. No Projeto Littera, *gaanhado*.

5. O verso no manuscrito é hiposilábico, mais Gonçalves transcribiuno igual que no códice. Lang propuxo en nota un *mais*, que sería discutíbel contextualmente; Lopes e o Projeto Littera, *pois*. Lapa optou por editar un bisilábico *ũu*, a pesar de que no manuscrito se le *un*. Consideramos que a solución máis próxima do manuscrito é a de Lapa, mais marcamos a "calefatação".

---

72 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1570&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 65*

Joan Fernandiz quer [i] guerrejar
e non quer vinhas alheas talhar,
mais quer queimar, ca lhi foron queimar
en sa natura ja ùa vegada.

5 *E non quer vinhas alheas talhar,*
pero ten a máis da sua talhada.

Per tod'outra guerra os quer coitar
e non quer vinhas alhẽas talhar,
mais quer-lhe-la malada esnarigar,
10 pola sua, que trag'esnarigada.

E non quer vinhas alhẽas talhar,
[pero ten a máis da sua talhada].

Roi Gomez de Briteiros

REPERTORIOS: D'Heur 1562; Tavani 144,2.

MANUSCRITOS: B 1543.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Lapa 408 (1998: 258). LP 144,2. Lopes 377 (2002: 441). Projeto Littera⁷³.

CONTIDO

Os inimigos cortáronlle o viñado a Joan Fernandiz. El vingarase, mais non cortándolles as súas, senón queimándollelas.

O asunto da sátira é ese. A crítica asume que hai aí algún tipo de insinuación obscena,

---

73 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1576&tr=4&pv=sim>>

mais esta non fica clara. Pesquisadores como Francisco Nodar Manso (1990) e Paulo Roberto Sodr  (2010) interpretan que Joan Fernandiz se quere vingar dos que o castraron, mais non castr ndoos, senón penetr ndoos coa súa *malada esnarigada*, que sería o resto de pene que tería. Non pensamos que aquí haxa unha referencia nin a castraci ns nin a relacións homo nin heterosexuais (*malada* significa, rectamente, 'criada'), senón s    circuncisi n como marca cultural islámica.

NOTAS

1. No cancionero, *guerreyar*. Lapa e Lopes editan *guerrear*, mais entendemos que se refire ao sufixo *-ejar*, como en *rabejar* ou *carrejar* (Ferreiro, 1997: 201-202; Ferreiro, dir., 2014-: s. v. *rabejar*; Varela, dir., 2004-: s. v. *carrejar*).

Finazzi-Agr  (LP) reconstrúe [*ir*], mais non nos parece necesario.

2 e 5. No cancionero aparece *alheas*, en ambos os casos, mentres si está nasalado nos dous exemplos da estrofa seguinte. Lapa púxolle til ao verso 5, mais non ao 2, porque considerou que si tiña marca de nasalidade no quinto e a súa pretensión era rexistrar "essa vacila o". Por esa razón, s  marcamos a nasalización al  onde aparece, nos versos 8 e 11.

Finazzi-Agr  (LP) e Lopes optaron por tirar a marca de nasalidade en todos os casos.

9. Finazzi-Agr  (LP) reconstrúe *mal[h]ada* ('agredida' ou 'manchada'), mais fai menos sentido que o termo que aparece no cancionero, que pode entenderse como un tipo de videiras, como apunta Lopes —aínda que nós non encontramos ningunha referencia a ese uso—, ou como unha 'servente', tal e como aparece outras dúas veces nos cancioneros (Ferreiro, 2014-, s. v. *malada*).

Cantiga 66*

Joan Fernandiz, aqui é chegado
un freir'e anda un mouro buscando,
e anda dele os sinaes dando:
e diz que é cresp[o] e mal tal[h]ado;
5 e ide-vos deste preito [guardando]:
ca atal era o voss'anaçado
que vos eu achei [sen ser] babtizado.

[...]

Roi Gomez de Briteiros

REPERTORIOS: D'Heur 1563; Tavani 144,1.

MANUSCRITOS: B 1544.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Lapa 409 (1998: 259). LP 144,1. Lopes 378 (2002: 441). Projeto Littera⁷⁴.

CONTIDO

Un freire anda a buscar o mouro feo que tería consigo Joan Fernandiz.

A posíbel interpretación homosexual só se produce polo vínculo coa cantiga [29], onde se xogaba ao duplo sentido de que Joan Fernandiz tiña relacións sexuais con outro home que mantiña agochado. Porén, a rubrica xa advertía de que non existía tal *mouro*, senón que era unha burla, con elementos homófobos, á aparencia do propio Fernandiz (con xogos lingüísticos que se referían tamén ao seu pene, supostamente circuncidado),

---

74 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1577&tr=4&pv=sim>>

polo que non habería un "voss'anaçado".

NOTAS

Só conservamos esta cobra da cantiga, e con varias lacunas.

4. Lapa e Lopes mantiveron o verso hiposilábico.

5. Finazzi-Agrò (LP) propuxo reconstruír [*escapando*], mais seguimos a proposta de Lapa.

6. No manuscrito lese *anazado*, cuxa forma só mantivo Finazzi-Agrò (LP).

7. Lapa editou *bautizado*.

Finazzi-Agrò reconstruíu [*nunca*], mais preferimos a hipótese de Lapa, [*sen ser*], aínda que ambas son posíbeis.

Cantiga 67

Direi-vos ora que oi dizer,
de Maria Leve, assi haja ben,
pola manceba: que se desaven
dela; e pois lh'ali non quer viver,
5 *ena Moeda Velha vai morar*
Dona Maria Leve, a seu pesar.

Ca atal dona com'ela guarir
non pod'ali, se manceba non ha;
e vedes que oi, amigos, ja:
10 que, pois que se lh'a manceba quer ir,
ena Moeda Velha vai morar
[Dona Maria Leve, a seu pesar].

Ca diz que morará ali mal e [lai],
poi-la manceba sigo non houver;
15 e contra San Martinho morar quer,
pola manceba: que, xi lh'ora vai,
ena Moeda Velha vai [morar
Dona Maria Leve, a seu pesar].

Ca non pod'a manceba escusar,
20 se na Moeda Velha non morar.

Joan Vaasquiz de Talaveira

REPERTORIOS: D'Heur 1564; Tavani 81,4.

MANUSCRITOS: B 1545.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Lapa 244 (1998: 165) [= LP 81,4]. Martínez Pereiro (1999: 177-181). Lopes 206 (2002: 256 e 572). Projeto Littera⁷⁵.

CONTIDO

Esta cantiga ten dúas posíbeis lecturas, mais ambas lésbicas. A primeira, que Maria Leve debe mudarse a vivir á rúa da Moeda Velha porque, a pesar de que ela non gusta da idea, non pode pasar sen a súa manceba; a segunda, que Maria Leve se separou da manceba e por iso debe ir morar a esa zona de Compostela.

O nome da rúa é utilizado para insultar Maria Leve pola idade e, se callar, tamén por ser prostituta. Outro equívoco pode ser co apelido Leve, utilizado como imperativo de *levar*.

NOTAS

13. Lapa leu *morava*. Martínez Pereiro e Lopes, *morará*, partindo do que pon o propio manuscrito.

No final do verso, o cancionero di *e alhur*, mais debe ser mudado por razóns evidentes de rima. Lapa optou por *alhor* e mudar tamén o final do verso 16. Seguirono Lopes e o Projeto Littera.

Optamos pola menor modificación editorial que realiza Martínez Pereiro, xa que *e lai*, perfecta contextualmente (e, de feito, valorada por Lopes, 2002: 572), significa ademais non ter que mudar despois o verso 16. Esta é a proposta tamén de José Martinho Montero Santalha (Montero Santalla, 2000: 702).

16. No cancionero, o final do verso, *uay*. Lapa, Lopes e o Projeto Littera mudan o tempo verbal para que poida rimar co hipotético *alhor* do verso 13 e por entenderen que contextualmente é máis acaído un futuro de subxuntivo.

---

75 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1578&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 68

Sancha Perez leve vós ben parecedes
e pero eu sei que mi vós mal queredes,
non xi m'obrida o amor de Maria.

Bon doair'havedes e manso falades
5 e pero eu sei que me vós desamades,
non xi m'obrida o amo[r de Maria].

Joan Vaasquiz de Talaveira

REPERTORIOS: D'Heur 1568; Tavani 81,19.

MANUSCRITOS: B 1549.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Nunes (1971: 247) [= LP 81,19]. Martínez Pereiro (1999: 185-186). Lopes 210 (2002: 258). Projeto Littera⁷⁶.

CONTIDO

O suxeito poético laméntase de que Sancha Perez non o quere e, no refrán, sinala que non esquece o amor de Maria. Esta composición está en diálogo coa [67]: a aparición de leve no v. 2 advírtenos de que o amor que non se pode esquecer é o de Maria Leve con Sancha Perez.

NOTAS

1. Lopes (2002: 258) salta o adverbio *ben*, presente con claridade no cancionero (tamén cometemos ese erro; cfr. Callón, 2011: 113).

Nunes (1971: I, 247) e Martínez Pereiro (1999: 185) editan o *incipit* de forma que fique decantado *leve* como nome propio: *Sancha Perez Leve, vós ben parecedes*. Non os

---

76 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1582&tr=4&pv=sim>>

seguimos porque pensamos que esa sería unha segunda lectura. Pola mesma razón non colocamos vírgula, porque diferentes pausas poden dar pé a diferentes interpretacións: se ten semellanza con Maria Leve, se aparenta lixeira, se resulta bonita, etc.

2. Nunes, *que mi vos mal queredes*.

Cantiga 69*

O arraiz de Roi Garcia,
que en Leirea tragia,
desseinó-o;
e pois vëo outro dia
5 *enlinhó-o.*

Non vos foi el de mal sén:
[e] serviu-se del mui ben,
desseinó-o;
e pois vëo a Santaren
10 *enlinhó-o.*

Non vos foi el mui mezquinho:
per como diz Cogominho,
desseinó-o;
e pois morreu Don Martinho,
15 *enli[nhó-o].*

Ainda vos eu máis direi:
per quant'eu del vej'e sei,
desseinó-o;
e pois vëo a cas del-Rei,
20 *enlinhó-o.*

Afonso Meendez de Besteiros

REPERTORIOS: D'Heur 1579; Tavani 7,8.

MANUSCRITOS: B 1560.

EDICIÓN PRECEDENTES: Lapa 62 (1998: 58-59) [=LP 7,8]. Lopes 80 (2002: 115). Projeto Littera⁷⁷. González Martínez (2012: 68-72 e 2014). Marcenaro (2013: 111-116).

CONTIDO

Roi Garcia leva constantemente o mesmo xibón (*arraiz*) nas reunións da corte, só que o lava (*enseinar*) e o zurce (*enlinhar*). Alén da crítica á avareza, pode esconderse nesta composición unha crítica por volta das aparencias nunha situación política convulsa en Portugal.

Durante un tempo, a crítica interpretou que *arraiz* significaba 'capitán de navío' (ten tamén esta acepción) e, por iso, Manuel Rodrigues Lapa supuxo que os verbos en xogo no refrán farían referencia a como engordaba ou adelgazaba segundo a presenza do seu amante. É certo que hai cousas desta composición que se nos escapan, mais non parece unha interpretación que se poida manter.

NOTAS

1. Nos cancioneros aparece *arrayz*, polo que mantemos a terminación en <z>, a diferenza da proposta de Lopes, que a mudaba a <s>, influída pola interpretación de 'capitán de navío'. Marcenaro modifica tamén o código para que se adecúe máis ao último sentido, sobre que é un tecido: *arraz*. A forma *Arraz* si aparece dese xeito, como topónimo que lle deu nome aos tecidos, na *Cantiga de Santa Maria* CV (Mettmann, 1988: 20).

3. No manuscrito, *Desseynoo*. Sería unha redución no morfema de número e persoa -ou da P3 en -o debido ao contexto fonético. Tendo en conta isto, entendemos que é necesario acentualo diacriticamente.

4. No cancionero, *veno*. Por iso marcamos a nasalización, igual que Lapa e Marcenaro, mais a diferenza de Lopes e o Projeto Littera.

5. O que se le no manuscrito é *E enlinhoo*. Sobre o verbo, vid. v. 3.

A conxunción copulativa aparece no manuscrito no refrán alterno nalgunhas ocasións

---

77 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1593&tr=4&pv=sim>>

si (vv. 5, 8 e 10) e noutras non (vv. 3, 13, 15, 18 e 20). Por unha cuestión de maioría, para manter o cómputo silábico, optamos por retirala en todas as ocasións, por nos parecer que a súa inclusión no manuscrito podía deberse a doados erros de copia.

7. Lapa e Projeto Littera, *serviu-se del mui[to] ben*. Lopes e Marcenaro, *serviu-se del[e] mui ben*. Seguimos a proposta de González Martínez, na nosa liña de introducir as menos modificacións posíbeis no texto.

9. e 19. Ten unha marca de nasalidade nos cancioneros, que mantemos, a diferenza de Lopes e o Projeto Littera.

11. Marcenaro, *non vos foi del*.

20. Déborah González Martínez que reconstrúe *enli[nho-o]*, cando non é necesario, pois aparece completo no cancionero. Dá pé a erro que, despois do termo, apareza unha liña no manuscrito como se faltase algo.

Cantiga 70

Rubrica: *Stevan Faian fez esta cantiga d'escarnh'e de maldizer. E diz assi:*

- Fernan Diaz, fazen-vos entender
que casariades desta dona ben;
e nós teemos que vos é mal sén,
per quant'est'o que vos quero dizer:
- 5   porque a dona é de terra tal,
Don Fernando, que per ben nen per mal
non poderedes i un hom'haver
- ant', e faredes i vosso prazer
en quererdes con tal dona casar,
- 10   Fernan Diaz? Ca é de [tal] logar
que non poderedes, per nen un poder,
haver nulh'home; ca as gentes son
de tal natura, se Deus mi perdon,
que non querran i su vós guarecer.
- 15   E, Don Fernando, per quant'aprendi,
non poderedes esta dona haver,
ca seus vassalos, com'ouço dizer,
non queren hom'estranho sobre sí:
ca dizen que sabedes lousinhar
- 20   home deant'e sabedes buscar
gran mal detras a muitos, com'oi.

Estevan Faian

REPERTORIOS: D'Heur 1580; Tavani 31,1.

MANUSCRITOS: B 1561

EDICIÓNS PRECEDENTES: Lapa 127 (1998: 96-97). Arias Freixedo (1993: 75-76). Lopes 100 (2002: 138). Projeto Littera⁷⁸. Marcenaro (2013: 125-129).

CONTIDO

Aconséllase a Fernan Diaz que non case cunha determinada muller, pois non tería vasalos que o quixesen, xa que teñen del a imaxe de que lisonxea por diante e fala mal por detrás. O equívoco baséase no duplo sentido dos homes que non quererían estar ao seu servizo e, ademais, no xogo diante / detrás, no sentido de activo / pasivo. Cabería tamén comprender unha maliciosa alusión ao sexo oral nos vv. 19-20.

NOTAS

7. Non marcamos punto ao final da estrofa, como as outras edicións consultadas, porque existe un calembur procurado.

8. As edicións consultadas editan *Ante, i faredes*. Seguimos, porén, a proposta editorial do proxecto Glossa (Ferreiro, dir., 2014: s. v. *ante*).

10. Mantemos a interrogación con que editou Lapa. Lopes optou por unha exclamación.

14. Nas edicións consultadas, *pardon*. Corrixímolos, de acordo con Ferreiro (2016: 55).

15. O verso no cancionero é hipérmetro. Igual que Marcenaro, expunximos o verbo *sei* que ía após a conxunción copulativa (*E ssey dõ*), pois tamén é xustificábel do punto de vista sintáctico, xa que o verso seguinte debería iniciarse con *que* por ser unha subordinada.

16. No códice lese claramente *poderedes*, mais iso suporía un verso hipérmetro, polo que o conxugamos en presente, igual que se ve no v. 11.

---

78 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1594&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 71

De Pero Bõo and'ora espantado
de como era valent'e ligeiro
e vivedoir'é as[s]az, e arriçado;
e disse-mi agora un cavaleiro,
5 que o leixara eire, ao serão,
seer ant'a sa porta guarid'e são
e, ante luz, acharon-no peideiro.

E com'é traedor aqeste mundo
e mao a quen se del muito fia!
10 Ca de Santiag'ata San Fagundo
mais vivedoiro homen non havia.
E dizen todos: "Quen o assi visse
jazer peendo, como se dormisse,
ja del mazela nunca perderia!"

15 E este era o mais arriçado
home de toda esta nossa terra,
e viveu sempr'en exec'[e] en guerra;
mais peeu ora e, a Deus loado,
dizen os homens, e dizen dereito,
20 que peeu ben, pois peeu en seu leito;
pero non peeu ben maenfestado.

El peeu quando cantavan os galos;
e por sa molher, que i non chegava,

non o ousavan changer seus vassalos;
25 mais ùu deles, o que el máis amava,
e que sempr'ante muito ben fazia,
ja s'enton a el chegar non podia,
atan mal dizia que lhe cheirava.

Pero Garcia d'Ambroa

REPERTORIOS: D'Heur 1585; Tavani 126,3.

MANUSCRITOS: B 1575.

EDICIONS PRECEDENTES: Lapa 332 (1998: 215-216). Alvar (1986: 65-69) [= LP 126,3]. Lopes 328 (2002: 393 e 583-584). Projeto Littera⁷⁹.

CONTIDO

Pero Bõo parecía de moi boa saúde, mais morreu de súpeto e producindo grandes cheiros. Os posíbeis equívocos estarían no uso da forma *peideiro* e do verbo *peer*, como alusións ao sexo anal que aparecen máis veces nos cancioneiros; aquí está reforzado pola súa unión co verbo *jazer* (v. 13) e polo feito de que fose no *leito* (v. 20). Ademais, é importante a referencia ao vasalo que máis amaba e ao que sempre lle facía moito ben *ante* (v. 26). Xa sabemos que as preposicións de lugar son habituais usos equívocos para referir ás posicións na actividade sexual. Ademais, ese vasalo xa non se lle podía *chegar* (v. 27), un verbo de frecuente valor sexual.

Debe pórse en diálogo coa cantiga [30].

NOTAS

3. No cancionero lese *euiue doyre*. Seguimos a proposta de Manuel Ferreiro (2012b: 317) de comprender e *vivedoir'é*. Alvar editou *vivedoire*. Lapa, Lopes e o Projeto Littera, *vivedoiro*.

---

79 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1599&tr=4&pv=sim>>

7. Lapa edita *acharõ-no*.

9. Alvar e Lopes manteñen o *maao* que aparece no cancionero. Seguimos a Lapa e simplificámolo, pois é unha xeminación antietimolóxica.

11. En B lese *mindoyro* con claridade. Alvar editou *ruidorio*; Lapa e Lopes, *vivedoiro*. Mantemos a forma que propoñen estes últimos, tendo en conta o dito para a mesma forma no verso 3.

14. Seguimos a edición de Lapa e Alvar; Lopes optou por *prenderia*.

Cantiga 72

Abadessa, oi dizer
que erades mui sabedor
de tod'o ben, e, por amor
de Deus, queredes-vos doer
5 de min, que hogano casei,
que ben vos juro que non sei
máis que ñu asno de foder.

Ca me fazen én sabedor
de vós que havedes bon sén
10 de foder e de tod'o ben;
ensinade-me máis, senhor,
como foda, ca o non sei,
nen padre nen madre non hei
que m'ensin'e fic'i pastor.

15 E se eu ensinado vou
de vós, senhor, deste mester
de foder, e foder souber
per vós, que me Deus aparou,
cada que per foder, direi
20 "Pater Noster" e enmentarei
a alma de quen m'ensinou.

E per i podedes gaar,
mia senhor, o reino de Deus:

per ensinar os pobres seus
25 mais ca por outro jajũar;
e per ensinar a molher
coitada, que a vós veer,
senhor, que non souber ambrar.

Afons'Eanes do Coton

REPERTORIOS: D'Heur 1589; Tavani 2,1.

MANUSCRITOS: B 1579 / V 1111.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 212-213). Lapa 37 [=LP 2,1]. Arias Freixedo (1993: 39-41). Gaspar (1995: 65-68). Lopes 57 (2002: 91). Projeto Littera⁸⁰. Marcenaro (2015: 52-53).

CONTIDO

Un home que acaba de casar diríxese a unha abadesa para que lle ensine a ter relacións sexuais, pois se non el ficará virxe. Dille tamén á abadesa que se axudar as mulleres que non saben ter relacións gañará o Paraíso.

Hai varias insinuacións lésbicas na composición, aínda que ao servizo dunha fantasía heterosexual masculina. A abadesa —que non podemos esquecer que vive rodeada só de mulleres— sería especialista no sexo e podería transmitir ese coñecemento a outras de fóra do convento que lle pidan axuda. A imaxe explícita na terceira estrofa da monxa ensinándolle a outra conxénere como desfrutar do sexo non ten dúbida ningunha.

Os termos *mosteiro* e *abadesa* utilizáronse en varios puntos de Europa para designar respectivamente os 'bordeis' e as 'madamas', porén non hai datos contextuais que nos permitan asegurar que este sexa o caso.

---

80 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1603&tr=4&pv=sim>>

NOTAS

7. Tanto en V como en B aparece o artigo sen crase e con marca de nasalidade. Os outros editores contemporáneos optaron por *un* xa que se trata dun monosílabo. Porén, decidímonos por manter o hiato vocálico gráfico, mesmo que a métrica indique claramente como neste caso unha pronuncia unisilábica, de acordo cos criterios consensuados a que nos acolleemos.

14. Nos dous cancioneros lese *e ffiãÿ*, polo que valoramos a posibilidade de editar *e fiqueí*, que é a opción do proxecto Glossa (Ferreiro, dir., 2014-: s. v. *ficar*). Aínda que esta posibilidade é paleograficamente máis axeitada e tamén fai sentido, mantémonos co criterio das outras edicións consultadas, porque nos semella máis adecuado contextualmente: é no presente cando se laia de que non teña quen lle ensine.

16. Braga, *desi, vós senhor, d'este mester*.

27. Braga editou *cortada*.

Cantiga 73

Mari'Mateu, ir-me quer'eu d'aquen,
porque non poss'un cono baratar:
alguen que mi o daria non o ten,
e algun que o ten non mi o quer dar.

5 *Mari'Mateu, Mari'Mateu,*
tan desejosa m'es de cono com'eu!

E foi Deus ja de conos avondar
aqui outros, que o[s] non han mester,
e ar feze-os muito desejar

10 a min e ti, pero que m'es molher!
Mari'Mateu, [Mari'Mateu,
tan desejosa m'es de cono com'eu!]

Afonso Eanes do Coton

REPERTORIOS: D'Heur 1593; Tavani 2,13.

MANUSCRITOS: B 1583 / V 1115.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 213). Lapa 41 (1998: 46). Arias Freixedo (1993: 85-86). Gaspar (1995: 77-78). Lopes 61 (2002: 94). Callón (2011: 15-20). Projeto Littera⁸¹. Ferreiro (2012: 545-561). Marcenaro (2015: 60-62 e 101).

CONTIDO

O suxeito poético dille a Mari'Mateu que se vai dese lugar porque non pode conseguir ningunha vaxina para se satisfacer e que ela gusta tanto das vaxinas como el mesmo. Nun

---

81 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1607&tr=4&pv=sim>>

panorama do mundo ao revés, dise que os homes que teñen vaxinas non llelas queren dar (alusión ás infidelidades) e que hai outros que as teñen mais non as usan (referencia á homosexualidade masculina).

NOTAS

1. Marcenaro retira a marca de elisión vocálica porque considera que ese nome sería un hipocorístico, "ancore oggi in vigore in galego". As terminacións hipocorísticas en *-i* átono final, como Mari, Loli, loli, Pepi, etc., introducíronse no galego por influencia do castelán nas últimas décadas e nun comezo eran pronunciadas cun *-e* de acordo co sistema fonético de Galiza, polo que non é unha solución válida.

4. O verso cuarto foi lido de tres xeitos diferentes pola crítica contemporánea: a literal dos manuscritos (*algun* en V e *algũ* en B) e as reinterpretacións *alguen* (Braga, Lopes, Callón, Projeto Littera e Marcenaro) ou *algũ[a]* (Lapa). Esta última proposta de corrección ten a súa lóxica nunha lectura literal do verso, xa que en principio o que se espera é que diga que quen ten xenitais femininos sexa unha muller. No entanto, a literalidade do texto que nos ofrecen os cancioneros está a marcar as mulleres como posesión masculina que os varóns non queren partillar; refírese, pois, a todo o universo das infidelidades, sobre a cal tamén se debruzan os poetas en varias trobas.

Corriximos a edición que fixemos anteriormente desta composición neste verso cuarto (cfr. Callón, 2011: 19), pois desenvolvemos o *algun* de V e o *algũ* de B como *alguén*, para posibilitar unha lectura ambigua do texto, tanto de homes como de mulleres; pretendía ser un camiño paralelo ao realizado por Manuel Rodrigues Lapa, aínda que diferente. Porén, a verdade é que esa non é unha interpretación que abran os manuscritos. Esa lectura de *alguém* tamén a fixera previamente Lopes e mantense, como *algu[é]m*, no Projeto Littera.

6 e 12. Seguimos a Manuel Ferreiro en editalo como un pronome de interese, *me*, a diferenza do *che* que manteñen o resto das editoras e editores. É unha moi probábel confusión <ch>/<m>, detectada en diferentes pasaxes dos cancioneros B e V. Marcenaro considera que editar *me* e non *che* supón eliminar o que sería un trazo exclusivo do galego fronte ao portugués, mais non nos parece que o uso do pronome neste contexto sexa un argumento que se poida sustentar en termos gramaticais para a fala da Galiza.

Igual que fixemos en *Amigos e sodomitas* (Callón, 2011: 15-20), editamos o refrán pondo ao final un sinal de admiración, pois achamos que transmite mellor a sorpresa que quere expresar o trobador.

Por outra banda, a existencia ou non dun equívoco (*de cono com'eu / de cono comeu*) dependería da forma de interpretación da composición, sobre a que descoñecemos absolutamente todo.

10. Colocamos tamén o sinal de admiración, segundo o xa indicado para o segundo verso do refrán.

Mudamos tamén o *ches* dos cancioneros por *m'es*, como indicamos na nota ao v. 6.

Cantiga 74

Trag'agora Marinha Sabugal
ũa velha que adusse de sa terra,
a que quer ben, e ela lhi quer mal;
e faz-lh'algo, pero que [muito] lh'erra;
5 mais ora quer ir moiros guerrejar,
e quer consig[o] a velha levar
mais a velha non é doita da guerra.

Muito amado e p[...]

Afons'Eanes do Coton

REPERTORIOS: D'Heur 1601; Tavani 2,23.

MANUSCRITOS: B 1591 / V 1123.

EDICIÓN PRECEDENTES: Braga (1878: 215). Lapa 49 [= LP 2,23]. Gaspar (1995: 99-100). Lopes 69 (2002: 102). Projeto Littera⁸². Marcenaro (2015: 76-77).

CONTIDO

Cantiga incompleta sobre Marinha Sabugal e unha *velha* (pode ser simple hipérbole sobre a idade ou uso figurado para unha alcaiota). Dise que non se separan a unha da outra e aparece léxico que ten un abudante uso equívoco para as relacións sexuais, como *guerrejar* (v. 5) e *guerra* (v. 7) ou *fazer algo* (v. 4).

NOTAS

Lapa considera que esta sería a 2ª estrofa da cantiga, á que lle faltarían pois a primeira e a

---

82 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1615&tr=4&pv=sim>>

terceira. No entanto, ten tamén as características de presentación dun tema propias dos exordios.

1. Braga edita *Tal é 'gora Marinha Sabugal*.

4. Seguimos a Lapa —do mesmo xeito que Lopes— á hora de refacer o verso.

O Projeto Littera parece que opta por unha escolla menos agresiva (*e faz-lh[e] algo, pero que lh[e] erra*) o problema é que lingüisticamente é pouco probábel que non elidisen as vogais dos pronomes átonos nesa posición.

5. As edicións consultadas optan por *guerreiar*, mais entendemos que se refire ao sufixo *-ejar* (vid. nota 1 de [65]).

En B aparece *moiros* e en V *mouros*.

8. O inicio deste verso só aparece en B, pegado ao resto da estrofa, e detrás del van cinco liñas en branco. Normalmente non se recolle nas edicións, mais Lapa en nota interpreta *muyto amado ep*; Gaspar, por *muito ei*. O Projeto Littera opta por *Muit'a mando[u] e p*, que nos parece moita reconstrución para tan pouca información de que se dispón.

A nosa lectura é coincidente coa de Marcenaro.

Cantiga 75

Rubrica: *Estoutra cantiga fez Pero d'Ambrõa a Pero d'Armea por estoutra de cima que fezera.*

Pero d'Armea, quando composestes
o vosso cuu, que tan ben parescesse,
e lhi revol e concela posestes,
que donzela de parescer vencesse,
5 e sobancelhas lhi fostes pões;
tod'est', amigo, soubestes perder
polos narizes, que lhi non posestes.

E, Don Pedro, põesde-lh'os narizes,
ca vos conselh'eu o melhor que poss[o];
10 e mat[a]rei õu par de perdizes,
que atan bel cuu com'è esse vosso,
ainda que o home queira buscar,
que o non possan en toda a terra achar
de San Fagundo ata San Felizes.

15 E, Don Pedro, os beijos lh'er põesde
a esse cu, que é tan ben barvado,
e o granhon ben feito lhi fazede
e faredes o cuu ben arrufado;
e punhade logo de o encobrir,
20 ca, se vejo Don Fernand'Escalho vi[i]r,
sodes solteiro, e seredes casado.

Pero Garcia d'Ambroa

REPERTORIOS: D'Heur 1613; Tavani 126,11.

MANUSCRITOS: B 1603 / V 1135.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 217). Lapa 340 (1998: 220). Alvar (1986: 90-94) [= LP 126,11]. Lopes 336 (2002: 401). Arias Freixedo (2003: 262-264). Projeto Littera⁸³.

Rubrica: Lagares (2000: 173).

CONTIDO

A cantiga elaborouse como resposta a outra (B 1602 / V 1134, "Donzela, quen quer entenderia") en que Pero d'Armea dicía que, se preparar o seu propio traseiro como unha dama prepara a súa cara, o seu traseiro sería máis bonito. Nesta composición, Garcia d'Ambroa retrúcalle que entre tantos enfeites esqueceu pór un nariz (enténdase, co cal ser penetrado) e que teña moito coidado, pois se o ve Fernand'Escalho (satirizado en varias composicións por ser homosexual), quererá emparellarse con el.

NOTAS

8. Braga, *poned'olhos grizes*.

9. Braga, *ca vos conselh'eu o revinqueroso*.

10. Nos cancioneros lese *metrey* (B) e *matrey* (V).

11. En B, *bei cuu come esse [...]*; en V, *bea cuu come ã he uosso*. Braga, que edita a partir de V, le: *quem a tam bom cuu com'o que he vosso*. Todas as outras edicións cotexadas optaron polo adxectivo *bel*. Así mesmo, todas optan por *com'esse*, excepto Alvar, cuxa solución adoptamos.

12. Braga, *que irá buscar*.

16. Alvar mantén *ã fo*, que é a lección de B. Seguimos o resto das edicións cotexadas en

⁸³ <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1627&tr=4&pv=sim>>

optar polo testemuño de V: *q̃ he*.

19. A edición de Braga é incompreñsível: *e per hu pode log'ade-o encobrir*.

20. En B pon *uelo* e en V *ueio*. Alvar editou *ve-lo*, que nos parece que non concorda contextualmente, entre outras cousas porque sería o único verso da composición en que atuaría. O resto das edicións consultadas optan por *vejo*, que é tamén o que nós mantemos.

En Lapa e en Lopes prodúcese a expunción de *Don*, presente en ambos os cancioneros.

Braga, en troca de *viir*, edita *riir*, que non fai sentido. Concordamos con el en que aínda non se producira a crase, a pesar de que así figure graficamente nos manuscritos. No resto das cantigas en que se usa este verbo, cando non figura *viir* ou *vĩir* é necesaria a restitución da vogal que falta por razóns silábicas, como é este caso (cfr. Ferreiro, dir., 2014-: s. v. *viir* ~ *vĩir*).

Cantiga 76

A vós, dona abadessa,
de min, Don Fernand' Esquio,
estas doas vos envio,
porque sei que sodes essa
5 dona que as mercedes:
quatro caralhos franceses,
e dous aa prioressa.

Pois sodes amiga minha,
non quer'a custa catar,
10 quero-vos ja esto dar,
ca non tenho al tan aginha:
quatro caralhos de mesa,
que me deu ãa burguesa,
dous e dous ena bainha.

15 Mui ben vos semelharán,
ca sequer levan cordões
de senhos pares de colhões;
agora vo-los daran:
quatro caralhos asnaes
20 enmangados en coraes,
con que calhedes orans.

Fernand'Esquio

REPERTORIOS: D'Heur 1615; Tavani 38,3.

MANUSCRITOS: B 1604bis / V 1136.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 217-218). Álvarez Blázquez (1975: 103). Paxeco / Machado (1949-1963, VI: 311). Lapa 148 (1998: 108). Toriello (1976: 122-129) [= LP 38,3]. Arias Freixedo (1993: 42-43). Lopes 456 (2002: 526 e 599). Arias Freixedo (2003: 406-408). Projeto Littera⁸⁴.

CONTIDO

Fernando Esquio diríxese a unha abadesa para lle enviar uns galanos, porque sabe que é merecente deles: catro consoladores de moi boa cualidade, que lle deu unha burguesa. Tamén envía outros dous á priora.

A lectura lésbica baséase en primeiro lugar no verso 16, nas ataduras que levaban, enténdese que para poderen usalos con outras persoas. O número de artefactos (catro e dous) pode indicar tamén un uso colectivo no convento. Por último, pode haber algunha alusión indirecta na burguesa do v. 13.

Hai exemplos europeos do uso do termo *abadesa* para se referir á madama dun bordel, como veremos no capítulo 8, mais pensamos que non hai elementos que nos leven a estendelo a esta composición.

NOTAS

9. Braga edita *non quer'a cust'acatar*.

10. Nos cancioneros, *qreu9 ia*. Seguimos a lectura de Toriello, *quer'e[u] vos ja esto dar*, que vai na mesma liña da proposta por Paxeco / Machado: *quer eu [u]os ia esto dar*. As outras editoras e editores len *quero-vos ja esto dar*.

20. Nos cancioneros, *enmanguados*, que interpretamos como unha latinización gráfica. Mangado é un termo que co significado, 'que se colle polo mango', está dicionarizado en Galiza (Santamarina, dir., 2006-2013: s. v. *mangado*; vid. tamén Corominas / Pascual, 1984: s. v. *manga*) e que en Portugal se considera unha forma dialectal da área do Minho (Priberam, 2008-2013: s. v. *mangar*).

⁸⁴ <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1629&tr=4&pv=sim>>

21. Pasaxe de moi difícil lectura. En B, *cõ ã calhede oraans*; en V, *cõ ã delheddo eumo*. Paxeco / Machado interpretaron *con que talhede o paam*. Seguíndoo en parte, Lapa optou por *con que colhede o pan*. Tentando ser máis fiel aos manuscritos porén nunha solución escura aínda que con alusións ao latín conventual, Toriello optou por *con que caledes orans* (na liña de 'paredes coas vosas oracións'), aínda que afirma que esa solución non exclúe outras saídas igualmente "sostenibili", como *colhede o vã, colhede o pau, tolhede em mão e tolhede afam*. Álvarez Blázquez decantouse por unha opción nada equívoca sobre a satisfacción, emparentada coa última proposta citada: *con que [a]caledes o afán*. Lopes, *com que calhede a mam*, que é tamén a que se mantén no Projeto Littera. Braga editou *com guedelha d'ũa mam*, que non sabemos se sería no sentido contextual dunha referencia ás ataduras citadas no v. 16.

Arias Freixedo, tanto en 1993 como en 2003, propón *talhede o pan*. Ante a coñecida confusión <c>/<t> dos cancioneros, parécenos convincente a opción de *talhede* e, unha vez seleccionado este verbo, por razóns contextuais, tamén parece lóxico optar por *o pan*.

No entanto, a lectura de *oraans* en B parece unhareferencia ben nítida ao termo *orans*, moi utilizado no latín medieval para designar a persoa que está en posición de pregaría, coas mans abertas e normalmente en pé. É unha posición gloriosa, que neste contexto pode significar por tanto a chegada ao orgasmo.

O verbo *calhar* non o achamos nin no noso trobadorismo (Ferreiro, dir., 2014-, s. v. *calhar*) nin noutros documentos medievais (Varela, dir., 2004-, s. v. *callar, calhar*), mais é un vocábulo que existe en galego-portugués co significado de 'coagular, unir as partes dun líquido', que tamén en ocasións se pode utilizar cos significados de 'conseguir un propósito, un obxectivo', 'entrar en actividade', 'acontecer' ou 'ficar bo' (Santamarina, dir., 2006-2013: s. v. *callar*; Priberam, 2008-2013: s. v. *calhar*). Por tanto, a lectura sería 'co cal chegades ao voso propósito de estar na gloria'. Parécenos unha posibilidade máis achegada á literalidade de B (a V semella imposíbel aproximarse), mais que só formulamos como hipótese. Entre os aspectos negativos para a súa presentación é que a literalidade do manuscrito significa adoptar o único caso de rima imperfecta na cantiga.

Cantiga 77

Vós que [por] Pero Tinhoso preguntades, se queredes
dele saber novas certas per min, poilas non sabedes,
achar-lh'-edes tres sinaes per que o conhosceredes;
mais esto que vos eu digo non vo-lo sábia nengũu:
5 *aquel é P[er]o Tinhoso que traz o toutuço nuu*
e traz o cancer no pisso e o alvaraz no cuu.

Ja me por P[er]o Tinhoso preguntastes noutro dia
que vos dissess'eu del novas, e enton non as sabia,
mais per estes tres sinaes quen-quer o conhosceria;
10 *mais [esto que vos eu digo non vo-lo sábia nengũu:*
aquel é Pero Tinhoso que traz o toutuço nuu
e traz o cancer no pisso e o alvaraz no cuu].

Vós, que por Per[o] Tinhoso mi [or]a iades preguntando
que vos dissess'eu del novas, novas vos quer'ir contando:
15 achar-lh'-edes tres sinaes, se lhos ben fordes catando;
mais esto que vos eu digo non vo-lo sábia nengũu:
aquel é Pero Tinhoso que traz o toutuço nuu
e [traz o cancer no pisso e o alvaraz no cuu].

Pero Viviaez

REPERTORIOS: D'Heur 1630; Tavani 136,8.

MANUSCRITOS: B 1618 / V 1151.

EDICIÓN PRECEDENTES: Braga (1878: 220). Lapa 404 (1998: 256). Beltrami (1978-1979: 118-

121) [= LP 136,8]. Lopes 373 (2002: 437). Projeto Littera⁸⁵.

CONTIDO

O suxeito poético diríxese a aqueles que preguntan por Pero Tinhoso. Poderán recoñecelo por tres sinais relativos ás súas doenzas: ten calva a caluga e ten tumores no pene e no ano.

NOTAS

Braga e Beltrami realizaron edicións en versos curtos, á semellanza da disposición dos cancioneiros. Porén, Lapa optou por versos de quince sílabas, que acaen mellor, sen por iso deixar de existir neles unha cesura significativa na sétima sílaba.

5 e 17. Nos dous casos, nos cancioneiros lese *otoutuco* (B) e *otrotuco* (V). Braga, Lapa, Lopes e Projeto Littera optaron por *toutiço*.

6, 12 e 18. Braga editou a segunda parte do verso como se existise unha referencia animal: *Pero Alvar asno ou muu*. Porén, é algo que non se sostén nos cancioneiros.

14. Braga editou a segunda parte do verso como *novas as quer enmentando*; Beltrami, *nen vus as quer'eu ir dando*; Lapa, *ir-vo-las quer'eu escançando*; Lopes e o Projeto Littera, *novas vos quer'ir contando*. A lección final do verso en B é confusa, mais entendemos *Nou9 as ãreu cõtando* (Lapa comprendía *ciitando*); en V, *nou9 asq'reu ãtando*.

A interpretación de Beltrami non é contextualmente acaída, xa que en toda a composición o suxeito poético está a ofrecer esas noticias sobre o satirizado, e continúa nos versos restantes. A proposta de Lapa supón unha modificación importante no códice. Por iso, optamos pola lectura de Lopes e o Projeto Littera, aínda que asumindo que se trata dunha proposta conxectural.

15. Lapa, *se lhe ben*; todas as outras edicións, *se lhos ben*. Lese *lhes* nos dous cancioneiros.

---

85 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1644&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 78

Eu digo mal, com'home fadimalho,
quanto mais posso daquestes fodidos
e trob'a eles e a seus maridos;
e un deles mi pôs mui grand'espanto:
5 topou comig'e sobraçou o manto
e quis en mí achantar o caralho.

Ando-lhes fazendo cobras e sões
quanto mais poss', e and'escarnecendo
daquestes putos que s'andan fodendo;
10 e un deles de noit[e] as[s]eitou-me
e quis-me dar do caralh'[e] errou-me
e [er] lançou, depos min, os colhões.

Pero da Ponte

REPERTORIOS: D'Heur 1638; Tavani 120,16.

MANUSCRITOS: B 1626 / V 1160.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 222). Paxeco / Machado (1949-1964, VI: 346). Panunzio (1992: 129-131). Lapa 342 (1998: 221) [= LP 120,16]. Juárez Blanquer (1988: 248-251). Lopes 294 (2002: 359 e 581). Callón (2011: 89-96). Projeto Littera⁸⁶.

CONTIDO

O suxeito poético xáctase de compor trobas contra os homes que teñen relacións entre si e conta que un deses o quixo penetrar unha noite.

---

86 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1652&tr=4&pv=sim>>

NOTAS

1. Nos cancioneros lese *fadimalho*, con <a>, que foi a forma que mantiveron Paxeco / Machado, Braga, Panunzio e Juárez Blanquer, así como a que seguimos na edición anterior do texto. A hipótese de que sería un composto a partir de *foder* fixo que Lapa modificase a *fodimalho*, proposta en que o seguiron Lopes e o Projeto Littera. Téñense dado diversas hipóteses sobre a orixe do termo, mais non existe unha solución definitiva. En calquera caso, débese notar tamén as alteracións *fader* / *foder* nos cancioneros, como en B 493 / V 76.

O termo próximo *fadimalhas* aparece na cantiga V 1040, de Don Pedro, Conde de Barcelos, escrito tamén claramente con <a> nese testemuño.

No capítulo 16 explicamos que o seu significado é 'que ten sexo reprodutivo', mais non podemos determinar a súa etimoloxía, sobre a cal existen diferentes propostas (Lapa, 1998: 221; Panunzio, 1992: 130; Montero Cartelle, 2005: 213; Corominas / Pascual, 1984: s. v. *majo*).

Mantemos a forma en <a> porque é a única que se documenta nos códices e porque se podería explicar unha mudanza tanto en termos fonéticos como eufemísticos:

Quizá la iniciativa partió de la combinación paralela, empleada entonces en Castilla, *fadeduro* (...) o sea *fode-duro*, con *duro* adverbial, 'duramente, reciamente'. Una disimilación provocaba aquí el paso de *fode-*, ante la labial tónica, a *fade-*; y el eufemismo aprovechó este accidente para disimular el compuesto de *foder*, disfrazándolo de compuesto de *FATUM* (apoyándolo en *malhadado*, *fadamaliento* 'desgraciado' Berceo [...]). (Corominas / Pascual, 1984, s. v. *majo*)

10. Na edición de 2011 sostiven a hipótese de que fose *azeitar*, no sentido de 'lubrificar con aceite'. Hai máis casos dos nosos cancioneros onde se producen esas confusións, como p. ex. *escasseza*, grafado *escacesa* en B e *escazes* en V no v. 9 de [47]. Porén, trataríase do único caso en que se documentaría nos nosos cancioneros e que suporía un exceso descritivo para un asalto.

Tanto en B como en V aparece con un só <s>, mais seguimos a Lapa na súa restauración, de acordo coa súa aparición noutra cantiga (Ferreiro, dir., 2014-, s. v. *asseitar*) e tamén a que é un termo que existe aínda en galego-portugués, co étimo *ASSECTARI* (Santamarina, dir., 2006-2013: s. v. *aseitar*; Corominas / Pascual, 1984: s. v. *acechar*).

Braga editara *affitou-me*.

12. O verso é hipómetro. Mantemos a opción de reconstrución que propuxo Lapa. A solución *os [seus] colhões*, de Panunzio, seméllanos unha intervención excesiva na cantiga.

Outras propostas de edición deste verso foron: *e lançou, depos nuu, os colhoes*, de Lapa e Juárez Blanquer. Paleograficamente é posíbel, mais fai menos sentido.

Cantiga 79*

Noutro dia, en Carrion
queria un salmon vender,
e chegou i un infançon,
e, tanto que o foi veer,
5 creceu-lhi del tal coração
que diss'a un seu hom'enton:
"Peixota quer'hoj'eu comer.

Ca muit'ha ja que non comi
salmon, que sempre desejei;
10 mais, pois que o ach'ora aqui,
ja custa non recearei,
que hoj'eu non cõmia, de pran,
ben da peixota e do pan,
que muit'ha que ben non ceei.

15 Mais, pois aqui salmon achei,
querrei hoj'eu mui ben cẽar,
ca non sei u mi o acharei,
des que me for deste logar;
e do salmon que ora vi,
20 ante que x'o leven dali,
vai-m'ũa peixota comprar.

Non quer'eu custa recear,
pois salmon fresco acho, Sinher!

Mais quero ir ben del assũar
25 por enviar a mia molher,
que morre por el outrossi,
da balãa que vej'aqui,
e depois quite quen poder!"

Pero da Ponte

REPERTORIOS: D'Heur 1644; Tavani 120,29.

MANUSCRITOS: B 1632 / V 1166.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 223). Michaëlis de Vasconcelos (2004: 150). Panunzio (1992: 143-145). Lapa 348 (1998: 224-225) [=LP 120,29]. Juárez Blanquer (1988: 266-269). Martínez Pereiro (1996: 163-167). Lopes 300 (2002: 365 e 581). Projeto Littera⁸⁷.

CONTIDO

Alguén que vendía peixe conta que un infanzón quixo comprarlle un salmón a calquera prezo, para el e a súa muller, mais que xa se vería quen o pagaba.

Ademais de se criticar a pobreza ou avariza do infanzón, hai un probábel xogo equívoco de carácter erótico: *peixota / pixota*, segundo o cal ese infanzón estaría a buscar un prostituto; véxase tamén o probábel calembur dos versos 25-26: tanto el como a muller o quererían; o verbo *quitar* do final tanto pode significar 'pagar' como 'separarse nunha relación amorosa'. É, no entanto, unha cantiga de difícil comprensión.

NOTAS

2. Tanto en B como en V figura *queria*. Todas as edicións consultadas reconstrúen unha hipotética nasal para o póren en plural, mais na verdade a cantiga ten sentido igualmente, como unha narración posta en boca do peixeiro.

7. Braga e Michaëlis, *peix'ora / peix ora*, que é a lectura de V.

87 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1658&tr=4&pv=sim>>

14. Michaëlis e Panunzio marcan nasalización en *ceei*, mais esta non aparece nos manuscritos, a diferenza do *cēar* do v. 16, que si figura en B. Juárez Blanquer edita *ceney* porque considera que hai unha confusión <h>/<n> nos manuscritos: *cehey*.

23. Braga e Michaëlis editaron *siquer* no final do verso.

24. Braga interpretou *assimar* para o verbo final dese verso.

26. Normalmente édítase este verso entre parénteses (Lapa, Lopes, Projeto Littera), mais non vemos necesidade de o facer así, como tampouco o fixo Juárez Blanquer.

Cantiga 80*

Sueir'Eanes, este trobador
foi por jantar a cas d'un infançon
e jantou mal; mais el vingou-s'enton,
que ar hajan os outros del pavor,
5 e non quis el a vendita tardar:
e, tanto que se partiu do jantar,
trobou-lhi mal, nunca vistas peor.

E no mundo non sei eu trobador
de que s'home máis deves's'a temer
10 de x'el mui maas tres cobras fazer,
ou quatro, a quen lhi maa barva for;
ca, des que vo-lh'el cae na razon,
maas tres cobras, ou quatr'e o son,
de as fazer muit'é el sabedor.

15 E por esto non sei no mundo tal
home que lh'a el deves's'a dizer
de non, por lhi dar mui ben seu haver;
ca Sueir'Eanes nunca lhi fal
razon, de quen el despagado vai,
20 en que lhi troba tan mal e tan lai,
per que o outro sempre lhi quer mal.

Pero da Ponte

REPERTORIOS: D'Heur 1648; Tavani 120,48.

MANUSCRITOS: B 1636 / V 1170.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 224). Michaëlis de Vasconcelos (2004: 152-153). Panunzio (1992: 153-155). Lapa 352 (1998: 226-227) [= LP 120,48]. Juárez Blanquer (1988: 283-286). Lopes 304 (2002: 369). Projeto Littera⁸⁸.

CONTIDO

Sátira contra Sueiro Eanes, a quen xa vimos na cantiga [1]. Céntrase na súa falta de pericia como trovador, mais tamén hai equívocos que regresan sobre o tema das súas relacións con outros homes, en especial os calembures dos versos 8-10 e 15-17, así como o duplo sentido posíbel do derradeiro verso.

NOTAS

6. Panunzio reconstrúe *e[n]tanto*, que non nos parece preciso.

9. Nos cancioneros, *deuassetemer*. Lapa edita como *deuess'a temer*. Unha opción sería considerar ese <a> como unha gralla, mais a comparación co v. 16 lévanos a adoptar a mesma solución que o grande editor portugués.

12. Braga editou *des que non lh'el cae*.

16. Do mesmo xeito que Juárez Blanquer, privilexiamos a lección ofrecida por V e por iso introducimos o pronome *lhe* que deixan fóra a maioría das edicións.

18. As outras edicións editan *c'a*, excepto o Projeto Littera que opta por mudar os cancioneros e propón *e a*. Pola nosa banda, seméllanos que é válida a conxunción *ca* con valor causal.

19. Nos dous cancioneros lese *desquẽ*, cun <s> que podería ser un erro de copia, como interpretaron Lapa, Lopes e o Projeto Littera, a quen seguimos. Panunzio e Juárez Blanquer optaron por manter a lección do códice, con *des qu'en*.

---

⁸⁸ <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1662&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 81

Don Bernaldo, pois tragedes
convosc'ũa tal molher,
a peor que vós sabedes,
se o alguazil souber,
5 açoutar-vo-la querra,
e a puta queixar-s'-a,
e vós assanhar-vos-edes.

Mais vós, que tod'entendedes
quant'entende bon segrel,
10 pera que demo queredes
puta que non ha mester?
Ca vedes que vos fara:
en logar vos meterá
u vergonha prenderedes.

15 Mais que conselho faredes,
se alguen a'l-Rei disser
ca molher vosco teedes
e a justiça quiser?
Senon Deus non lhi valra;
20 e vós, a quen pesará,
valer non lhi poderedes.

E vós mentes non metedes,
se ela filho fezer,

andando, como veedes,
25 con algũu peon qualquer,
aquele temp'havemos ja,
alguen vos sospeitará
que no fillo part'havedes!

Pero da Ponte

REPERTORIOS: D'Heur 1653; Tavani 120,8.

MANUSCRITOS: B 1641 / V 1175.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 225). Panunzio (1992: 167-169). Lapa 357 (1998: 229-230) [= LP 120,8]. Juárez Blanquer (1988: 279-282). Lopes 309 (2002: 374 e 582). Projeto Littera⁸⁹.

CONTIDO

Advírteselle a Don Bernaldo que leva unha prostituta consigo e iso podería suporlle problemas coa xustiza e tamén de que alguén poida chegar a pensar que, se ela fica grávida, o fillo é del, o cal o suxeito poético nos deixa claro que nunca podería ser o caso de Don Bernaldo.

Ademais das indicacións de que el non necesita compañía feminina, cabería aínda a posibilidade de interpretar a composición como un equívoco onde sexa o propio segrel o que sexa considerado esa muller que leva.

Confróntese coa cantiga [51].

NOTAS

17. Panunzio propuxo *ca[l]*. Seguiuno Juárez Blanquer.

26. En B lemos *Aãl tenpairem9 ia* e en V *aãl tempauemos ia*. Non lle encontramos sentido

---

⁸⁹ <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1667&tr=4&pv=sim>>

contextual á primeira opción: *aquel temp'a iremos ja*, polo que nos decantamos por V. Mantémonos, así, coa edición Braga, Panunzio e Juárez Blanquer.

Lapa interpretou à *qual tempo vemos já*. Lopes e o Projeto Littera propoñen *aqual temp'havemos já?*, que seguiría o verso 22.

Cantiga 82

Mentre m'agora d'al non digo [nada]
dun meu amigo vos quero dizer:
amor sen prol é palavra doada;
de tal amor non hei eu que fazer,
5 nen outrossi hei eu por que temer
o desamor, que non mi ha nuzir nada.

Non me tem'eu ja de grand'espada
que del prenda, nos dias que viver,
nen s'ar tem'el de nulha ren doada
10 que eu del lev', a todo seu poder;
nen m'ar tenh'eu de nunca del prender
jamais bon don nen boa espada.

E quen viu terra tan mal empregada,
nen a cuida nunca mais a veer?
15 Que non merece carta de soldada,
e dá-lhe o Demo terra e poder;
e muitas terras pod'home saber,
mais nunca terra tan mal empregada.

E o que non val, e podia valer,
20 este merece so terra jazer,
mais non terrá ãa polegada.

Pero da Ponte

REPERTORIOS: D'Heur 1656; Tavani 120,25.

MANUSCRITOS: B 1644 / V 1178.

EDICIÓN PRECEDENTES: Braga (1878: 226). Panunzio (1992: 175-77). Lapa 360 (1998: 231-232) [= LP 120,25]. Juárez Blanquer (1988: 275-278). Lopes 312 (2002: 377 e 582). Projeto Littera⁹⁰.

CONTIDO

Canto á afectividade intensa entre homes, para o cal se utilizan os significantes *amor* / *desamor*, aínda que non teñan en absoluto implicacións de atracción física.

Esta cantiga é testemuño da diferenza profunda que existe na expresión dos afectos, que rompe absolutamente coas posibilidades esquemáticas homo / hetero da Idade Contemporánea.

NOTAS

1. A restitución [*nada*], realizada por todas as editoras e editores, é fácil visto que utiliza a palabra-rima no primeiro e derradeiro verso das outras dúas estrofas.

11. Braga, Panunzio e Juárez Blanquer manteñen a lectura dos códices: *tenh'eu*. Lapa, Lopes e o Projeto Littera, *tem'eu*.

21. Verso de comprensión e edición difícil. Lapa, Juárez Blanquer Lopes e o Projeto Littera solucionárono coa mesma comprensión contextual, de que a terra que tería por riba non sería pouca, senón que estaría nunha cova profunda: *mais non [so] terra [d]ũa polegada* (Juárez Blanquer: *mays non [so] terra huna polegada*). Panunzio propuxo *mays non tirará hũa polegada*, que querería dicir 'non lle fará unha afronta a ninguén porque é vil'.

A proposta que nos parece máis acaída é a que realizou Braga: *mays non terrá huã polegada*. Ou sexa, que non será verdadeiramente posuidor nin da máis pequena medida desas terras, nin tan sequera cando estea xa morto e debaixo delas.

---

90 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1670&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 83

De Fernan Diaz, est[e] asturão,
oi dizer novas, de que mi praz:
que é home que muito por Deus faz
e se quer ora meter ermitão;
5 e fara bon feito, se o fezer;
de máis, nunca lh'home soube molher,
des que naceu, tant'é de bon cristão.

Este ten o Parais[o] en mão,
que sempr'amou, con sén cristão, paz,
10 nen nunc'amou molher nen seu solaz,
nen desamou fidalgo nen vilão;
e máis vos [én] direi, se vos prouguer:
nunca molher amou, nen quis nen quer,
pero cata, falagueir'e loução.

15 E [a]tan bõo dia foi [el] nado
que tan ben soub'o pecad'enganar,
que nunca por molher ren quis[o] dar,
e pero mete-s'el por namorado;
e os que o non conhecemos ben
20 cuidamos d'el que folia manten,
mais el d'haver molher non é pensado.

Que [se] hoj[e] el foss'empardẽado,
non se saberia melhor guardar

de nunca ja con molher albergar,
25 por non se riir d'el[e] o pecado,
ca nunca deu por molher nulha ren;
e pero vedes: se o vir alguen,
terrá que morre por seer casado.

E, pois s'en tal castidade manten,
30 quand'el morrer, direi-vos ùa ren:
Beati Oculi será chamado.

Pero da Ponte

REPERTORIOS: D'Heur 1661; Tavani 120,6.

MANUSCRITOS: B 1649 / V 1183.

EDICIONS PRECEDENTES: Braga (1878: 227). Panunzio (1992: 189-191). Lapa 365 (1998: 234-235). Juárez Blanquer (1988: 252-256). Arias Freixedo (1993: 77- 80). Lopes 317 (2002: 382 e 582). Projeto Littera⁹¹.

CONTIDO

Fernan Diaz, coñecido como asturiano polas súas ambicións tamén sobre ese territorio, ten sona de que é moi bo cristián e de que vai chegar ao paraíso, pois mantense estritamente casto coas mulleres, até o punto de que, se morrer, será chamado *Beati Oculi*. O latinismo xoga de novo co sentido romance de *olho*, en referencia ao ano (ou, se callar, ao pene), pois é evidente que a súa hiperbólica castidade é só con mulleres. Pola contra, nunca desama "fidalgo nen vilão" (v. 11) e repara no home que sexa "falagueir'e loução" (v. 11), expresións ambiguas ambas con que se consegue o efecto cómico.

Repárese tamén que, a pesar desa fama que se lle atribúe, el di que está namorado. Hai aí un indicio de que a crítica que se realiza contra o personaxe é para deslexitimar as

91 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1675&tr=4&pv=sim>>

súas pretensións de casamento.

Débase ter en conta o habitual uso de metáforas habitacionais con sentido sexual no trobadorismo galego (Arias Freixedo, 2014), á hora de interpretar *albergar* (v. 24) e *empardñado* (v. 22).

NOTAS

1. O final do verso é, segundo B, *es taturao*; segundo V, *e staturão*. Braga e Lapa colocaron como hipótese que se trataría dun segundo alcume, *Estaturo*, que non está recollido en ningún outro lugar dos cancioneros nin noutra documentación medieval que coñezamos. Ten como elemento positivo que se basea na lectura literal de B.

No entanto, nós concordamos con Xulio Viejo Fernández (1998: 60-61) en que pode facer referencia ao xentilicio *asturão*, aínda que non necesariamente aplicado a Fernan Diaz pola súa orixe, como consideraba este investigador, pois os dominios que se lle aplican nas cantigas de forma irónica son moito maiores ca ese (cfr. [53] e [54]):

[L]'alcañu, na nuesa opinión, puede que nun sía otro qu'una alteración de los copistes por *Esturão*, esto ye, *asturianu*. Puede encontase esta conxetura na peculiar tresmisión de los cancioneros, qu'alter frecuentemente les grafíes nes copies (nesti casu inxertando una sílaba), segundo, na métrica y, terceiro, na alusión que se fai n'otra cantiga (CBN 1480, CV 1091, d'Airas Pérez Vuitoron) a la so supuesta condición d'adelantráu real de *San Fagundo* (Sahagún de Campos) y, particularmente, *d'Esturas d'Ovedo*. (Viejo Fernández, 1998: 60-61)

Tendo en conta as ambicións territoriais que se lle critican nas cantigas [53] e [54], que inclúen tamén Asturias, entendemos que este comezo da cantiga ten unha finalidade burlesca, na cal se unen de novo na mesma invectiva as pretensións políticas cun transfondo matrimonial, que se descualifica a través dos gustos sexuais que se lle apoñen.

Para corrixir o hiposilabismo do verso, Lapa reconstruíu un *[Don]* diante de *Fernan Diaz* que sería plausíbel, mais que se encontra co inconveniente de que non hai ningunha outra composición dos cancioneros onde *Fernan Diaz* sexa antecedido do tratamento. Nas cantigas [31], [53] e [70] chámasele alternativamente nunha estrofa *Fernan Diaz* e na outra *Don Fernando*. Na nosa proposta, abondaría con reconstruír *est[e]*. Reparámos, porén, no problema que supón que non haxa elisión vocálica neste contexto.

Cabería outra hipótese de lectura diferente, que sería *[a] est'asturão*, no sentido de que foi a un asturiano a quen se lle ouviu dicir esas novas. Somos plenamente conscientes de que é unha hipótese feble, xa que o habitual nas cantigas é que indique só como un indeterminado "home" ao transmisor das informacións que se van poetizar.

17. Do mesmo xeito que Juárez Blanquer, adoptamos unha das posibilidades de reconstrución silábica do verso que propuxo Panunzio en nota de rodapé, pois é unha forma verbal presente tamén nos cancioneros. As outras propostas realizadas polas diferentes editoras ou editores modifican máis substancialmente os testemuños. Por exemplo, Lapa propón *molher[es]*, un plural que altera o sentido máis do que semella,

tanto se o trasunto é pola pelexa do satirizado para contraer matrimonio como polo feito de que os gustos sexuais son identificados aquí sempre en singular: *molher / home, fidalgo, vilão, falagueiro, loução* etc.

22. Adoptamos a proposta de reconstrución de Panunzio, xa que a de Lapa e Lopes supón modificar a forma do pronome, *el[e]*, que implica unha intervención maior na lingua dos códices. Juárez Blanquer optou por *Que ss[e] oj'el foss[e] empardiado*.

29. Lapa e Lopes privilexiaron a lectura de B *poys en*, fronte á de V, *poys el*, aínda que esta última nos semella máis contextual e lingüisticamente máis admisíbel (coa lectura de B, daríase un caso único nos cancioneros de elisión vocálica do condicional; vid. Ferreiro, 2013).

Cantiga 84

Quen a sa filha quiser dar
mester, con que sábia guarir,
a Maria Doming'ha d'ir,
que a saberá ben mostrar;
5 e direi-vos que lhi fara:
ante d'ũu mes lh'amostrará
como sábia mui ben ambrar.

Ca me lhi vej'eu ensinar
ũa sa filha e nodrir;
10 e quen sas manhas ben cousir
aquesto pode ben jurar:
que des Paris atães aca
molher de seus dias non ha
que tan ben s'acorde d'ambrar.

15 E quen d'haver houever sabor
non ponha sa filh'a tecer,
nen a cordas nen a coser,
mentr'esta mostra aqui for,
que lhi mostrará tal mester,
20 por que seja rica molher,
ergo se lhi minguar lavor.

E sera én máis sabedor,
por estas artes aprender;

demais, quanto quiser saber,
25 sabe-lo pode mui melhor;
e, pois tod'esto ben souber,
guarra assi como poder;
de mais, guarra per seu lavor.

Pero da Ponte

REPERTORIOS: D'Heur 1663; Tavani 120,43.

MANUSCRITOS: B 1651 / V 1185.

EDICIÓN PRECEDENTES: Braga (1878: 227). Lapa 367 (1998: 235-236) [= LP 120,43]. Panunzio (1992: 195-197). Lopes 319 (2002: 384 e 583)

Projeto Littera⁹².

CONTIDO

Sátira contra Maria Doming(a), muller que, en troca de ensinar os oficios que se considerarían honestos para as damas, as introducirá na prostitución. Para iso, terá relacións con esas mozas durante unhas semanas. As insinuacións lésbicas son un elemento secundario que se dirixe cara á degradación feminina e o camiño da prostitución heterosexual.

No poema fálase de que a primeira moza a que ensina Maria Doming(a) é á súa *filha*, que podemos interpretar tanto nun sentido literal como figurado por 'moza'.

NOTAS

3. Projeto Littera, *de ir*.

6. Lapa, *amonstrará*.

9. Braga, no final do verso, *encobrir*.

92 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1677&tr=4&pv=sim>>

12. En B, *de paris*. Como o resto das editoras e editores, seguimos aquí o testemuño de V: *des paris*.

18. Nos cancioneros, *mostraaq'for*. Lapa edita *mentr'esta meestr'aqui for* e argumentao solidamente: "Teremos de ler meestra, que é a verdadeira forma, exigida pelo sentido". En Braga, Lopes e o Projeto Littera, *mestra*. Concordamos no entanto con Panunzio, quen mantén a forma *mostra* dos cancioneros, a sitúa como un mozdobre pola aparición de *mostrará* no verso seguinte, e ofrécelle o sentido contextual de 'modelo, exemplo'.

24. Nos cancioneros *demaolo* (B) e *demoio* (V).

Cantiga 85

Don Tisso Perez, queria hoj' eu
seer guardado do tre[be]lho seu
e per-doar-lh'o baton que fui meu;
mais non me poss'a seu jogo quitar,
5 e, Tisso Perez, que Demo mi o deu,
por sempre migo querer trebelhar?

De trebelhar mi ha el gran sabor
e eu pesar, nunca vistes maior:
ca non d'ormio de noite con pavor,
10 ca me trebelha sempre ao l'uar.
Demo o fezo tan trebelhador,
por sempre migo querer trebelhar!

Cada que p'ode, mal me trebelhou,
e eu, por én, ja mi assanhando vou
15 de seu trebelho mao, que vezou,
con que me ven cada noit'espertar;
e Tisso Perez, Demo mi o mostrou,
por sempre migo querer trebelhar!

Pero da Ponte

REPERTORIOS: D'Heur 1669; Tavani 120,10.

MANUSCRITOS: B 1657 / V 1191.

EDICIONS PRECEDENTES: Braga (1878: 229). Panunzio (1992: 207-208). Lapa 372 (1998: 238-

239) [= LP 120,10]. Juárez Blanquer (1988: 257-260). Lopes 324 (2002: 389 e 583). Projeto Littera⁹³.

CONTIDO

Un home pídelles a don Tisso Perez que non sexa tan excesivo co seu gusto por trebellar, que todas as noites o desperta para iso. Ese *trebelhar* ten un sentido sexual claro, igual que o *baton* do v. 3.

NOTAS

2. Lapa mudou a *guardada*, a pesar de que nos cancioneros é claramente masculino. É rechamante que, despois, o propio editor lle dea preferencia nas notas á comprensión como unha cantiga sobre a homosexualidade e só ofrece a opción de que estea en voz feminina como unha segunda posíbel lectura.

3. Verso de difícil interpretación. Para Braga, *a perdoar-lh'o baston que foy meu*; Panunzio, *e perdõar-lho ba[s]ton que foy meu*; Lapa, *e er doar-lh'o baton que fui meu*; Juárez, *e per doar-lh'o baton que foy meu*; Lopes, *a[r] perdoar-lh'o batom que fui meu*; Projeto Littera, *[j]á per doar-lh'o batom que foi meu*. O *baton* dos cancioneros semella un símbolo fálico, mais non fica claro totalmente o seu sentido neste verso.

En B lese *A per doarlho baton ã fuy meu* (podería interpretarse unha marca de nasalidade enriba do a, mais tamén semella que é que se riscou unha letra <l> para pór no seu lugar o <r>); en V, *aper doarlho bacon que foy meu*, coa característica confusión <c>/<t>.

Mantemos a solución máis próxima do testemuño dos códices.

10. Na primeira edición, Lapa interpretara *ao levar*, mais xa o corrixiu para *ao lñar* na segunda.

14. Braga edita *sempr'eu já* porque se corresponde co testemuño de V.

17. Juárez reconstrúe *Dem[h]o mh'o mostrou*.

---

93 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1683&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 86

- Elvir', a capa velha dest'aqui,
que te vendess'un judeu corretor,
e ficou contig'outra mui peor,
Elvir', a capa velha, que t'eu vi;
5 ca, queres sempre por dinheiros dar
a melhor capa e queres leixar
a capa velha, Elvira, pera ti.
- Por que te fiqu', assi Deus ti perdon,
a capa velh', Elvira, que trager
10 non quer nulh'home máis, dás a vender
melhor capa velha doutra sazón.
Elvira, nunc'a ti capa daran,
ca ficas, destas capas que ti dan,
con as mais usadas no cabeçon.
- 15 Ca capa velh', Elvira, mi pesou,
porque non é ja pera cas d'el-Rei
a capa velh', Elvira, que eu sei
muit'us'ha [a] que contigo ficou:
ca pera corte sei que non val ren
20 a capa velh', Elvira, que ja ten
pouco cabelo, tan muito s'usou.

Pedr'Amigo de Sevilha

REPERTORIOS: D'Heur 1670; Tavani 116,10.

MANUSCRITOS: B 1658 / V 1192.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 229). Lapa 310 (1998: 202-203). Marroni (1968: 299-301) [= LP 116,10]. Lopes 277 (2002: 339). Arias Freixedo (2003: 693-695). Projeto Littera⁹⁴.

CONTIDO

Na lectura literal é unha burla a Elvira por ter unha capa xa gastada polo uso, que non é propia de ter na corte real. Ela vendería unha capa vella que tiña, mais ficou con outra que era aínda peor.

Porén, hai outras catro posíbeis comprensións so o equívoco: que haxa que refacer as pausas para que o adxectivo *velha* se lle aplique a Elvira e non á peza de roupa; que a *capa* sexa a vaxina e que ela pretende prostituírse; que esa *capa* sexa un 'profiláctico' feito con tecido, que reutilizaría máis veces das convenientes; ou que haxa unha relación de alcaiota - prostituta, que sería a que daría explicación aos versos 5-6. Repárese en que un sentido non exclúe os outros.

NOTAS

3. Arias Freixedo, *e ficou tigo*. Nos cancioneros lese *contigo* (B) e *contig* (V).

8. Braga, *ficass'y*, que tamén sería posíbel, e que seguiu Lopes. O Projeto Littera retoma a interpretación de Lapa, que é a que nós tamén adoptamos, igual que Arias Freixedo.

15. Puntuamos de xeito que sexa posíbel o equívoco, a diferenza de Lopes e do Projeto Littera (*capa, velh'Elvira*).

Nos cancioneros, o verso comeza con *Ca*. Lapa, Marroni e Arias Freixedo substituíron por *Da*, procedemento que seguimos por nos semellar que ten máis sentido contextual. Lopes editou *C'a* e o Projeto Littera *E a*.

18. En B e V, *muytusa ã*. Lapa editou *muitos a[nos]* que *contigo* ficou; Marroni (e LP), *muytus a[nos]* que *contigo* ficou; Lopes, Arias Freixedo e Projeto Littera, *muit'usa[da]* que *contigo* ficou.

---

94 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1684&tr=4&pv=sim>>

Cantiga 87

Pedi hoj'un ric'home,
de que eu hei queixume,
candeas a un seu home,
e deu-lh'o home lume.

5 E pois que foi o lume ficado no esteo,
diss'assi Pedro Gar[c]ia: "segun[do eu] creo,
que al ést'a candea e al ést'o candeo".

El candeas e vinho
pediu ao serão;
10 e log'un seu menino
troux'o lume na mão,
e foi log'a dereito fica-la no esteo;
e disse Pedro Gar[c]ia: "Colguen-me d'un baraceo,
[que al ést'a candea e al ést'o candeo]".

15 El candeas pedia,
e logo manteneute,
assi com'el queria,
foi-lh'o lume presente
e per logo ficado ben ali no esteo;
20 e disse Pedro Garcia: "Ou eu nada non creo,
que al ést'a candea e al ést'o candeo".

Pedr'Amigo de Sevilha

REPERTORIOS: D'Heur 1682; Tavani 116,23.

MANUSCRITOS: V 1204.

EDICIÓNS PRECEDENTES: Braga (1878: 231-232). Lapa 322 (1998: 210). Marroni (1968: 330-332). [= LP 116,23]. Lopes 289 (2002: 353 e 580-581). Projeto Littera⁹⁵.

CONTIDO

Un rico-home avaro pídelle a un criado que lle traia candeas, mais este tráelle un lume máis forte. O sentido completo da cantiga non fica moi claro e vese que está alicerzada sobre as peticións que lle fai a "un seu home" e "un seu menino" dun obxecto con "lume", o que dá pé a unha interpretación sobre as connotacións homosexuais, reforzadas polo xogo entre o masculino e o feminino, *candeo / candea*.

NOTAS

Braga tenta manter a distribución de toda a composición en versos curtos, mais con resultados métricos discordantes.

6. No manuscrito: *ca cassy pedro q̃ ia sigun [...] creo*. A interpretación máis próxima ao testemuño semella a realizada por Teófilo Braga en 1878: *ca assy Pedro / queria segun creo*. O problema é que é imposíbel manter a mesma lectura nos versos 13 e 20. Por exemplo, neste último Braga opta por *e disse san Petro que ja*, o cal nin rima nin fai sentido.

Marroni interpretou *diss' assy Pedro Garc[í]a, segun [o que eu] creo*. Lapa leu *el diss'i: -Erro aqui á, segun[do eu]creo*. Lopes, *diss'assi: - Ladrom aqui há, segun[do eu] creo*. O Projeto Littera retomou a lectura de Lapa.

Imos centrarnos na cuestión do hipotético antropónimo. A posibilidade de ler *ladron* descártamola completamente, e a opción de interpretar *erro* podería ter sentido, mais distánciase dos manuscritos, onde aparece con claridade *pedro* nos versos 6 e 14 e con dúbidas no 20, entre *pedro / petro*. Para non ir por ese camiño, Lopes (2002: 581) argumenta que "uma cantiga que começa pela referência genérica 'um rico-homem', como é o caso, mantém o anonimato até o fim". Entendemos o seu argumento, mais non vemos outra posibilidade de edición que respecte o manuscrito. Por iso, optamos pola lóxica editorial de Marroni.

10. Lapa sinala: "Na 1ª edición lemos *meirinho* (= mordomo). Agora mantemos *meninho*,

---

95 <<http://cantigas.fcsh.unl.pt/cantiga.asp?cdcant=1696&tr=4&pv=sim>>

como vem no ms., com o sentido de 'servo, mancebo', aliás não documentado, mas possível."

15. Braga editou *E candeas pedia*. Lapa marca con colchetes o <l> de *El*, porén figura a forma completa no cancionero, tanto aquí como no v. 10.

21. No manuscrito repítense os dous en feminino, o cal semella a todas luces un erro de copia: *ou al est a candeia ou al est a candeia*.

BIBLIOGRAFÍA CITADA

- Abad, Francisco (2008): *Aproximación a la obra lingüística de Menéndez Pidal*, Dykinson, Madrid.
- Adams, J. N. (1982): *The Latin Sexual Vocabulary*, Duckworth, Londres.
- Agustinus Hipponensis (en liña): "Epistola 211", Nuova Biblioteca Agostiniana e Città Nuova Editrice, <http://www.augustinus.it/latino/lettere/lettera_217_testo.htm> [últ. cons., 28/01/2017].
- Alcorão (en liña), Centro Cultural Beneficente Árabe Islâmico de Foz do Iguazu / RocketEdition, <<http://www.cpihts.com/PDF/Alcorao.pdf>> [últ. cons., 29/01/2017].
- Alcover, A. M. / Moll, F. de B. (2001-2002): *Diccionari català-valencià-balear*, Institut d'Estudis Catalans, <<http://dcvb.iec.cat/>> [últ. cons., 08/02/2017].
- Allen, Charles / Baker, Hugh D. R. / Branigan, Keith et al. (1993): *História da vida quotidiana*, Selecções do Ridger Digest, Lisboa. [Trad. e adap. Selecções do Ridger Digest.]
- Alonso, Dámaso (1961): *Primavera temprana de la literatura europea*, Guadarrama, Madrid.
- Alvar, Carlos (1977): *La poesía trovadoresca en España y Portugal*, Cupsa, Madrid.
- Alvar, Carlos (1986): "Las poesías de Pero Garcia d'Ambroa", *Studi Mediolatini e Volgari* 32, pp. 5-112.
- Alvar, Carlos (1998): "Alfonso X, poeta profano. Temas poéticos" in *Le rayonnement des troubadours*, Anton Toubert (ed.), Internationale Forschungen zur Allgemeinen und Vergleichenden Literaturwissenschaft, Atlanta-Rodopi, Amsterdam, pp. 3-17.
- Alvar, Carlos (2004): "Al fondo de la caverna. Lírica tradicional y cantigas de escarnio gallego-portuguesas" in *De la canción de amor medieval a las soleares. Profesor Manuel Alvar "in memoriam"*, Pedro M. Piñeiro Ramírez (ed.), coa colaboración de Antonio José Pérez Castellano, Fundación Machado / Secretariado de Publicaciones de la Universidad de Sevilla, Sevilla, pp. 41-54.
- Álvarez Blázquez, Xosé María (1975): *Escolma da poesía medieval (1198-1354)*, Castrelos, Vigo.
- Álvarez, Rosario (2007): "Variación dialectal no período de emerxencia" in *Na nosa lyngoage galega. A emerxencia do galego como lingua escrita na Idade Media*, Ana Isabel Boullón Agrelo (coord.), Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, Santiago de Compostela, pp. 373-397.
- Alves - Abade de Baçal, Francisco Manuel (2000): *Memórias Arqueológico-Históricas do Distrito de Bragança*, vol. IV, Câmara Municipal de Bragança, Bragança.
- Amor Couto, Manuel / Bará Torres, Luís / Costa Casas, Xoán et al. (1999): *Lingua e literatura. 1º Bacharelato*, Promocións Culturais Galegas, Vigo.
- Andrade Cernadas, Xosé Miguel (2016): "Algunhas historias por tratar da Historia Medieval de Galicia" in *Historia das historias de Galicia*, Isidro Dubert (ed.), Xerais, Vigo, pp. 119-147.
- Aragão, Ludumila (2003): "O tema das velhas nas cantigas d'escárnio e maldizer", *Revista da Faculdade de Letras: Línguas e Literatura* 20, pp. 357-379.
- Arbor Aldea, Mariña (2001): *O cancionero de don Afonso Sanchez. Edición e estudio*, Universidade de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela.

- Archibald, Elizabeth (2001): *Incest and the Medieval Imagination*, Clarendon Press, Oxford.
- Arias Freixedo, Xosé Bieito (1993): *Antoloxía da poesía obscena dos trobadores galego-portugueses*, Positivas, Santiago de Compostela.
- Arias Freixedo, Xosé Bieito (2003): *Antoloxía da lírica galego-portuguesa*, Xerais, Vigo.
- Arias Freixedo, Xosé Bieito (2004): "A importancia do manuscrito" in *(Dis)cursos da escrita. Estudos de Filoloxía Galega ofrecidos en memoria de Fernando R. Tato Plaza*, Rosario Álvarez e Antón Santamarina (eds.), Instituto da Lingua Galega / Fundación Pedro Barrié de la Maza, A Coruña, pp. 65-70.
- Arias Freixedo, Xosé Bieito (2011): "Nº 12: Já un s'achou con corpes (3º trimestre 2011)", Locus criticus. Crítica textual en rede, Universidade de Vigo, <<http://locuscriticus.webs.uvigo.es/?p=416>> [últ. cons., 11/12/2016].
- Arias Freixedo, Xosé Bieito (2012): "Espelho (deformante) da cavalaria. Personagens e comportamentos anticortesés nas cantigas de escárnio e maldizer" in *E fizerom taes maravilhas... Histórias de cavaleiros e cavalarías*, Lênia Márcia de Medeiros Mongelli (coord.), Ateliê Editorial, Cotia (São Paulo), pp. 509-525.
- Arias Freixedo, Xosé Bieito (2014): "Denominacións metafóricas dos órganos sexuais femininos, vinculadas ao campo sémico do aloxamento, nas cantigas de escarnio e maldizer" in *Lingua, texto, diacronía. Estudos de lingüística histórica*, Leticia Eirín García e Xoán López Viñas (eds.), Universidade da Coruña, A Coruña, pp. 33-58.
- Arias y Arias, Ricardo (1970): *La poesía de los goliardos*, Gredos, Madrid.
- Aronson, Stacey L. Parker (2009): "Sexual Violence in Las Jarchas", *Working Paper Series 4.1*, University of Minnesota, <http://www.morris.umn.edu/academic/fclt/Working%20Papers/Morris_WP_4.1.pdf> [últ. cons., 07/09/2016].
- Askins, Arthur L.-F. (1997): "Novos fragmentos de textos xurídicos galegos (s. XIV)", *Revista de Literatura Medieval IX* (separata), Gredos, Madrid, p. 21-25.
- Aulete (en liña): *iDicionário Aulete*, Lexikon Editora Digital, <<http://www.aulete.com.br>> [últ. cons., 17/03/2017].
- Autores Varios (sic) (2016): *Antología de jarchas*, Red Ediciones, Barcelona.
- Ayán, Xurxo M. (2011): "Libro de amar e maldizer", *Cultura Galega - LG3*, Consello da Cultura Galega, 26/09/2011, <http://culturagalega.org/lg3/extra_recension.php?Cod_extrs=2697&Cod_prsa=&Cod_prdccn=2198> [últ. cons., 12/04/2015].
- Badke, David (2011): *The Medieval Bestiary. Animals in the Middle Ages*, <<http://bestiary.ca/>>, última actualización 15/01/2011 [últ. cons., 27/03/2017].
- Bagno, Marcos (2011): "O português não procede do latim. Uma proposta de classificação das línguas derivadas do galego", *Grial* 191, pp. 34-39.
- Bajtin, Mijail Mijailovich (1988): *La cultura popular en la Edad Media y en el Renacimiento: el contexto de François Rabelais*, Alianza, Madrid. [Trad. Julio Forcat e César Conroy.]
- Banens, Mark (2009): "Foucault sur l'histoire de l'homosexualité: Une théorie en trois temps", *La Revue*, pp. 1-25, <<https://hal.archives-ouvertes.fr/halshs-00413916/document>> [últ. cons., 01/01/2017]
- Barbieri, Mario (2000): "Una re-lectura de la cantiga 'Pediú oj'un ric'ome' (V 1024) de Pedr'Amigo de Sevilha" in *Actas del VIII Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, Margarita Freixas e Silvia Iriso (eds.), Consejería de Cultura del Gobierno de

- Cantabria, Santander, pp. 331-336.
- Barolini, Teodolinda (ed.) (2013-2014): "Human sexuality", Digital Dante, <<http://digitaldante.columbia.edu/dante/divine-comedy/purgatorio/purgatorio-26/>> [últ. cons., 22/01/2017].
- Barros, Carlos (1994): "El otro admitido. La tolerancia hacia los judíos en la Edad Media gallega" in *Xudeus e conversos na historia, I: Mentalidades e culturas*, Carlos Barros (ed.), Editorial de la Historia, Santiago de Compostela, pp. 85-115.
- Bartra, Roger (1997): *El Salvaje artificial*, Universidad Autónoma de México / Ediciones Era, México D. F.
- Base de datos da Lírica Profana Galego-Portuguesa* (en liña), Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades, Santiago de Compostela, versión 3.1, <<http://www.cirp.gal/meddb>> [últ. cons., 02/04/2017].
- Baumgartner, Emmanuèle / Vielliard, Françoise (1998): *Le Roman de Troie. Extraits dun manuscrit Milan, Bibliothèque ambrosienne, D55*, Benoît Sainte-Maure, Le Livre de Poche, París.
- Bazán, Iñaki (2007): "La construcción del discurso homofóbico en la Europa cristiana", *En la España medieval* 30, pp. 433-454.
- Bec, Pierre (1984): *Burlesque et obscénité chez les troubadours*, Stock, París.
- Beltrami, Pietro G. (1978-1979): "Pero Viviae: poesie 'd'amigo' e satiriche", *Studi Mediolatini e Volgari* 16, pp. 107-124.
- Beltran, Vicenç (2000): "Esteban Fernández de Castro y Fernán Díaz Escalho", *Madrygal* 3, pp. 13-19.
- Bennet, Judith M. (2000): "Lesbian-like ante the social history of lesbianism", *Journal of the History of Sexuality* 9, pp. 1-24.
- Berco, Cristian (2009): *Jerarquías sexuales, estatus público. Masculinidad, sodomía y sociedad en la España del Siglo de Oro*, Universitat de València, València. [Trad. Ester Cano Miguel.]
- Bertolucci Pizzorruo, Valeria (1992): *As poesías de Martin Soares*, Galaxia, Vigo. [Trad. Ernesto Xosé González Seoane.]
- Blackmore, Josiah (1999): "The Poets of Sodom" in *Queer Iberia. Sexualities, cultures and crossing from the Middle Ages to the Renaissance*, Josiah Blackmore e Gregory S. Hutcheson (eds.), Duke University, Durham e Londres, pp. 195-221.
- Blanco Valdés, Xoán L. (1985): "Palabras compostas en galego-portugués", *Verba. Anuario galego de filoloxía* 12, pp. 199-252.
- Blanco White, J. (1813): *El español*, Imprenta C. Wood, Londres.
- Blaschke, Jorge (2004): *El enigma medieval. Los secretos de la Edad Media*, Robinbook, Barcelona.
- Blasco, Pierre (1984): *Les Chansons de Pero Garcia Burgalês. Troubadour galicien-portugais du XIIIe siècle*, Fondation Calouste Gulbenkian / Centre Cultural Portugais, París.
- Bleys, Rudi C. (1996): *The Geography of Perversion. Male-to-male Sexual Behaviour outside the West and the Ethnographic Imagination 1750-1918*, Cassell, Londres.
- BlogalizaTV (2011): "Premios Xerais2011: María Xosé Queizán, mantedora do acto", gravado no 11 de xuño de 2011 e pendurado no 20 de xuño de 2011, <https://www.youtube.com/watch?v=ZVHwh_YPOg4> [últ. cons., 04/11/2016].
- Boccaccio, Giovanni (2013): *Decameron*, Amadeo Quondam, Maurizio Fiorilla e Giancarlo Alfano

- (eds.), Rizzoli, Milán.
- Bosch, Esperanza / Ferrer, Victoria A. / Gili, Margarita (1999): *Historia de la misoginia*, Anthropos, Barcelona.
- Bossong, Georg (2010): *Poesía en convivencia. Estudios sobre la lírica árabe, hebrea y romance en la España de las tres religiones*, Trea, Gijón.
- Boswell, John (1981): *Christianity, Social Tolerance, and Homosexuality. Gay People in Western Europe from the Beginning of the Christian Era to the Fourteenth Century*, University of Chicago Press, Chicago e Londres.
- Boswell, John (1985): "Hacia un enfoque amplio. Revoluciones, universales y categorías relativas a la sexualidad" in *Homosexualidad: literatura y política*, George Steiner e Robert Boyers (coords.), Alianza, Madrid, pp. 38-74. [Trad. Ramón Serratacá.]
- Boswell, John (1995): *Same-Sex Unions in Premodern Europe*, Vintage Books, Nova York.
- Boullón Agrelo, Ana Isabel (2012): "Trazos da oralidade na lingua galega medieval" in *Oralidad y escritura en la Edad Media hispánica*, Juan Pedro Sánchez Méndez (ed.), Tirant Humanidades, València, pp. 255-317.
- Boullón Agrelo, Ana Isabel / Sousa Fernández, Xulio, dirs. (en liña): *Cartografía dos apelidos de Galicia*, Instituto da Lingua Galega, Santiago de Compostela. [últ. cons., 23/02/2017].
- Bourdieu, Pierre (1988): *Cosas dichas*, Gedisa, Barcelona. [Trad. Margarita Mizraji.]
- Bradley, Raymond S. (2003): "Climate of the Last Millennium", Understanding and Solving the Climate Change Problem, Standford University, <http://stephenschneider.stanford.edu/Publications/PDF_Papers/Bradley.pdf> [últ. cons., 27/02/2017].
- Braga, Theophilo (1878): *Cancioneiro portuguez da Vaticana. Edição crítica*, Imprensa Nacional, Lisboa.
- Bravmann, Scott (1997): *Queer fictions of the past. History, culture and difference*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Bray, Alan (1995): *Homosexuality in Renaissance England*, Columbia University, Nova York.
- Bray, Alan (2003): *The Friend*, University of Chicago Press, Chicago e Londres.
- Brea, Mercedes (2008): "Dona e senhor nas cantigas de amor" in *Estudos sobre léxico dos trovadores*, Mercedes Brea (coord.), Verba, Anexo 63, pp. 29-54.
- Brea, Mercedes (2009): "El diálogo entre los dos géneros amorosos de la lírica gallego-portuguesa", *REEL - Revista Eletrônica de Estudos Literários* 5, pp. 1-24.
- Brea, Mercedes (2010): "La parodia (meta)literaria en la lírica gallego-portuguesa: el debate entre Abril Pérez y Bernal de Bonaval (B1072, V663)" in *Formes et fonctions de la parodie dans les littératures médiévales*, Johannes Bartuschat e Carmen Cardelle de Hartmann (eds.), Edizioni del Galluzzo, Florencia, pp. 79-104.
- Brea, Mercedes (coord.) (1996): *Lírica profana galego-portuguesa*, 2 vols., Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades, Santiago de Compostela.
- Brepolis (2001-2017): *Database of Latin Dictionaries*, Brepols Publishers, <<http://clt.brepolis.net/dld/pages/AdvancedSearch.aspx>> [últ. cons., 25/01/2017].
- Brown, Judith C. (1989): *Afectos vergonzosos. Sor Benedetta, entre santa y lesbiana*, Crítica, Barcelona. [Trad. Teresa Camprodón.]

- Bruquetas de Castro, Fernando (2010): *Reis que amaram como rainhas*, A Esfera dos Livros, Lisboa. [Trad. Carlos Aboim de Brito.]
- Bullough, Vern L. (1996): "Cross Dressing and Gender Role Change in the Middle Ages" in *Handbook of Medieval Sexuality*, Vern L. Bullough e James A. Brundage (eds.), Garland Publishing, Nova York, pp. 223-242.
- Buxán Bran, Xosé Manuel (2007): "Carne divina. Estudio de ciertas representaciones homoeróticas del santoral cristiano" in *Cultura, homosexualidad y homofobia*, vol. 1, *Perspectivas gays*, Félix Rodríguez González (ed.), Laertes, Barcelona, pp. 173-188.
- Buxán, Xosé Manuel (1999): "Malabares de gárgolas" in *Homo. Toda la historia*, vol. 4: "Edad Media", Salvat, Barcelona, pp. 52-57.
- Cabana, Darío Xohán (2011): *Os trobadores de Occitania*, Da Curuxa, Lugo.
- Cabanes Jiménez, Pilar (2005): "El deseo femenino a la luz de algunas composiciones literarias medievales", *Lemir. Revista de Literatura Española Medieval y del Renacimiento* 9, <<http://parnaseo.uv.es/Lemir/Revista/Revista9/Cabanes/Eldeseo.pdf>> [últ. cons., 02/01/2017].
- Cabello, María Teresa (1991): "Apostillas lexicológicas al *Libro de Buen Amor*", *Thesaurus*, tomo XLVI, 2, pp. 225-244.
- Cadaval Gil, Manuel (2003): *Garci Fernández de Gerena*, Biblioteca Virtual Universal, <<http://www.biblioteca.org.ar/libros/89609.pdf>> [últ. cons., 29/01/2017].
- Cal Pardo, Enrique (ed.) (1999): *Colección diplomática medieval do arquivo da catedral de Mondoñedo. Transcripción íntegra dos documentos*, Consello da Cultura Galega, Santiago de Compostela.
- Calafate, Pedro (1993): "Álvaro Pais" in *Dicionário da Literatura Medieval Galega e Portuguesa*, Giulia Lanciani e Giuseppe Tavani (coords.), Caminho, Lisboa, pp. 47-48. [Trad. José Colaço Barreiros e Artur Guerra.]
- Callón, Carlos (1999): "A homosexualidade da man da cultura literária galega", *A Nosa Terra* 903, pp. 34-35.
- Callón, Carlos (2000): "Aproximación á visión das relacións intermasculinas e interfemininas na lírica galego-portuguesa medieval", *Fluxos. Anuario galego de estudos gays elésbicos* 2, pp. 17-41.
- Callón, Carlos (2001): "Algúns aspectos do ensino da literatura nun contexto diglósico. O caso galego" in *VIII Conferencia Internacional de Linguas Minoritarias / VIII Internacional Conference on Minority Languages*, María Xesús Bugarín López, José Cajide Val et al. (eds.), Xunta de Galicia, Santiago de Compostela, pp. 419-424.
- Callón, Carlos (2003): *Implicacións institucionais do heterosexismo no campo literario. Aproximacións ao caso galego e liñas de pesquisa*, Tráballo de Investigación Tutelado, Universidade de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela, inédito.
- Callón, Carlos (2003b): "Da sátira ó orgullo. Itinerario homosexual pola literatura galega", *Revista das Letras* 472 (Suplemento de *Galicia Hoxe*), pp. 2-7.
- Callón, Carlos (2004): "A función de Curros no proceso de canonización de Rosalía de Castro" in *Actas do I Congreso Internacional Manuel Curros Enríquez e o seu tempo*, vol. 2., Xesús Alonso Montero, Henrique Monteagudo Romero e Begoña Tajés (eds.), Consello da Cultura Galega, Santiago de Compostela, pp. 17-52.

- Callón, Carlos (2010) "Rachando co pecado. Un ensaio cristián sobre a homosexualidade", *Galicia Hoxe*, 7 de xuño, pp. 6.
- Callón, Carlos (2010b) "Alén do previsíbel? Cantigas medievais e sexo entre homes", *Galicia Hoxe*, 13 de setembro, pp. 6.
- Callón, Carlos (2011): *Amigos e sodomitas. A configuración da homosexualidade na Idade Media*, Sotelo Blanco, Santiago de Compostela.
- Callón, Carlos (2011b): "Críticas apresuradas", O blogue de Carlos Callón, 26 de marzo de 2011, <<http://www.carloscallon.com/2011/03/criticas-apresuradas.html>> [últ. cons., 23/07/2016]. [Reproducido tamén no xornal *Faro de Vigo*, 29 de marzo de 2011, <<http://www.farodevigo.es/cartas/2011/03/29/criticas-apresuradas/530822.html>>, últ. cons. 23/07/2016.]
- Callón, Carlos (2011c): "O amor de Sancha e María", *Galicia Hoxe*, 20 de xuño de 2011, <<http://www.galiciahoxe.com/opinion/gh/amor-sancha-maria/idEdicion-2011-06-20/idNoticia-680464/>> [últ. cons., 04/11/2016].
- Callón, Carlos (2014): *A homosexualidade na literatura*, CIG-Ensino / AS-PG, Santiago de Compostela / A Coruña.
- Callón, Carlos (2017): "A polémica entre Tomás Sánchez e Martín Sarmiento sobre as orixes da lírica en romance na Península Ibérica", inédito.
- Calveiro, Marcos S. (2008): *Festina lente*, Xerais, Vigo.
- Campbell, Robert Jean (2009): *Psychiatric Dictionary*, Oxford University Press, Oxford / Nova York.
- Cantarella, Eva (1991): *La calamidad ambigua. Condición e imagen de la mujer en la antigüedad griega y romana*, Ediciones Clásicas, Madrid. [Trad. Andrés Pociña.]
- Cantarella, Eva (1991b): *Según natura. La bisexualidad en el mundo antiguo*, Akal, Madrid. [Trad. María del Mar Llinares García.]
- Capellanus, Andreas (en liña): *De amore libri tres*, The Latin Library, <<http://www.thelatinlibrary.com/capellanus.html>> [últ. cons., 15/03/2017].
- Carballo Calero, Ricardo (1975): *Historia da literatura galega contemporánea*, Galaxia, Vigo.
- Carmona, Fernando / Hernández, Carmen / Trigueros, José Antonio (1986): *Lírica románica medieval, I. Desde los orígenes hasta finales del siglo XIII*, Universidad de Murcia, Murcia.
- Carrasco Manchado, Ana Isabel (2008): "Entre el delito y el pecado: el pecado *contra naturam*" in *Pecar en la Edad Media*, Ana Isabel Carrasco Manchado e María del Pilar Rábade Obradó (coords.), Sílex, Madrid, pp. 113-143.
- Carrasco Manchado, Ana Isabel / Rábade Obradó, María del Pilar (coords.) (2008): *Pecar en la Edad Media*, Sílex, Madrid.
- Carrasco, Rafael (1986): *Inquisición y represión sexual en Valencia. Historia de los sodomitas (1565-1785)*, Laertes, Barcelona.
- Carré Alvarellos, Leandro (1928): *Diccionario galego-castelán*, 2 vols., Lar, A Cruña.
- Carré Alvarellos, Leandro (1933): *Diccionario galego-castelán e vocabulario castelán-galego*, Lar, A Cruña.
- Carré Alvarellos, Leandro (1951): *Diccionario galego-castelán e vocabulario castelán-galego*, Litografía e Imprenta Roel, A Coruña.
- Casson, Andrew (2015-): "Concordance", *Cantigas de Santa Maria for Singers*,

- <<http://www.cantigasdesantamaria.com/concordance/>> [últ. cons., 19/03/2017].
- Castillo Lluch, Mónica / Pichel Gotérrez, Ricardo (2015): "El Códice López Ferreiro del *Fuero juzgo*: revisión filológica y escriptológica y nueva edición", *Revue de Linguistique Romane* 313-314, pp. 123-168.
- Castro, Caridad / Llinares García, Mar (1999): "Idade Antiga" in *Textos para a historia das mulleres en Galicia*, Mª Xosé Rodríguez Galdo (coord.), Consello de Cultura Galega, Santiago de Compostela, pp. 15-110.
- Castro, Rosalía de (1973): *Poesías*, Cátedra de Lingüística e Literatura Galega da Universidade de Santiago (ed.), Patronato Rosalía de Castro, Vigo.
- Centre de Documentació Ramon Llull (en liña): *Diccionari de texts catalans antics*, Universitat de Barcelona, <<http://www.ub.edu/diccionari-dtca/dta.php>> [últ. cons., 09/03/2017].
- Chacón Calvar, Rafael (2015): "Prestixio e desprestixio do galego en alleas terras", Bouvard e Pécuchet. Crítica arbitraria de libros e outros obxectos impresos, 17 de febreiro de 2015, <[http://bouvard.blogaliza.org/2015/02\(en_liña\)/prestixio-e-desprestixio-do-galego-en-alleas-terras/](http://bouvard.blogaliza.org/2015/02(en_liña)/prestixio-e-desprestixio-do-galego-en-alleas-terras/)> [últ. cons., 19/03/2017].
- Chalmeta, Pedro (1989): "Al-Andalus. Desde la conquista al califato: una reinterpretación" in *Al-Andalus: musulmanes y cristianos (siglos VIII-IX)*, *Historia de España*, vol. III, Antonio Domínguez Ortiz (dir.), Planeta, Barcelona, pp. 9-114.
- Chamocho Cantudo, Miguel Ángel (2012): *Sodomía. El crimen y pecado contra natura o historia de una intolerancia*, Dykinson, Madrid.
- Chao Rego, Xosé (1999): *A condición homosexual*, Galaxia, Vigo.
- Chao Rego, Xosé (1999b): *Prisciliano. Profeta contra o poder*, A Nosa Terra, Vigo.
- Chao Rego, Xosé (ed.) (2004): *Biblia Popular Galega*, Xerais, Vigo.
- Chávez Fajardo, Soledad (en liña): "Fallos en la marcación diatópica. El caso de *abadesa*", Academia. edu, <https://www.academia.edu/25606912/Fallos_en_la_marcaci%C3%B3n_diat%C3%B3pica._El_caso_de_abadesa> [últ. cons., 26/02/2017].
- Chiurco, Carlo (2012): "*Ganymede versus Natura*. Philosophical Implications of Three Twelfth-Century Works on Homosexuality" in *Universalità della Ragione. Pluralità delle Filosofie nel Medioevo*, vol. II.1, Alessandro Musco, Salvatore d'Agostino e Giuliana Musotto (ed.), Officina di Studi Medievali, Palermo, pp. 99-106.
- Cicloxénese Expresiva (2016): "Entrevista a Xesús Alonso Montero, presidente da RAG", *Cicloxénese Expresiva*, 10 de xullo, <<https://cicloxeneseexpresiva.com/2016/07/10/entrevista-a-xesus-alonso-montero-presidente-da-r-a-g/>> [últ. cons., 29/07/2016]
- Cohen, Rip (1987): *Thirty-two Cantigas d'amigo of Dom Dinis: Typology of a Portuguese Renunciation*, The Hispanic Seminary of Medieval Studies, Madison.
- Cohen, Rip (2003): *500 Cantigas d'Amigo*, Campo das Letras, Porto. [Trad. Isabel Rodrigues.]
- Cohen, Rip (2010): "Pragmatics and Textual Criticism in the *Cantigas d'Amigo*", *Verba*, anexo 67: *Estudos de edición crítica e lírica galego-portuguesa*, Mariña Arbor Aldea e Antonio F. Guiadanes (ed.), pp. 25-42.
- Cohen, Rip (2012): "You Said You Loved Me: An Erotic Galician-Portuguese Cantiga de ?", Academia.edu, <https://www.academia.edu/17270659/An_Erotic_Galician-Portuguese_Cantiga_de_> [últ. cons., 09/09/2016].

- Cohen, Rip (2012b): *Erotic angles on the Cantigas d'amigo*, University Of London, Londres.
- Cohen, Rip (2013): "The Geometry of Rhetoric and Action. Six Very Briefs Essays", Georgetown University, <<https://blogs.commonsgororgetown.edu/cantigas/files/2013/07/The-Geometry-of-Rhetoric-and-Action-11.pdf>> [últ. cons., 02/03/2017].
- Cohen, Rip / Corriente, Federico (2002): "Lelia doura Revisited", *La corónica. A Journal of Medieval Hispanic Languages* 31, pp. 19-40.
- Cole, Peter (2007) *The Dream of the Poem. Hebrew Poetry from Muslim and Christian Spain 950-1492*, Princeton University Press, Princeton.
- Concello de Santiago de Compostela (2016): "Pleno ordinario do 16 de xuño de 2016 (2ª parte)", Youtube, emitido en directo no 16 de xuño de 2016, <<https://www.youtube.com/watch?v=0a7ZyhF7DmY>> [últ. cons., 20/11/2016].
- Conoscenti, Domenico (2008): "Fra mala ventura e fuoco dal cielo: La sogdomia in Decameron V 10 e nelle Esposizioni sopra la Comedia", *Heliotropia* 5.1-2, pp. 39-56.
- Contreras Martín, Antonio (2007): "Las mujeres en A Demanda do Santo Graal gallego-portuguesa: Reflexiones sobre la reina Ginebra" in *Actas do VII Congreso Internacional de Estudos Galegos. Mulleres en Galicia. Galicia e os outros pobos da Península*, Helena González Fernández e María Xesús Lama López (eds.), Ediciós do Castro, Sada, pp. 85-93.
- Cooperatorum Veritatis Societas (2006): "Concilium Eliberritanum [0314-0314]", Documenta Catholica Omnia, <http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_0314-0314__Concilium_Eliberritanum__Historia__EN.doc.html> [últ. cons., 05/02/2017].
- Corominas, Joan / Pascual, José A. (1984): *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, 7 vols., Gredos, Madrid.
- Corral, Esther (1996) *As mulleres nas cantigas medievais*, Seminario de Estudos Galegos / Ediciós do Castro, Sada.
- Correia, Ângela (1994): "O outro nome da ama. Uma polémica suscitada pelo trovador Joam Soares Coelho", *Colóquio/Letras*, 142, Lisboa.
- Corriente, Federico (1998): *Poesía dialectal árabe y romance en Alandalús*, Gredos, Madrid.
- Corriente, Federico (2009): "On a Hopeless Last Stand for the Hypothesis of a Romance Origin of Andalusian Stanzaic Poetry: Homosexuality and Prostitution in the Kharchas", *Journal of Arabic Literature*, vol. 40, número 2, pp. 170-181.
- Costa Casas, Xoán / Freixeiro Mato, Xosé Ramón (1996): *Literatura*, Promociós Culturais Galegas, Vigo.
- Costas, Xosé Henrique (2004): "Algúns documentos galegos na Sevilla do XIII" in *A lingua galega, historia e actualidade. Actas do I Congreso Internacional*, vol. 3, Rosario Álvarez Blanco, Francisco Fernández Rei e Antón Santamarina (eds.), Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, Santiago de Compostela, pp. 363-370.
- Crespo Fernández, Eliecer (2005): *El eufemismo, el disfemismo y los procesos mixtos: La manipulación del referente en el lenguaje literario inglés desde mediados del siglo XIX hasta la actualidad*, Tese de Doutoramento, Universidad de Alicante, Alacante.
- Cristóbal López, Vicente (2001): "Historia de la destrucción de Troya de Dares Frigio" in *La Ilíada Latina*, Mª Felisa del Barrio Vega e Vicente Cristóbal López (eds.), Gredos, Madrid, pp. 381-442.
- Croix, Arnaud de la (2003): *L'érotisme au Moyen Âge*, Tallandier, París.

- CSIC [Centro Superior de Investigaciones Científicas] (en liña): *Fuero de Mazares*, <<http://humanidades.cchs.csic.es/ih/paginas/fmh/83.htm>> [últ. cons., 09/03/2017].
- Cuba, Xoán R. / Reigosa, Antonio / Miranda, Xosé (2001): *Contos colorados. Narracións eróticas de tradición oral*, Xerais, Vigo.
- Curtius, Ernst Robert (1995): *Literatura europea y Edad Media latina*, vol. 1, Fondo de Cultura Económica, México D. F. [Trad. Margit Frenk Alatorre e Antonio Alatorre.]
- Cuveiro Piñol, Juan (1876): *Diccionario Gallego*, Barcelona.
- D'Heur, Jean Marie (1975): *Recherches internes sur la lyrique amoureuse des troubadours galiciens-portugais (XIIIe-XIVe siècle): contribution à l'étude du «corpus des troubadours»*, Université de Liège, Liège.
- D'Ambruoso, Claudia (2007): "Per una edizione critica della *Crónica troiana* promossa da Alfonso XI", *Troianalexandrina* 7, pp. 9-142.
- D'Ambruoso, Claudia (2009): "Sulle relzioni testuali fra il manoscritto G della *Crónica troiana* galega ed i testimoni della *Versión de Alfonso XI*", *Troianalexandrina* 7, pp. 17-32.
- Dall'Orto, Giovanni (en liña): "L'omosessualità nella poesia volgare italiana fino al tempo di Dante. Appunti", <<http://www.giovannidallorto.com/saggistoria/poesia/poesia.html>> [últ. cons., 19/02/2017].
- De Conca, Massimiliano (2009): "Marcabru. *Lo vers comens cant vei del fau* (BdT 293.33)", *Lecturae tropatorum* 2, 21 de setembro de 2009, <<http://www.lt.unina.it/DeConca-2009.pdf>> [últ. cons., 07/03/2017].
- Derezensky, Ernesto (2008): "Segregación y racismo", *Virtualia. Revista digital de la Escuela de la Orientación Lacaniana* 17, <http://virtualia.eol.org.ar/017/pdf/miscelaneas_derezesky.pdf> [últ. cons., 20/01/2017].
- Deyermond, Alan D. (2008): "Hacia una lectura feminista de la *Celestina*", *Medievalia*, 40, pp. 74-85.
- Dias, Aida Fernanda (1998): *História crítica da literatura portuguesa*, vol. 1 *A Idade Média*, Verbo, Lisboa.
- Dias, Isabel de Barros (2009): "A *equivocatio* na narrativa historiográfica ibérica dos sécs. XIII e XIV", *e-Spania. Revue interdisciplinaire d'études hispaniques médiévales et modernes* 8, 8 de decembro de 2009, <<https://e-spania.revues.org/18640>> [últ. cons., 15/01/2017].
- Díaz Núñez, Celia / Seixo Pastor, Mercedes (2002): *Lingua galega e literatura. 3 Educación Secundaria*, Anaya, Madrid.
- Díez, Anabel (1986): "La virilidad de Alonso Pinzón", *El País*, 22 de marzo, <http://elpais.com/diario/1986/03/22/espana/511830002_850215.html> [últ. cons., 07/09/2016].
- Diogo, Américo António Lindeza (1998): *Leitura e leituras do escarnh'e mal dizer*, Associação Portuguesa de Pais e Amigos do Cidadão Deficiente Mental, s. l.
- Dionísio, João (1994): "Condições de produção da cantiga: os pagamentos com panos" in *Actas do XIX Congresso Internacional de Lingüística e Filoloxía Románica*, Ramón Lorenzo (ed.), Universidade de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela, pp. 683-695.
- Domingues, Agostinho (1992): *Cantigas de João Garcia de Guilhade. Subsídios para o seu estudo lingüístico e literário*, Câmara M. de Barcelos, Barcelos.

- Domínguez, César (2008): "Las literaturas medievales como provocación de la literatura comparada. Reflexión sobre las formaciones culturales no-nacionales", *Revista de poética medieval* 20, pp. 99-126.
- Donatus of Besançon (en liña): "The Rule of Donatus of Besançon", John E. Halborg e Jo Ann McNamara (trads.), Monastic Matrix, <<https://monasticmatrix.osu.edu/cartularium/rule-donatus-besanç>> [últ. cons., 05/02/2017].
- Dover, K. J. (2008): *Homosexualidad griega*, El Cobre, Barcelona. [Trad. Juan Francisco Martos Montiel e Juan Luis López Cruces.]
- Dronke, Peter (1968): *Medieval Latin and the rise of the European love-lyric*, vol. II: *Medieval Latin Love-Poetry*, Clarendon, Oxford.
- Dronke, Peter (1984): *The Medieval Poet and His World*, Edizioni di Storia e Letteratura, Roma.
- Drucker, Peter (coord.) (2004): *Arco iris diferentes*, Siglo XXI, México D. F. [Trad. Enrique Mercado.]
- Duby, Georges (1981): *Mâle Moyen Âge - de l'amour et d'autres essais*, Flammarion Poches, París.
- Duby, Georges (1988): *El caballero, la mujer y el cura. El matrimonio en la Francia feudal*, Taurus, Madrid. [Trad. Mauro Armijo.]
- Dutton, Brian (1964): "Lelia doura, edoy lelia doura, an arabic refrain in a thirteenth-century Galician poem?", *Bulletin of Spanish Studies* 41, pp. 1-9.
- Dutton, Brian / González Cuenca, Joaquín (1993): *Cancionero de Juan Alfonso de Baena*, Visor, Madrid.
- Eck, Marcel (1970): *Sodoma. Ensaio sobre a homossexualidade*, Moraes, Lisboa. [Trad. Hermes Soares.]
- Eirín García, Leticia (2011): "A denominación *senhor* nas cantigas de amor de Don Denis" in *Lusofonia. Tempo de reciprocidades (Actas do IX Congresso da AIL)*, vol. 1., Helena Rebelo (coord.), Afrontamento, Porto, pp. 79-87.
- Eirín García, Leticia (2012): *A tópica da visión e o amor trobadoresco no cancionero de Don Denis. (Estudo retórico-literario e edición crítica de 33 cantigas de amor)*, tese de doutoramento, Universidade da Coruña, A Coruña.
- Eirín García, Leticia (2015): *A visión do amor no cancionero de Don Denis. Estudo e edición de 33 cantigas de amor*, Laiovento, Santiago de Compostela.
- Eisenberg, Daniel (1999): "Juan Ruiz's Heterosexual 'Good Love'" in *Queer Iberia. Sexualities, Cultures, and Crossings from the Middle Ages to the Renaissance*, Josiah Blackmore e Gregory S. Hutcheson (eds.), Duke University Press, Durham e Londres, pp. 250-274.
- Eisenberg, Daniel (1999b): "Introduction" in *Spanish Writers on Gay and Lesbian Themes. A Bio-Critical Sourcebook*, David William Foster (ed.), Greenwood Press, Westport (Connecticut) e Londres, pp. 1-21.
- Elorza, Edith (2014): "Shakespeare contra la voluntad de crear. Seminario de los jueves", *La Caja Digital* 4, ano 9, marzo de 2014, <http://www.tomasabraham.com.ar/cajadig/2014/caja_n04a9.html> [últ. cons., 06/01/2017].
- Emiliano, António H. (2003): "Sobre a questão dos mais antigos textos escritos em Português" in *Razões e emoção. Miscelânea de estudos oferecida a Maria Helena Mira Mateus pela sua jubilação*, vol. 1, Ivo Castro e Inês Duarte (eds.), Imprensa Nacional / Casa da Moeda, Lisboa, pp. 261-278.

- Eribon, Didier (2001): *Reflexiones sobre la cuestión gay*, Anagrama, Barcelona. [Trad. de Jaime Zulaika]
- Espejo Muriel, Carlos (1991): *El deseo negado. Aspectos de la problemática homosexual en la vida monástica (siglos III-VI d. C.)*, Universidad de Granada, Granada.
- Evans, Dylan (2011): *Diccionario introductorio de psicoanálisis lacaniano*, Paidós, Bos Aires. [Trad. Jorge Piatigorsky.]
- Even-Zohar, Itamar (1990) "Polysystem Theory", *Polysystem Studies* [= *Poetics Today* 11:1], pp. 9-26.
- Even-Zohar, Itamar (1999): "Factores y dependencias en la cultura. Una revisión de la teoría de los polisistemas", *Teoría de los Polisistemas*, Montserrat Iglesias Santos (comp.), Arco / Libros, Madrid, pp. 23-52. [Trad. de Montserrat Iglesias Santos revisada polo autor.]
- Falcão, Fernanda Scopel (2012): *O vervo satírico. Provérbio e proverbialização na sátira galego-portuguesa*, Universidade Federal do Espírito Santo, Vitória.
- Faraudo de Saint-Germain, Lluís (en liña): *Vocabulari de la llengua catalana medieval*, Germà Colón Domènech (dir.), Institut d'Estudis Catalans, <<http://www.iec.cat/faraudo>> [últ. cons., 09/03/2017].
- Fees, Joseph Charles (2013): *New Directions in Kharja Studies: Gender, Sexuality and Religion*, Dissertation Doctor of Philosophy, The University of Texas at Austin, <<https://repositories.lib.utexas.edu/bitstream/handle/2152/21238/FEES-DISSERTATION-2013.pdf>> [últ. cons., 07/09/2016].
- Fernandes, Edrisi (2007): "A tradição da 'gaia ciência' e o homoerotismo", *Bagoas. Estudos gays. Gêneros e Sexualidades*, pp. 77-103.
- Fernández Barreiro, Alejandrino / Paricio, Javier (1991): *Fundamentos de derecho patrimonial romano*, Centro de Estudios Ramón Areces, Madrid.
- Fernández Blanco, Manuel (2012): "Identidade feminina, amor, violencia e feminicidio na actualidade", *A Trabe de Ouro* 92, pp. 519-529.
- Fernández Blanco, Manuel (2016): "Conversación y debate", XX Jornada El Psicoanálisis Hoy: "Hacer pareja, ¿con qué?", Instituto del Campo Freudiano de A Coruña, A Coruña, 9 de abril de 2016, intervención inédita.
- Fernández Corte, José Carlos / González Iglesias, Juan Antonio (eds.) (2006): *Poesías*, Catulo, Cátedra, Madrid.
- Fernández Pacios, Xosé Ramón (2010): "O papel da muller na nosa alta idade media", *Terra e Tempo*, 11 de agosto de 2010, <<http://terraetempo.gal/artigo.php?artigo=729&seccion=13>> [últ. cons., 03/11/2016].
- Fernández Paz, Agustín / Lastra Muruais, Xosé / Moo Pedrosa, Xosé Manuel / Nicolás Rodríguez, Ramón / Orizales Orizales, Emiliano / Rodríguez Rodríguez, Anaír (2004): *Lingua e literatura. 3 Educación Secundaria Obligatoria*, Xerais, Vigo.
- Fernández Pereira, Nydia G. B. de (1968): "La introducción de la lírica de Provenza en Galicia y Portugal", *Románica* 1, pp. 19-68.
- Fernández Rei, Francisco (1991): *Dialectoloxía da lingua galega*, Xerais, Vigo.
- Fernández Rei, Francisco (2011): "Carlos Callón e a configuración da homosexualidade na Idade Media", *A Trabe de Ouro. Publicación galega de pensamento crítico* 88, pp. 139-142.

- Fernández Salgado, Benigno (2000): *Os rudimentos da lingüística galega: un estudio de textos lingüísticos galegos de principios do século XX (1913-1936)*, Verba, anexo 47, Universidade de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela.
- Ferreira, José de Azevedo (1987): *Afonso X. Foro Real*, 2 vols., Instituto Nacional de Investigação Científica, Lisboa.
- Ferreira, Manuel Pedro (2004): "O rasto da música no Cancioneiro da Ajuda" in *O Cancioneiro da Ajuda cen anos despois*, Xunta de Galicia, Santiago de Compostela, pp. 185-210.
- Ferreira, Maria Ema Tarracha (1998): *Poesia e prosa medievais*, Ulisseia, Lisboa.
- Ferreiro, Alfredo (2011): "Amigos e sodomitas, de Carlos Callón", blogue *O levantador de minas. A literatura, as súas ramas e as súas raíces*. *Outros sentidos*, 22/11/2012, <<http://olevantadordeminas.blogaliza.org/2012/11/22/amigos-e-sodomitas-de-carlos-callon/>> [Última consulta, 12/04/2015].
- Ferreiro, Manuel (1992): *As cantigas de Rodrigu' Eanes de Vasconcelos*, Laiovento, Santiago de Compostela.
- Ferreiro, Manuel (1997): *Gramática histórica galega. II. Lexicoloxía*, Laiovento, Santiago de Compostela.
- Ferreiro, Manuel (1999): *Gramática histórica galega. I. Fonética e morfosintaxe*, Laiovento, Santiago de Compostela.
- Ferreiro, Manuel (2010): "Os hapax como problema e como solución. Sobre a cantiga 493/18,11 [B 495 / V 78] de Afonso X" in *Estudios de edición crítica galego-portuguesa*, Verba. Anuario Galego de Filoloxía, anexo 67, Mariña Arbor Aldea e Antonio F. Guiadanes (ed.), Universidade de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela, pp. 239-261.
- Ferreiro, Manuel (2012): "Erros dos copistas, lapsos dos editores. (O pronome *che* e a cantiga B 1584 / V 1116 de Afonso Eanes do Coton)" in *Literatura medieval y renacentista en España: líneas y pautas*, Natalia Fernández Rodríguez e María Fernández Ferreiro (ed.), SEMYR, Salamanca, pp. 545-561.
- Ferreiro, Manuel (2012b): "O subcorpus das cantigas de cavaleiros no cancionero profano galego-português. Notas linguístico-editoriais" in *E fizerom taes maravilhas... Histórias de cavaleiros e cavalarias*, Lênia Márcia de Medeiros Mongelli (coord.), Ateliê Editorial, Cotia (São Paulo), pp. 305-523.
- Ferreiro, Manuel (2013): "Sobre a posibilidade de elisión vocálica da conxunción *se* na poesía profana galego-portuguesa", *Verba* 40, pp. 453-470.
- Ferreiro, Manuel (2013b): "Uma anomalia na língua trovadoresca galego-portuguesa: sobre os casos de conservación de -L- intervocálico", *Virtual Center for the Study of Galician-Portuguese Lyric* 1, pp. 1-20 <http://illa.udc.es/Repository/Publications/Drafts/1417769199983_uma_anomalia_na_lingua_trovadoresca.pdf> [últ. cons. 14/03/2017].
- Ferreiro, Manuel (2014): "Apostilas ao texto da cantiga 'Don Beeito, ome duro' [B 1464, V 1074] de Joan Airas de Santiago" in *El texto infinito. Tradición y reescritura en la Edad Media y el Renacimiento*, Cesc Esteve (ed.), Seminario de Estudios Medievales y Renacentistas, Salamanca, pp. 511-527.
- Ferreiro, Manuel (2016): "Unha variación inexistente nas cantigas profanas galego-portuguesas: as forma *perdon / pardon*", *Madrygal. Revista de Estudios Gallegos* 19, pp. 51-59.

- Ferreiro, Manuel (dir.) (2014-): *Glosario da poesía medieval profana galego-portuguesa*. Universidade da Coruña <<http://glossa.gal>>, ISSN 2386-8309 [últ. cons., 22/12/2016].
- Ferreiro, Manuel / Martínez Pereiro, Carlos Paulo (1996): *Cantigas de amigo. Antoloxía*, Asociación Socio-Pedagóxica Galega, A Coruña.
- Ferreiro, Manuel / Martínez Pereiro, Carlos Paulo / Tato Fontaíña, Laura (eds.) (2008): *A edición da poesía trobadoresca en Galiza*, Baía, A Coruña.
- Ferro Couselo, Xesús (ed.) (1967): *A vida e a fala dos devanceiros. Escolma de documentos en galego dos séculos XIII ao XVI*, 2 vols, Galaxia, Vigo.
- Ficino, Marsilio (1994): *Sobre el amor. Comentarios al Banquete de Platón*, Mariapía Lamberti (presentación e notas), Universidad Nacional Autónoma de México, México D.F. [Trad. Mariapía Lamberti e José Luis Bernal.]
- Fidalgo, Elvira (2005): "Os efectos do amor segundo os trobadores do Cancioneiro da Ajuda" in *Carolina Michaëlis e o Cancioneiro da Ajuda hoxe*, Mercedes Brea (coord.), Centro Ramón Piñeiro, Santiago de Compostela, p. 281-308.
- Fidalgo, Elvira (2009): *De amor y de burlas. Antología de la poesía medieval gallego-portuguesa*, Nigratrea, Santiago de Compostela.
- Fidalgo, Elvira (coord.) (2003): *As Cantigas de Loor de Santa María*, Xunta de Galicia, Santiago de Compostela.
- Filgueira Valverde, José (1988): "Rasgos popularizantes en los 'Cancioneiros' galaico-portugueses" in *Actas del I Congreso de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, Vicente Beltrán (ed.), PPU, Barcelona, pp. 73-85.
- Finazzi-Agrò, Ettore (1975-1976):
- Flores Arroyuelo, Francisco J. (2009): *Del caballero y otros mitos...*, Editum - Ediciones de la Universidad de Murcia, Murcia.
- Flórez, Enrique (en liña) [1747-1775]: *España sagrada*, tomo VI. [Facsimilar da edición da Real Academia de la Historia, Madrid, 1859.]
- Flori, Jean (2001): *Caballeros y caballería en la Edad Media*, Paidós, Barcelona. [Trad. Godofredo González.]
- Folkoteca galega (2002-): "Apaga o candil", <<http://www.folkotecagalega.com/pezas/vales/apaga-o-candil>> [últ. cons., 19/03/2017].
- Fone, Byrne (2000): *Homophobia. A history*, Picador USA, Nova York.
- Fortuny, Salvador (2015): *Desde fuera del armario. Estudio sobre la percepción social de la homosexualidad*, Ajuntament de Sabadell, <<http://ca.sabadell.cat/SAJ/d/DESDE%20FUERA%20DEL%20ARMARIO.pdf>> [últ. cons., 08/09/2016].
- Foucault, Michel (1972): *Histoire de la folie à l'âge classique*, Gallimard, Paris.
- Foucault, Michel (1994): *Dits et écrits I (1954-1969)*, Gallimard, París.
- Foucault, Michel (1994): *História da sexualidade, I. A vontade de saber*, Relógio d'Água, Lisboa. [Trad. Pedro Tamen.]
- Foucault, Michel (1994b): *História da sexualidade, II. O uso dos prazeres*, Relógio d'Água, Lisboa. [Trad. Manuel Alberto.]
- Foucault, Michel (1994c): *História da sexualidade, III. O cuidado de si*, Relógio d'Água, Lisboa. [Trad. Manuel Alberto.]

- Foucault, Michel (2007): *Los anormales. Curso en el Collège de France (1974-1975)*, François Ewald, Alessandro Fontana, Valerio Marchetti e Antonella Salomoni (eds.), Fondo de Cultura Económica, Buenos Aires. [Trad. Horacio Pons.]
- Fougères, Etienne de (1979): *Le Livre des Manières*, R. Anthony Lodge (ed.), Librairie Droz, Xenebra.
- Foundation for Medieval Genealogy (2016): "Gaston de Béarn", *Medieval Lands*, 8 de outubro de 2016, <<http://fmg.ac/Projects/MedLands/GASCONY.htm#GastonVIIBearndied1290>> [últ. cons., 02/01/2017].
- Francisco Reina, Manuel (ed.) (2007): *Poesía andalusí*, Edaf, Madrid.
- Franco Grande, Xosé Luis (1972): *Diccionario galego-castelán e vocabulario castelán-galego*, Galaxia, Vigo.
- Frantzen, Allen J. (1998): *Before the closet: same-sex love from Beowulf to Angels in America*, Chicago University Press, Chicago e Londres.
- Freire Nunes, Irene (ed.) (2005): *A Demanda do Santo Graal*, Imprensa Nacional - Casa da Moeda, Lisboa.
- Freitas, Elsa Machado / Ferreira, Isabel Gomes / Barbosa, Maria Luísa (2015): *O caminho das palavras. Português 10.º ano*, Areal, Porto.
- Freixeiro Mato, Xosé Ramón (1999): *Gramática da lingua galega, III. Semántica*, A Nosa Terra, Vigo.
- Freixeiro Mato, Xosé Ramón (ed.) (1996): *Antoloxía da prosa literaria medieval*, A Nosa Terra / AS-PG, Vigo.
- Freud, Sigmund (1992): *Obras completas*, vol. XI, James Strachey (ed.), Amorrortu, Bos Aires. [Trad. José Luis Etcheverry.]
- Freud, Sigmund (2003): *Psicopatologia da vida quotidiana*, Relógio d'Água, Lisboa. [Trad. José Marinho.]
- Freud, Sigmund (2009): *Três ensaios sobre teoria da sexualidade*, Relógio d'Água, Lisboa. [Trad. Nuno Batalha.]
- Gagnon, François (2010): *Le Corrector sive Medicus de Burchard de Worms (1000-1025): présentation, traduction et commentaire ethno-historique*, Université de Montréal, memoria para o grao de Maître en Historia, inédita.
- Galmés de Fuentes, Álvaro (1998): "Las jarchas mozárabes y la tradición lírica románica" in *Lírica popular / lírica tradicional. Lecciones en homenaje a Don Emilio García Gómez*, Pedro M. Piñeiro Ramírez (ed.), Universidad de Sevilla, Sevilla, pp. 28-53.
- Galván González, Victoria (2008): "Calas sobre el amor lesbiano en la literatura española anterior al siglo XX", *Cyber Humanitis* 48 (primavera 2008), <http://web.uchile.cl/vignette/cyberhumanitatis/CDA/creacion_simple2/0,1241,SCID%253D21791%2526SID%253D741,00.html> [últ. cons., 19/02/2017].
- Gámez Elizondo, Maricela (2013): Jarchas.net, <<http://www.jarchas.net>>, actualización 15 de abril de 2013. [últ. cons., 08/09/2016].
- García Fernández, Miguel (2016): "¿Libertinaje o libertad? Rompiendo la(s) Regla(s) en los monasterios de monjas benedictinas de la Galicia bajomedieval" in *Universos en Orden. Las órdenes religiosas y el patrimonio cultural iberoamericano*, vol. 1, José Manuel García Iglesias (dir.), Alvarellos, Santiago de Compostela, pp. 121-152.

- García Gómez, Emilio (1991): "El escándalo de las jarchas en Oxford", *Boletín de la Real Academia de la Historia* 188, pp. 1-104.
- García Negro, María Pilar (1999): *Sempre en galego*, Laiovento, Bertamiráns - Ames.
- García Negro, María Pilar (2000): *Direitos lingüísticos e control político*, Laiovento, Bertamiráns - Ames.
- García Peinado, Miguel Ángel / Monferrer Sala, Juan Pedro (1998): "De poesía y pornografía medievales. Dos muestras, dos ejemplos: Guillermo de Aquitania e Ibn Quzman", *Revista Complutense de Estudios Franceses* 13, pp. 71-86.
- García Turnes, Beatriz (2002): "Sobre a (proto)historia do termo galego-portugués na reflexión lingüística lusa do século XIX" in *Homenaxe a Fernando R. Tato Plaza*, R. Lorenzo (coord.), Universidade de Santiago de Compostela, Santaigo de Compostela, pp. 323-335.
- García Turnes, Beatriz (2008): *Ideas sobre o galego e as orixes do portugués na lingüística lusa do século XIX: xénese e impacto en Galicia da hipótese celtista*, Tese de Doutoramento, Universidade de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela, <http://dspace.usc.es/bitstream/10347/2448/1/9788498870701_content.pdf> [últ. cons., 29/04/2016]
- García-Villoslada, Ricardo (1975): *La poesía rítmica de los goliardos medievales*, Fundación Universitaria Española, Madrid.
- Garrido Conde, Rosa María (2012): "La transgresión en las jarchas romances", *Boletín de la Real Academia Sevillana de Buenas Letras* 40, pp. 97-115.
- Garrido, Rosa María (1994): "La primitiva moaxaja: dos lenguas y dos voces poéticas" in *Actas del III Congreso de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, vol. 1, María Isabel Toro Pascua (ed.), Universidad de Salamanca, Salamanca, pp. 389-397.
- Garrosa Gude, José Luis (2015): "A poética do noxo. Excrementos e outras repugnancias da vellez na literatura oral galega" in *Sexo e obscenidade. Actas da VIII Xornadas de Literatura de Tradición Oral*, Asociación de Escritoras e Escritores en Lingua Galega, pp. 59-75.
- Gaspar, Silvia (1995): *Libro dos cantares de Afonso'Eanes do Coton*, Concello de Negreira, Negreira.
- Gaunt, Simon (1989): *Troubadours and Irony*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Gaunt, Simon / Harvey, Ruth / Paterson, Linda (eds.) (2000): *Marcabru. A Critical Edition*, D. S. Brewer, Cambridge.
- Gerli, E. Michael (2011): *Celestina and the ends of desire*, University of Toronto, Toronto.
- Gibbon, Edward (1837): *The history of the decline and fall of the Roman Empire*, T. Cadell, Londres.
- Gliulielmi, Nilda (1986): *Modos de marginalidad en la Edad Media. Extranjería, pobreza, enfermedad (A propósito de estatutos de hospitales y leproserías)*, Editorial Universitaria, Bos Aires.
- Goddard, Richard (1988): "The ladies Agnes and Arsen and William IX's 'Companho, farai un vers [qu'er] covinen", *Forum for Modern Language Studies* XXIV / 2, pp. 156-162.
- Gómez Guinovart, Xavier (coord.) (2006-): *RILG - Recursos Integrados da Lingua Galega*, Seminario de Lingüística Informática - Grupo TALG / Instituto da Lingua Galega, Vigo / Santiago de Compostela, <<http://sli.uvigo.es/RILG>> [últ. cons. 26/03/2017].
- Gómez Moreno, Ángel (1990): *El Prohemio e carta del Marqués de Santillana y la teoría literaria del siglo XV*, PPU, Barcelona.

- Gómez Moreno, Ángel (2008): *Claves hagiográficas de la literatura española (del Cantar de mio Cid a Cervantes)*, Iberoamericana, Madrid.
- Gómez, Fuco G. (1937): *O idioma dos animás (opúscaro da enxebreza)*, Imprenta y Papelería de Rambla Bouza y Cía, A Habana.
- Gonçalves, Elsa (1991): *Poesia de rei: Três notas dionisinas*, Cosmos, Lisboa.
- Gonçalves, Elsa (2016): *De Roma ata Lixboa. Estudos sobre os cancioneiros galego-portugueses*, Real Academia Galega, A Coruña.
- González Crespo, Esther (1982): "Los Arellano y el señorío de Los Cameros en la Baja Edad Media", *En la España medieval* 2, pp. 395-410.
- González González, Marta (2007): "La censura en las traducciones de los clásicos griegos. El ejemplo de Platón y Aristófanes", *Faventia* 29, pp. 77-88.
- González Jiménez, Manuel (1998): *Crónica de Alfonso X*, Real Academia Alfonso X El Sabio, Murcia.
- González Jiménez, Manuel (2004): "Alfonso X y sus hermanos (I)", *Boletín de la Real Academia Sevillana de Buenas Letras: Minervae baeticae* 32, pp. 203-214.
- González Martínez, Déberah (2012): "Fernan Fernandez Cogominho na cantiga B1560 de Afonso Mendez de Besteiros", *Revista de Literatura Medieval* 24, pp. 63-79.
- González Martínez, Déborah (2008): "O demo na lírica profana galego-portuguesa", *Estudo sobre léxico dos trobadores*, Mercedes Brea (coord.), *Verba. Anuario Galego de Filoloxía*, anexo 63, Universidade de Santiago de Compostela, pp. 265-279.
- González Martínez, Déborah (2014): "O arraiz de Roi Garcia... desseino-o et enlino-o. Une nouvelle lecture du texte satirique B1560 d'Afonso Mendez de Besteiros", *Revue des Langues Romanes* 118, pp. 143-171.
- González Sánchez, Ana (2015): *Alfonso X El Mago*, Universidad Autónoma de Madrid, Madrid.
- González Seoane, Ernesto (coord.) / Álvarez de la Granja, María / Boullón Agrelo, Ana Isabel (2006-2012): *Dicionario de dicionarios do galego medieval*, Seminario de Lingüística Informática da Universidade de Vigo - Grupo TALG / Instituto da Lingua Galega, <<http://sli.uvigo.es/DDGM/>> [últ. cons., 26/03/2017].
- González Zymła, Herbert (2007): "Consideraciones sobre la iconografía e iconología del mito de Ganimedes, el troyano, a través del arte antiguo y medieval" in *Troianalexandrina* 7, pp. 147-187.
- González-Casanovas, Roberto J. (1999): "Male Bonding as Cultural Construction in Alfonso X, Ramon Llull, and Juan Manuel. Homosocial friendship in medieval Iberia", *Queer Iberia. Sexualities, cultures and crossing from the Middel Ages to the Renaissance*, Josiah Blackmore e Gregory S. Hutcheson (eds.), Duke University, Durham e Londres, pp. 157-192.
- González-Ruiz, Julio (2009): *Amistades peligrosas. El discurso homoerótico en el teatro de Lope de Vega*, Peter Lang, Nova York.
- Gouiran, Gérard (2006): "S'aisi son tuit freich cum el l'autre Lombart, non son bon ad amor ou la mouvaise réputation de Sordel" in *Trobadors a la Península Ibèrica. Homenatge al Dr. Martí de Riquer*, Vicenç Beltran, Meritxell Simó e Elena Roig (eds.), Publicacions de la Abadia de Montserrat, Barcelona, pp. 171-194.
- Greenberg, David F. (1988): *The Construction of Homosexuality*, University of Chicago Press, Chicago.

- Greenberg, Steven (2004): *Wrestling with God & Men. Homosexuality in the Jewish Tradition*, The University of Wisconsin Press, Wisconsin.
- Greene, Jody (2004): "Introduction. The work of friendship" , *GLQ. A Journal of Lesbian and Gay Studies* 10, pp. 319-337.
- Gross, Georg (1991): "El Fuero de Uclés, documento de mediados del siglo XII", *Boletín de la Real Academia de la Historia* 188, pp. 105-180.
- Gueller, Adela Stoppel de (2005): *Vestígios do tempo. Paradoxos da atemporalidade no pensamento freudiano*, Arte & Ciência, São Paulo.
- Gutiérrez García, Santiago (2006): *Amor e burlas na lírica trobadoresca. Un estudo das cantigas paródicas galegoportuguesas*, Ediciós do Castro, Sada.
- Gutiérrez García, Santiago (2009): "Paralelismo y refrán en la configuración de los géneros líricos gallegoportugueses", *Ars Metrica* 9, <http://arsmetrica.elte.hu/articles/gutierrez/0910_gutierrez.pdf> [últ. cons., 05/11/2016].
- Gutiérrez García, Santiago (2011): "Galician Portuguese Medieval Poetry and the Iberian Interliterary System" , *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*, 13.5, New Trends in Iberian Galician Comparative Literature, María Teresa Vilariño Picos e Anxo Abuín González, <<http://docs.lib.purdue.edu/clcweb/vol13/iss5/9>> [últ. cons., 27/04/2015]
- Gutiérrez Izquierdo, Ramón (2011): *Sonetos de Shakespeare*, Xerais, Vigo.
- Gutiérrez Izquierdo, Ramón / Navaza Blanco, Gonzalo / Rodríguez Gómez, Luciano (1991): *Literatura galega. 3ª BUP*, Xerais, Vigo.
- Halsall, Paul (1997-2007): *People with a History. An Online Guide to Lesbian, Gay, Bisexual and Trans* History*, <<http://sourcebooks.fordham.edu/halsall/pwh/index-bos.asp>>, últ. actualización 11 abril 2007. [últ. cons., 07/03/2017].
- Hauréau, [Barthélemy] (1878): "Notices sur les mélanges poétiques d'Hildebert de Lavardin" in *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque Nationale et autres bibliothèques*, vol. 28, Imprimerie Nationale, París, pp. 289-448.
- Hayes, E. Bruce (1998): "Arnaut Daniel et Dante", *Le rayonnement des troubadours: Actes du colloque de l'AEIO (Association Internationale d'Etudes Occitanes), Amsterdam, 16-18 octobre 1995*, Anton Toubert (ed.), Rodopi, Amsterdam, pp. 125-132.
- Herrero Marcos, Jesús (2010): *Bestiario románico en España*, Cálamo, Palencia.
- Herrero Marcos, Jesús (2011): *La lujuria en la iconografía románica*, Cálamo, Palencia.
- Hildebertus (2001): *Hildebertus Cenomannensis episcopus, Carmina minora*, A. Brian Scott (ed.), K. G. Saur Verlag, Munich e Leipzig.
- Hinojosa, Eduardo de (1905): "La fraternidad artificial en España", *Revista de archivos, bibliotecas y museos* 7, pp. 1-18.
- Hodgart, Matthew (1969): *La sátira*, Guadarrama, Madrid. [Trad. Ángel Guillén.]
- Hollander, Robert (1996): "Dante's Harmonious Homosexuals (*Inferno* 16.7-90)", Princeton.edu, <<http://www.princeton.edu/~dante/ebdsa/rh.html>> [últ. cons., 22/01/2017].
- Howes, Robert (2005): "Aguiar, Asdrúbal António d'" in *Who's Who in Gay & Lesbian History*, Robert Aldrich e Garry Wotherspoon (eds.), Routledge, Londres e Nova York, pp. 13-14.
- Hult, David (1996): " Gaston Paris and the Invention of Courtly Love" in *Medievalism and the Modernist Temper*, R. Howard Bloch et Stephen G. Nichols (eds.), Johns Hopkins University,

- Baltimore e Londres, 1996, p. 192-224.
- Jacquart, Danielle / Thomasset, Claude (1988): *Sexuality and Medicine in the Middle Ages*, Polity Press, Cambridge. [Trad. Matthew Adamson.]
- Jaeger, C. Stephen (2004): *The Envy of Angels. Cathedral Schools and Social Ideals in Medieval Europe, 950-1200*, University of Pennsylvania, Philadelphia.
- Jeanroy, Alfred (1913): *Les chansons de Guillaume IX Duc d'Aquitaine (1071-1127)*, Librairie Ancienne Honoré Champion, París.
- Jiménez Calvente, Teresa (2009): *Sátira, amor y humor en la Edad Media latina: Cincuenta y cinco canciones de goliardos*, Fundación Universitaria Española, Madrid.
- Johansson, Warren / Percy, William A. (1996): "Homosexuality" in *Handbook of Medieval Sexuality*, Vern L. Bullough e James A. Brundage (eds.), Garland Publishing, Nova York, pp. 155-189.
- Jordan, Mark D. (2002): *La invención de la sodomía en la teología cristiana*, Laertes, Barcelona. [Trad. Lluís Salvador.]
- Jorge, Noémia / Junqueira, Sónia Gonçalves (2015): *Encontros. Português 10.º ano*, Porto Editora, Porto.
- Joset, Jacques (1992): "'Dulcis amaritudo': una isotopía descuidada en 'La Celestina'" in *Historias y ficciones: Coloquio sobre la literatura del siglo XV*, R. Beltrán, J. L. Canet e J. L. Sirera (eds.), Universitat de València, València, pp. 257-266.
- Juan Ruiz, Arcipreste de Hita (2000): *El Libro de Buen Amor*, Instituto Cervantes, <<http://www.cervantesvirtual.com/obra/el-libro-de-buen-amor--0/>> [últ. cons., 11/02/2017].
- Juárez Blanquer, Aurora (1988): *Cancionero de Pero da Ponte*, TAT, Granada.
- Karras, Ruth Mazo / Murray, Jacqueline (2010): "The Sexual Body" in *A Cultural History of the Human Body*, vol. 2, Linda Kalof (ed.), Berg, Oxford / Nova York, pp. 59-75.
- Kennedy, Hugh (2008): "Al-Jāhiz and the Construction of Homosexuality at the Abbasid Court" in *Medieval Sexuality. A Casebook*, April Harper e Caroline Proctor (eds.), Routledge, Nova York e Londres, pp. 175-188.
- Kinkade, Richard P. (1992): "Alfonso X, *Cantiga* 235, and the Events of 1269-1278", *Speculum* 67, pp. 284-323.
- Lacan, Jacques (1971): *Écrits*, vol. 2, Éditions du Seuil, París.
- Lacan, Jacques (1988): *O seminário, livro 7: A ética da psicanálise*, texto estabelecido por Jacques-Alain Miller, Jorge Zahar Editor, Rio de Janeiro. [Trad. Antônio Quinet.]
- Lacan, Jacques (1996): *O seminário, livro 20: mais, ainda*, texto estabelecido por Jacques-Alain Miller, Jorge Zahar Editor, Rio de Janeiro. [Trad. M. D. Magno.]
- Lacan, Jacques (2004): *El seminario, 8. La transferencia*, texto estabelecido por Jacques-Alain Miller, Paidós, Barcelona. [Trad. Enric Berenguer.]
- Lacan, Jacques (2006): *Le séminaire, livre XVIII. D'un discours qui ne serait pas du semblant*, texto estabelecido por Jacques-Alain Miller, Éd. du Seuil, París.
- Lacan, Jacques (2008): *El seminario, 23. El sinthome*, texto estabelecido por Jacques-Alain Miller, Paidós, Barcelona. [Trad. Nora A. González.]
- Lacan, Jacques (2008b): *El seminario, 2. El Yo en la teoría de Freud y en la técnica psicoanalítica*, texto estabelecido por Jacques-Alain Miller, Paidós, Bos Aires. [Trad. Irene Agoff.]
- Lacan, Jacques (2013): *Le séminaire, livre VI. Le désir et son interprétation*, texto estabelecido por

- Jacques-Alain Miller, Le Martinière, París.
- Lacarra Lanz, Eukene (2009): "Homoerotismo femenino en los discursos normativos medievales" in *Siempre soy quien ser solía: Estudios de literatura española medieval en homenaje a Carmen Parrilla*, Antonio Chas Aguión e Cleofé Tato García (eds.), Universidade da Coruña, A Coruña, pp. 205-228.
- Lacarra Lanz, Eukene (2010): "Representaciones de homoerotismo femenino en algunos textos literarios medievales", *Estudios Humanísticos. Filología* 32, pp. 81-103.
- Lacarra Lanz, Eukene (2011): "Representaciones del homoerotismo femenino en algunos textos románicos", *Atalaya. Revue d'études médiévales romanes* 12, <<https://atalaya.revues.org/674>> [últ. cons., 21/01/2017].
- Lacarra, Eukene (2001): "El consolador y la sexualidad femenina en una cantiga de Fernand d'Esquyo" in *Canzonieiri iberici*, Patrizia Botta, Carmen Parrilla e Ignacio Pérez Pascual (eds.), Toxosoutos, Noia, pp. 149-162.
- Lagares, Xoán Carlos (2000): *E por esto fez este cantar. Sobre as rubricas explicativas dos cancioneros profanos galego-portugueses*, Laiovento, Santiago de Compostela.
- Lanciani, Giulia (1988): "Ayras Veaz ou o trovador dimidiado", *Grial* 100, pp. 153-167.
- Lanciani, Giulia / Tavani, Giuseppe (1995): *As cantigas de escarnio*, Xerais, Vigo.
- Landeira, Ricardo L. (1979): *La saudade en el renacimiento de la literatura gallega*, Galaxia, Vigo.
- Lang, Henry R. (2010): *Cancioneiro d'El Rei Dom Denis e estudos dispersos*, Lênia Márcia Mongeli e Yara Frateschi Vieira (eds.), Editora da UFF, Niterói.
- Lanza, Antonio (ed.) (1996): *La Commedia*, Dante Alighieri, De Rubeis, Anzio.
- Lapa, Manuel Rodrigues (1981): *Lições de literatura portuguesa. Época medieval*, Coimbra Editora, Coimbra.
- Lapa, Manuel Rodrigues (1982): *Miscelânea de Língua e Literatura Portuguesa Medieval*, Universidade de Coimbra, Coimbra.
- Lapa, Manuel Rodrigues (1998): *Cantigas d'escarnho e de mal dizer dos cancioneros medievais galego-portugueses*, João Sa da Costa, Lisboa.
- Le Goff, Jacques (1983): *O maravilhoso e o quotidiano no Ocidente medieval*, Edições 70, Lisboa. [Trad. José António Pinto Ribeiro.]
- Le Goff, Jacques / Schmitt, Jean-Claude (eds.) (1999): *Diccionario razonado del Occidente medieval*, Akal, Madrid. [Trad. Ana Isabel Carrasco Manchado.]
- Leader, Darian (2013): *¿Qué es la locura?*, Sexto Piso, Madrid. [Trad. Raquel Vicedo.]
- Lebrija, Antonio de (ca. 1494-1495): *Vocabulario (Interpretación de las palabras castellanas en lengua latina) (Dictionum Hispaniensium in Latinum sermonem interpretatio) (Dictionarium ex Hispaniensi in Latinum sermonem) (Dictionum Hispanarum in Latinum sermonem translatio)*, [Juan de Porras], Salamanca. [Ed. facsimilar en Corpus Nebrissense, <<http://corpusnebrissense.com/caracola/diccionarios/dicc1494salamanca.html>>, últ. cons., 26/02/2017].
- Léglu, Catherine (1999): "Moral and satirical poetry" in *The Troubadours. An Introduction*, Simon Gaunt e Sarah Kay (eds.), Cambridge University, Cambridge, pp. 47-65.
- Lemaire, Ria (1994): "Repensando a história literária" in *Tendências e impasses: o feminismo como crítica da cultura*, Heloísa Buarque de Hollanda (org.), Rio de Janeiro, pp. 58-71.

- Lemaire, Ria (1996): "E se fossem as próprias mulheres que...?" in *Actas. IV Congresso Internacional da Língua Galego-portuguesa na Galiza*, M^a do Carmo Henríquez Salido (ed.), Associação Galega da Língua, A Coruña, pp. 261-282.
- Li Gotti, Ettore (1952): *Jofre de Foixà. Vers e regles de trobar*, Società Tipografica Modenese, Módena.
- Lijó Gómez, Carlos (2010): "Carreira e os vestixios do seu pasado" in *Actas da Conferencia Internacional da Tradición Oral. Oralidade e patrimonio cultural*, vol. 2, Santiago Prado Conde (coord.), Concello de Ourense, Ourense, pp. 97-102.
- Lima Schantz, Maria (2005): *A Feminist Interpretation of the Galician-Portuguese Cantigas de Amigo*, Edwin Mellen Press, Lewiston / Queenston / Lampeter.
- Liu, Benjamin (1999): "Affined to Love the Moor: Sexual Misalliance and Cultural Mixing in the Cantigas d'escarnho e de mal dizer" in *Queer Iberia. Sexualities, Cultures, and Crossings from the Middle Ages to the Renaissance*, Josiah Blackmore e Gregory S. Hutcheson (eds.), Duke University Press, Durham e Londres, pp. 48-72.
- Lixó Gómez, Carlos (2013): *O xurdimento da Sociedade Represora e a osmose entre os grupos sociais reprimidos*, Tráballo de Fin de Grao, Universidade de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela, inédito.
- Llamas, Ricardo (1998): *Teoría torcida. Prejuicios y discursos en torno a "la homosexualidad"*, Siglo XXI de España Editores, Madrid.
- Lo Duca (1970): *Historia del erotismo*, Siglo XX, Buenos Aires.
- Lodo de Mayoralgo, José Miguel (1985): "Los Blázquez de Cáceres, los Mayoralgos y los Ovandos: Estudio crítico sobre su origen y genealogía (siglos XIII al XV)" in *Estudios genealógicos y heráldicos 1*, Asociación Española de Estudios Genealógicos y Heráldicos, Madrid, pp. 65-168.
- Lopes, Fernão (1979): *Crónica do Senhor Rei Dom Pedro, Oitavo Rei destes Regnos*, Livraria Civilização, Porto.
- Lopes, Graça Videira (1994): *A sátira nos cancioneiros medievais galego-portugueses*, Estampa, Lisboa.
- Lopes, Graça Videira (1998): *A sátira nos cancioneiros medievais galego-portugueses. Sátira, zombaria e cricunstância no Cancioneiro Geral de Garcia de Resende*, Estampa, Lisboa.
- Lopes, Graça Videira (2002): *Cantigas de escárnio e maldizer dos trovadores e jograis galego-portugueses*, Estampa, Lisboa.
- Lopes, Graça Videira (2012): "Algumas notas sobre a base de dados Cantigas Medievais Galego-Portuguesas", *Medievalista online* 12, <<https://medievalista.revues.org/736>> [últ. cons., 03/02/2017].
- Lopes, Graça Videira (2013): "E dizem eles que é com amor. Fingimento e sinceridade na poesia profana galego-portuguesa", *Cantigas Medievais Galego Portuguesas [base de dados online]*, <http://www.fcsh.unl.pt/docentes/gvideiralopes/index_ficheiros/sinceridade.pdf> [últ. cons., 10/11/2016].
- Lopes, Graça Videira / Ferreira, Manuel Pedro *et al.* (2011-), *Cantigas Medievais Galego Portuguesas [base de dados online]*, Instituto de Estudos Medievais, Lisboa, <<http://cantigas.fcsh.unl.pt>> [últ. cons., 02/04/2017].
- López Carreira, Anselmo (2005): *O reino medieval de Galicia*, A Nosa Terra, Vigo.
- López Ferreiro, Antonio (1975): *Fueros municipales de Santiago y su tierra*, Castilla, Madrid.

- López Taboada, Carme / Soto Arias, Mª Rosario (2008): *Dicionario de fraseoloxía galega*, Xerais, Vigo.
- López-Aydillo, Eugenio (2008): *Los cancioneros gallego-portugueses como fuentes históricas*, Maxtor, s. l.
- López, Gregorio (ed.) (1843-1844): *Las Siete Partidas del muy noble rey Don Alfonso El Sabio*, glosadas por Gregorio López, 4 vols., Compañía General de Impresores y Libreros del Reino, Madrid.
- Lorenzo, Ramón (1985) (ed.): *Crónica Troiana*, Fundación Barrié de la Maza / Real Academia Galega, A Coruña.
- Lorenzo, Ramón (1988): "Da Ilíada á Crónica Troiana. A visión dos heroes e do mundo en que se moven" in *Actas del I Congreso de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, Vicente Beltrán (ed.), Promoción y Publicaciones Universitarias, Barcelona, pp. 101-116.
- Lorenzo, Ramón (1993): "Afonso Eanes do Coton" in *Dicionário da Literatura Medieval Galega e Portuguesa*, Giulia Lanciani e Giuseppe Tavani (coords.), Caminho, Lisboa, pp. 13-14. [Trad. José Colaço Barreiros e Artur Guerra.]
- Lorenzo, Ramón (1998): "A lingua das cantigas trobadorescas" in *A Lingua das Cantigas. Congreso da Lingua Medieval Galego-portuguesa na Rede, Vieiros*, <<http://vello.vieiros.com/galego.org/linguadascantigas/relatorios/ramonlorenzo.html>> [últ. cons., 20/07/2016].
- Lorenzo, Ramón (2000): "Prosa medieval", *Galicia. Literatura*, Anxo Tarrío (coord.): *A Idade Media*, Mercedes Brea (coord.), Hércules, A Coruña, pp. 365-429.
- Machado, José Barbosa (ed.) (2003): *Tratado de Confissom*, APPACDM, Braga.
- Madero, Marta (1992): *Manos violentas, palabras vedadas. La injuria en Castilla y León (siglos XIII-XV)*, Taurus, Madrid.
- Maia, Anabela / Ventura, Liliana / Marques, José Carlos / Freitas, Duarte (en liña): *Ordenações de Afonso V*, edición facsimilar no sitio do Instituto de História e Teoria das Ideias da Faculdade de Letras da Universidade de Coimbra, <<http://www1.ci.uc.pt/ihti/proj/afonsinas/>> [últ. cons., 16/11/2016].
- Majorano, Matteo (1979): *Il canzoniere di Vasco Perez Pardal*, Adriatica, Bari.
- Malaxecheverría, Ignacio (1987): *Bestiario medieval*, Siruela, Madrid.
- Marcenaro, Simone (2006): *Canti di scherno e maldicenza*, Edizioni dell'Orso, Alessandria.
- Marcenaro, Simone (2009): "Tipologías de la equivocatio en la lírica gallego-portuguesa: *equivocatio in verbis singulis*", *La Corónica* 38.1, pp. 163-189.
- Marcenaro, Simone (2010): *L'"equivocatio" nella lirica galego-portoghese medievale*, Edizioni dell'Orso, Alessandria.
- Marcenaro, Simone (2013): *Trovatori alla corte di Alfonso X. Afonso Mendez de Besteiros e Estevan Faian*, Aracne, Roma.
- Marcenaro, Simone (ed.) (2015): *Afonso Anes do Coton*. Cantigas, Carocci, Roma.
- Marcos Casquero, Manuel-Antonio (2003): *Dictis Cretense. Ephememeris belli troiani = Diario de la guerra de Troya. Edición bilingüe, introducción y notas*, Universidad de León, León.
- Marcus, Sharon (2009): *Entre mujeres. Amistad, deseo y matrimonio en la Inglaterra victoriana*, Universitat de València, Valencia. [Trad. M. Josep Cuenca.]

- Marimón Llorca, Carmen (1995): "Retórica y poética en la Edad Media: apuntes para una teoría composicional del discurso literario" in *Congreso de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval: Medieval e Literatura*, vol. 5, Asociación Hispánica de Literatura Medieval, Granada, pp. 171-181.
- Mariño Ferro, Xosé Ramón (1995): *O sexo na poesía popular*, Edicións do Cumio, Vilaboa.
- Mariño Paz, Ramón (1999): *Historia da lingua galega*, Sotelo Blanco, Santiago de Compostela.
- Mariño Paz, Ramón (coord.) (2007): *Lingua galega e literatura. 3 ESO*, SM, Madrid.
- Marques, A. H. de Oliveira (1981): *A sociedade medieval portuguesa. Aspectos da vida quotidiana*, Sá da Costa, Lisboa.
- Márquez Villanueva, Francisco (1993): *Orígenes y sociología del tema celestinesco*, Anthropos, Barcelona.
- Marroni, Giovanna (1968): "Le poesie di Pedr' Amigo de Sevilha", *Annali dell'Istituto Universitario Orientale. Sezione Romanza*, vol. 10, fasc. 2, pp. 189-340.
- Martín Baños, Pedro (2006): "El enigma de las jarchas", *Per Abbat. Boletín filológico de actualización académica y didáctica* 1, pp. 9-34.
- Martínez Domínguez, José Antonio (2001): *Os clérigos na Idade Media*, Toxosoutos, Noia.
- Martínez López, Ramón (ed.) (1963): *General Estoria. Versión gallega del siglo XIV*, Universidad de Oviedo, Oviedo.
- Martínez Pereiro, Carlos Paulo (1982): "Contra o tópico da inxenuidade das cantigas de amigo", *A Nosa Literatura. Unha interpretación para hoxe*, Alexandre Bóveda, A Coruña, pp. 24-43.
- Martínez Pereiro, Carlos Paulo (1992): *As cantigas de Fernan Paez de Tamalancos*, Laiovento, Santiago de Compostela.
- Martínez Pereiro, Carlos Paulo (1992b): "Au sujet des chevaux in-existants dans la Poésie Satirique Galicienne-Portugaise du Moyen-Âge" in *Le Cheval dans le Monde Médiéval*, Presses Universitaires de Provence, Aix en Provence, pp. 369-384.
- Martínez Pereiro, Carlos Paulo (1996): *Natura das animalhas. Bestiario medieval da lírica profana galego-portuguesa*, A Nosa Terra, Vigo.
- Martínez Pereiro, Carlos Paulo (1998): "A deriva heterodoxa (Das cantigas de amor aos sirventeses contra Deus)" in *Polo reino de Galiza*, Promocións Culturais Galegas, pp. 39-62.
- Martínez Pereiro, Carlos Paulo (1999): *A indócil liberdade de nomear. (Por volta da "interpretatio nominis" na literatura trovadoresca)*, Espiral Maior, A Coruña.
- Martínez Pereiro, Carlos Paulo (2010): *O trobadorismo medieval galego-portugués*, Xacobeo 2010 / Asociación de Escritores en Lingua Galega, <http://www.aelg.org/resources/centrodoc/members/paratexts/pdfs/autor163/PT_paratext2920.pdf> [últ. cons., 20/07/2016].
- Martínez, Ariel (2015): "La identidad sexual en clave lesbiana. Tensiones político-conceptuales: desde el feminismo radical hasta Judith Butler", *Sexualidad, Salud y Sociedad. Revista Latinoamericana* 19, pp. 102-132.
- Martins, Mário (1957): "O Penitencial de Martim Pérez, em medievo-português", *Lusitania Sacra* 2, pp. 57-110.
- Martins, Mário (1986): *A sátira na literatura medieval portuguesa (séculos XIII e XIV)*, Ministério da Educação, Lisboa.

- Martorell, Joanot (2017): *Tirant lo Blanc II*, Red Ediciones, Barcelona.
- Marx, Karl (1987): *Miseria de la Filosofía. Respuesta a la Filosofía de la miseria de P. J. Proudhon*, Siglo XXI, México D. F. [Trad. Instituto Marx-Engels-Lenin de Moscova e Siglo XXI.]
- Mastandrea, Paolo / Perrelli, Raffaele / Biondi, Gilberto / Zurli, Lorian / Viparelli, Valeria (dirs.) (2005-): "Ennodius. *Carmina* 2, 55" *Musisque Deoque. A Digital Archive of Latin Poetry*, última actualización 5 de decembro de 2016, <<http://www.mqdq.it/public/testo/testo?codice=ENNOD%7Ccar2%7C055>> [últ. cons., 22/01/2017].
- Mattos e Silva, Rosa Virgínia, 1989, "Diversidade e Unidade: a Aventura Linguística do Português", *Revista Internacional de Língua Portuguesa* 1, pp. 1-30.
- Mattoso, José (1981): *A nobreza medieval portuguesa*, Estampa, Lisboa.
- Mattoso, José (2009): *Naquele tempo. Ensaios de História Medieval*, Círculo de Leitores / Temas e Debates, Lisboa.
- Mattoso, José / Piel, Joseph (1980): *Livros Velhos de Linhagens*, vol. 1, Academia de Ciencias de Lisboa, Lisboa.
- Mattoso, José / Sousa, Armindo de (1997): "A monarquía feudal (1096-1480)" in *História de Portugal*, vol. II, José Mattoso (dir.), Estampa, Lisboa.
- McAlpine, Monica E. (1980): "The Pardoner's Homosexuality and How It Matters", *Publications of the Modern Language Association of America* 95, pp. 8-22.
- McDonough, Christopher J. (ed.) (2010): *The Arundel Lyrics. The Poems of Hugh Primas*, Harvard University Press, Cambridge e Londres.
- Medina, Ángel (2003): *Los atributos del capón. Imagen histórica de los cantores castrados en España*, Insituto Complutense de Ciencias Musicales, Madrid.
- Medrano Martínez, Carlos L. (coord.) (2001): *Lingua e literatura 3 ESO*, Rodeira - Edebé, Barcelona.
- Meirinee (2015): "Olho de tigre, olho de falcão e olho de boi/dragão", *A Alquimia*, 27 de xullo de 2015, <<http://a-alquimia.blogspot.com.es/2015/07/olho-de-tigre-e-variaco.es.html>> [últ. cons., 29/01/2017].
- Méndez Fernández, Luz (2015): *O Tumbo das Viñas de Ribadavia. Estudo histórico e lingüístico*, Tese de Doutoramento, Universidade de Santiago de Compostela, inédito.
- Menéndez Pelayo, Marcelino (1941): *Estudios y discursos de crítica histórica y literaria*, vol. 1, Enrique Sánchez Reyes (ed.), Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid.
- Menéndez Pelayo, Marcelino (1942): *Estudios y discursos de crítica histórica y literaria*, vol. 6, Enrique Sánchez Reyes (ed.), Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid.
- Menéndez Pidal, Ramón (1944): "Carácter originario de Castilla", *Revista de estudios políticos* 13-14, pp. 383-408.
- Menéndez Pidal, Ramón (1991): *Poesía juglaresca y juglares: orígenes de las literaturas románicas*, Espasa Calpe, Madrid.
- Méria Jiménez, Rafael M. (2008): *Damas, santas y pecadoras. Hijas medievales de Eva*, Icaria, Barcelona.
- Mérida Jiménez, Rafael M. (2000): "Teorías presentes, amores medievales. En torno al estudio del homoerotismo en las culturas del Medioevo occidental", *Revista de poética medieval* 4, pp. 51-98.
- Mérida Jiménez, Rafael M. (2011): "Homoerotismos medievais", *Grial. Revista galega de cultura*

192, p. 116.

- Mérida, Rafael M. (1993): "D'ome atal coita nunca viu cristão: Amores nefandos en los trovadores gallego-portugueses" in *O cantar dos trovadores. Actas do Congreso celebrado en Santiago de Compostela entre os días 26 e 29 de abril de 1993*, Mercedes Brea (coord.), Xunta de Galicia, Santiago de Compostela, pp. 433-437.
- Mettmann, Walter (ed.) (1986): *Cantigas de Santa María*, vol. I: *Cantigas 1 a 100*, Alfonso X, el Sabio, Castalia, Madrid.
- Mettmann, Walter (ed.) (1988): *Cantigas de Santa María*, vol. II: *Cantigas 101 a 260*, Alfonso X, el Sabio, Castalia, Madrid.
- Mettmann, Walter (ed.) (1989): *Cantigas de Santa María*, vol. III: *Cantigas 261 a 427*, Alfonso X, el Sabio, Castalia, Madrid.
- Michael, Ian (1993): "Por qué Celestina muda de casa" in *Actas do IV Congresso da Associação Hispânica de Literatura Medieval*, vol. III, Aires A. Nascimento e Cristina Almeida Ribeiro (orgs.), Cosmos, Lisboa, pp. 69-89.
- Michaëlis de Vasconcellos, Carolina (1895): "Zum Liederbuch des Königs Denis von Portugal", *Zeitschrift für romanische Philologie* 19, pp. 513-552.
- Michaëlis de Vasconcellos, Carolina (1904): *Cancioneiro da Ajuda*, 2 vols., Max Niemeyer, Halle [edición facsimilar: Turín, Bottega d'Erasmus, 1966].
- Michaëlis de Vasconcellos, Carolina (1910): "Mestre Giraldo e os seus tratados de alveitaria e cetraria", *Revista Lusitana* 3-4, vol. XIII, pp. 149-432.
- Michaëlis de Vasconcelos, Carolina (2004): *Glosas marginais ao cancionero medieval português*, Yara Frateschi Vieira, José Luís Rodríguez, M. Isabel Morán Cabanas e José António Souto Cabo (eds.), Universidade de Coimbra / Unicamp / Universidade de Santiago de Compostela, Coimbra.
- Michalski, André (1997): "Dos fableles en la literatura medieval castellana" in *Actas del VI Congreso de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, vol. III, José Manuel Lucía Megías (ed.), Universidad de Alcalá, Alcalá de Henares, pp. 1.049-1.056.
- Mieszkowski, Gretchen (2007): "Old Age and Medieval Misogyny: The Old Woman", *Old Age in the Middle Ages and the Renaissance. Interdisciplinary Approaches to a Neglected Topic*, Albrecht Classen (ed.), Walter de Gruyter, Berlín, pp. 299-319.
- Miller, Jacques-Alain (2010): *Introducción al método psicoanalítico*, Paidós, Bos Aires.
- Mills, Robert (2015): *Seeing Sodomy in the Middle Ages*, University of Chicago Press, Chicago e Londres.
- Minois, George (2007): *História do riso e do escárnio*, Teorema, Lisboa. [Trad. Manuel Ruas.]
- Mira, Alberto (1999): *Para entendernos. Diccionario de cultura homosexual, gay y lésbica*, La Tempestad, Barcelona.
- Miranda, José Carlos Ribeiro (2004): *Aurs mesclatz ab argen. Sobre a primeira geração de trovadores galego-portugueses*, Guarecer, Porto.
- Miranda, José Carlos Ribeiro (2007): "Alfonsinos, sicilianos e o mundo feudal do occidente ibérico. Em busca da primeira geração de trovadores galego-portugueses" in *Na nosa lyngoage galega. A emerxencia do galego como lingua escrita na Idade Media*, Ana I. Boullón Agrelo (ed.), Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, Santiago de Compostela, pp. 185-203.

- Mitchell, James (en liña): "Locating homosexuality in carolingian monastic life", Academia.edu, <https://www.academia.edu/4316483/LOCATING_HOMOSEXUALITY_IN_CAROLINGIAN_MONASTERIES> [últ. cons., 05/02/2017].
- Mitre Fernández, Emilio (2003): *Fronterizos de Clío (marginados, disidentes y desplazados en la Edad Media)*, Universidad de Granada, Granada.
- Mitre Fernández, Emilio (2004): *Fantasma de la sociedad medieval: enfermedad, peste, muerte*, Universidad de Valladolid, Valladolid.
- Molina Molina, Angel Luis (1998): *Mujeres públicas, mujeres secretas. La prostitución y su mundo, siglos XIII-XVII*, KR, Murcia.
- Monaci, Ernesto (1873): *Canti antichi portoghesi tratti dal Codice Vaticano 4803*, Tip. d'Ignazio Galeati e F., Imola [Boloña].
- Monaci, Ernesto (1875): *Il Canzoniere Portoghese della Biblioteca Vaticana*, Max Niemeyer, Halle.
- Mondlch, Chris (2013): "An Afgan Tragedy: The Pashtun practice of having sex with young boys", *Independent* 29 de outubro de 2013, <<http://www.independent.co.uk/voices/comment/an-afghan-tragedy-the-pashtun-practice-of-having-sex-with-young-boys-8911529.html>> [últ. cons., 29/01/2017].
- Monsalvo Antón, José María (2010): *Atlas Histórico de la España Medieval*, Síntesis, Madrid.
- Monteagudo, Henrique (1994): "Aspectos sociolingüísticos do uso escrito do galego, o castelán e o latín na Galicia tardomedieval (ss. XIII-XV)" in *Estudios galegos en homenaxe ó profesor Giuseppe Tavani*, Elvira Fidalgo e Pilar Lorenzo Gradín (coords.), Xunta de Galicia / Centro de Investigacións Lingüísticas e Literarias Ramón Piñeiro, Santiago de Compostela, pp. 169-185.
- Monteagudo, Henrique (2004): "O Camiño, as linguas e a emerxencia do galego", *Grial* 161, pp. 52-61.
- Monteagudo, Henrique (2013): "Nas orixes da lírica trobadoresca galego-portuguesa" in *O século de Xelmírez*, Fernando López Alsina, Henrique Monteagudo, Ramón Villares e Ramón Yzquierdo Perrín (eds.), Consello da Cultura Galega, Santiago de Compostela, pp. 387-438.
- Monteiro, Arlindo Camillo (1922): *Amor Sáfico e Socrático*, Separata dos Arquivos do Instituto de Medicina Legal de Lisboa, Lisboa.
- Montero Cartelle, Emilio (1991): *El latín erótico. Aspectos léxicos y literarios*, Universidad de Sevilla.
- Montero Cartelle, Emilio (2005): "Unha verba, moitos problemas e algunhas solucións. A linguaxe erótica no galego medieval" in *As tebras alumeadas: Estudos filolóxicos ofrecidos en homenaxe a Ramón Lorenzo*, Ana Isabel Boullón Agrelo, Xosé Luís Couceiro Pérez, Francisco Fernández Rei (eds.), Universidade de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela, pp. 205-218.
- Montero Cartelle, Emilio (2008): "Transgresiones sexuales, tradiciones discursivas y oralidad en el castellano medieval", *Cuadernos del Centro de Estudios Medievales y Renacentistas* 16, pp. 145-165.
- Montero Cartelle, Emilio (ed.) (1983): *Constantini Liber de coitu. El tratado de andrología de Constantino el Africano*, Universidade de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela.
- Montero Santalha, José-Martinho (1992): "A cantiga 'Dissérom-m' hoj', ai amiga, que nom' (Bc 838, V [424]), de Paai Gómez Charinho (+ ca. 1295), e a expressom *jogar bem / mal (a alguém)*", *Agália* 29, pp. 61-102.

- Montero Santalha, José-Martinho (2003): "Giuseppe Tavani, *Arte de Trovar do Cancioneiro da Biblioteca Nacional de Lisboa*", *Revista Galega de Filoloxía* 4, pp. 163-170.
- Montero Santalla, José-Martín (2000): *As Rimas da poesía trovadoresca galego-portuguesa: catálogo e análise*, 3 vols., Tese de doutoramento, Universidade da Coruña, A Coruña.
- Montero, Juan (ed.) (en liña): *La Diana*, Jorge de Montemayor, <<https://www.yumpu.com/es/document/view/14816740/la-diana-real-academia-espanola/62>> [últ. cons., 20/02/2007].
- Moore, Robert Ian (1989): *La formación de una Sociedad Represora. Poder y disidencia en la Europa occidental, 950-1250*, Crítica, Barcelona.
- Moore, Robert Ian (2012): *The war on heresy. Faith and power in medieval Europe*, Profile, Londres.
- Mora, Carlos de Miguel (2014): *Literatura homoerótica latina. Critérios para uma definição / Criterios para una definición*, Index Ebooks, Lisboa. [Trad. João Máximo, Luís Chainho e Patrícia Relvas.]
- Morán Cabanas, María Isabel (2001): *Traje, gentileza e poesía. Moda e vestimenta no Cancioneiro Geral de Garcia de Resende*, Estampa, Lisboa.
- Morás Naya, Xulia / Paz Lafuente, David / Pintor Elizalde, José Javier / Seoane Cao, Xosé Ángel / Suárez López, Carmen M^a / Villar Giner, Sandra (2011): *Lingua galega e Literatura. 3º ESO*, Oxford University Press, Madrid.
- Moreiras Santiso, Xosé (1978): *Os mil e un refráns galegos da muller*, Alvarellos, Lugo.
- Morros Mestres, Bienvenido (2010): "Areúsa en *La Celestina*: de la comedia a la tragicomedia", *Anuario de Estudios Medievales* 40, pp. 355-385.
- Moscasdecocolores (2016): *Diccionariolésbico*, Moscasdecocolores.com, <<http://www.moscasdecocolores.com/es/diccionario-lesbico>> [últ. cons., 27/07/2016].
- Moscasdecocolores (2016b): *Diccionario gay*, Moscasdecocolores.com, <<http://www.moscasdecocolores.com/es/diccionario-gay>> [últ. cons., 27/07/2016].
- Mott, Luiz (2010): *Bahia: inquisição e sociedade*, Luiz Mott, EDUFBA, Salvador.
- Moure, Teresa (2008): *Unha primavera para Aldara*, Deputación da Coruña, A Coruña.
- Moure, Teresa (2012): *Queer-emos un mundo novo*, Galaxia, Vigo.
- Moylan, Brian (2016): "Game of Thrones Has a Gay Problem", *Vulture*, 28 de xuño, <<http://www.vulture.com/2016/06/game-of-thrones-has-a-gay-problem.html>> [últ. cons., 11/03/2017].
- Murado, Miguel-Anxo (2013): *Outra idea de Galicia*, Debate, Barcelona. [Trad. Miguel-Anxo Murado.]
- Murado, Miguel-Anxo (2013b): *La invención del pasado. Verdad y ficción en la historia de España*, Debate, Barcelona.
- Murguía, Manuel (2000): *Los Trovadores gallegos*, Consello da Cultura Galega, Santiago de Compostela.
- Murray, Jacqueline (1996): "Twice Marginal and Twice Invisible: Lesbians in the Middle Ages" in *Handbook of Medieval Sexuality*, Vern L. Bullough e James A. Brundage (ed.), Garland Publishing, Nova York, pp. 191-222.
- Nebrissensi, Antonio (1492): *Interpretatio dictionum ex sermone Latino in Hispaniensem*, [Juan de

- Porras], Salamanca. [Ed. facsimilar en liña en Corpus Nebrissense, <<http://corpusnebrissense.com/caracola/diccionarios/dicc1492salamanca.html>>, últ. cons. 26/02/2017].
- Nelli, René (1974): *L'érotique des troubadours*, 2 vols., Union Générale d'Éditions, París.
- Neves, Orlando (1998): *Trovas medievais obscenas*, Matéria Escrita, Lisboa.
- Newman, Francis X. (1968): "Preface" in *The Meaning of Courtly Love*, Francis X. Newman (ed.), State University of New York, Nova York, pp. V-X.
- Ninyoles, Rafael Lluís (2005): *Idioma e poder social*, Laiovento, Bertamiráns - Ames. [Trad. María Pilar García Negro e Antonio Molexón Domínguez.]
- Nodar Manso, Francisco (1983): *Narrativa arquetípico-novelesca y narrativa dramática de la poesía galaicoportuguesa medieval*, Tese de Doutoramento, McGill University, s. l. [Montreal], inédito.
- Nodar Manso, Francisco (1990): *Teatro menor galaico-portugués (siglo XIII). Reconstrucción contextual y teoría del discurso*, Universidad de La Coruña / Edition Reichenberger, Kassel.
- Nogueira, Camilo (2002): *A memoria da nação. O reino de Gallaecia*, Xerais, Vigo.
- Norton, Rictor (2016): *Myth of the Modern Homosexual. Queer History and the Search for Cultural Unity*, Bloomsbury, Londres.
- Novo, Olga (2013): *Leda m'and'eu. Erótica medieval galaica*, Toxosoutos, Noia.
- Nunes, José Joaquim (1912): *Crestomatia arcaica. Excertos da literatura portuguesa desde o que de mais antigo se conhece até o século XVI*, Portugal-Brasil Limitada, Lisboa.
- Nunes, José Joaquim (1971): *Cantigas d'amigo dos trovadores galego-portugueses*, 3 vols., Kraus Reprint, Nova York.
- Nunes, José Joaquim (1971b): *Cantigas d'amor dos trovadores galego-portugueses*, Kraus Reprint, Nova York.
- O'Callaghan, Joseph F. (1998): *Alfonso X and the Cantigas de Santa Maria: a poetic biography*, Kloninklijke Brill, Leiden.
- Oliveira, António Resende de (1994): *Depois do espectáculo trovadoresco. A estrutura dos cancioneiros peninsulares e as recolhas dos sécs. XIII e XIV*, Colibri, Lisboa.
- Oliveira, António Resende de (2001): *O Trovador galego-português e o seu mundo*, Notícias, Lisboa.
- Oliveira, António Resende de (2002/2003): "Rui Garcia de Paiva no escarnio galego-português", *Revista Portuguesa de História* XXXVI, vol. 1, pp. 285-295.
- Oliveira, António Resende de (2009): "Distracções e Cultura" in *Afonso III*, Leontina Ventura, Círculo de Leitores, Lisboa, pp. 236-240.
- Oliveira, António Resende de (2011): "A sexualidade", *História da vida privada em Portugal. A Idade Media*, José Mattoso (dir.) e Bernardo Vasconcelos e Souza (coord.), Termas e Debates e Círculo de Leitores, Lisboa, pp. 324-347.
- Ortega Baún, Ana E. (2011): *Sexo, pecado, delito. Castilla de 1200 a 1350*, Bubok Publishing, s. l.
- Pagani, Walter (1971): "Il canzoniere di Estevan da Guarda", *Studi Mediolatini e Volgari* 19, pp. 51-180.
- Pagès, Amadeu (ed.) (1912): *Les obres d'Auzias March*, vol. 1, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

- Palafox, Eloísa (1998): *Las éticas del exemplum. Los Castigos del rey don Sancho IV, El conde Lucanor y el Libro de buen amor*, Universidad Nacional Autónoma de México, México D. F.
- Palencia, Alfonso de (en liña): El Provincial, Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, <http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/el-provincial--0/html/fe5c1246-82b1-11df-acc7-002185ce6064_1.htm> [últ. cons., 23/02/2017].
- Pallares Méndez, Mª Carmen (1993): *A vida das mulleres na Galicia medieval, 1100-1500*, Universidade de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela.
- Pallares, Mª Carmen / Portela, Ermelindo (2007): "Da Galicia antiga á Galicia feudal (séculos VIII-XI)", vol. 2, *A Gran Historia de Galicia*, Xosé Ramón Barreiro / Ramón Villares (dirs.), La Voz de Galicia, A Coruña.
- Pallares, Mª Carmen / Portela, Ermelindo (2007b): "De Xelmírez aos Irmandiños. A Galicia feudal (séculos XII-XV)", vol. II, *A Gran Historia de Galicia*, Xosé Ramón Barreiro e Ramón Villares (eds.), La Voz de Galicia, A Coruña.
- Panunzio, Saverio (1992): *Pero da Ponte. Poesías*, Galaxia, Vigo. [Trad. Ramón Mariño Paz.]
- Paredes, Juan (2010): *Alfonso X. Cantigas profanas*, Castalia, Madrid.
- Paredes, Juan (2010b): *El cancionero profano de Alfonso X El Sabio. Edición crítica con introducción, notas y glosario, Verba. Anuario Galego de Filoloxía*, anexo 66, Universidade de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela.
- Parker, Kelvin M. (1977): *Vocabulario clasificado de los folios gallegos de la Historia Troyana*, Applied Lit. Press, Michigan.
- Parrado Freire, Alexandre Gaiferos (2005): "O léxico da guerra como metáfora do obsceno" in *Actes del X Congrés Internacional de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval*, vol. 3, Rafael Alemany, Josep Lluís Martos e Josep Miquel Manzanaro (eds.), Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Alacante, pp. 1277-1287.
- Patinier, Jérémy (ed.) (2015): *Encyclopédie, nouvelle édition. 1000 choses à savoir quand on est gay*, Des Ailes sur un Tracteur, s. l.
- Patlagean, Évelyne (1989) "Bizâncio, séculos X-XI" in *História da Vida Privada, vol. I: Do Império Romano ao ano mil*, P. Veyne (dir.), *História da Vida Privada*, Philippe Ariès e George Duby (dirs.), Afrontamento, Porto, pp. 531-615. [Trad. Hildegard Feist.]
- Paxeco, Elsa / Machado, José Pedro (1949-1964): *Cancioneiro da Biblioteca Nacional, antigo Colocci-Brancuti*, 8 vols. (I, 1949; II, 1950; III, 1952; IV, 1953; V, 1956; VI, 1958; VII, 1960; VIII, 1964), Edição da 'Revista de Portugal', Lisboa.
- Paz, Octavio (1993): *La llama doble. Amor y erotismo*, Seix Barral, Barcelona.
- Pégolo, Liliana (2008): "Del mito de las amazonas a las mujeres santas", *Actas y Comunicaciones del Instituto de Historia Antigua y Medieval* 4/1, pp. 1-6.
- Pellegrini, Silvio (1960): "Una cantiga de maldizer di Alfonso X (B 476)", *Studi Mediolatini e Volgari* 8, pp. 165-172.
- Pellegrini, Silvio (1969): *Il canzoniere di D. Lopo Liáns*, Instituto Universitario Orientale, Nápoles.
- Pena, Xosé Ramón (1990): *Literatura galega medieval, I. A história*, Sotelo Blanco, Santiago de Compostela.
- Pena, Xosé Ramón (2013): *Historia da literatura galega I. Das orixes a 1853*, Xerais, Vigo.
- Penabade, Bernardo / Fraga Celeiro, Xoán Carlos (2003): *Lingua e literatura. 3º ESO*, Promocións

Culturais Galegas, Vigo.

- Pensado, J[osé] L[uis] (1971-72): "Introducción", *Discurso apologético por el arte de rastrear las mas oportunas etimologias de las voces vulgares*, J[osé] L[uis] Pensado (ed.), *Boletín de la Real Academia Gallega* 353-354.
- Pequigney, Joseph (1991): "Sodomy in Dante's *Inferno* and *Purgatorio*", *Representations* 36, pp. 22-42.
- Perales Fernández, Adrián (2014): "'La celestina' como obra de encrucijadas", marzo de 2014, <<http://adrianperales.com/wp-content/uploads/2014/03/La-Celestina-como-obra-de-encrucijadas.pdf>> [últ. cons., 29/03/2017].
- Pérez Pereiro, Marta (2011): "Desocultar o desviado", *ProTexta* 18 (suplemento de *Tempos Novos*), p. 20.
- Philips, Kim M. (2008): "'They Do Not Know the Use of Men'. The Absence of Sodomy in Medieval Accounts of the Far East", *Medieval Sexuality. A Casebook*, April Harper e Caroline Proctor (eds.), Routledge, Nova York e Londres, pp. 189-208.
- Piccat, Marco (1995): *Il canzoniere di Don Vasco Gil*, Adriatica Editrice, Bari.
- Pichel Lorenzo, Antonio / López Varela, Elisardo / Rodríguez Rodríguez, Eloy (1990): *Andaina 3. Literatura galega*, Bruño, A Coruña.
- Piel, Joseph M. (1982): "Un sobrenome de mulher, enigmático (?): Marinha 'Mejouchi' (Nota de etimologia frívola)", *Grial. Revista Galega de Cultura* 76, pp. 218-220.
- Pimenta, Berta Martinha C. / Parnes, Leonardo / Krus, Luís Filipe Llach (1978): "Dois aspectos da sátira nos cancionero galaico-portugueses: 'sodomíticos' e 'cornudos'", *Revista da Faculdade de Letras* (Universidade de Lisboa), 2, pp. 111-128.
- Pinto, Alexandre Dias / Nunes, Patrícia (2015): *Entre nós e as palavras. Português 10.º ano de escolaridade*, Santillana, Barcarena.
- Pistilli Criar, Arturo Ramón (2006): "Híbridos", *ABC Color*, <<http://www.abc.com.py/edicion-impresa/suplementos/abc-rural/hibridos-943982.html>>, 15 de novembro de 2006. [últ. cons., 02/02/2017].
- Pizarro, José Augusto de Sotto Mayor (1997): *Linhagens medievais portuguesas. Genealogias e estratégias (1279-1325)*, vol. II, Tese de Doutoramento, Universidade do Porto, Porto.
- Platón (2005): *Banquete*, La Voz de Galicia, s. l. [Arteixo]. [Trad. Carlos Búa Carballo]
- Polín, Ricardo (1997): *Cancioneiro galego-castelán (1350-1450)*. Corpus lírico da decadencia, Seminario de Estudos Galegos / Edición do Castro, Sada.
- Poly, Jean-Pierre (2003): *Le chemin des amours barbares. Genèse médiévale de la sexualité européenne*, Perrin, París.
- Pousada Cruz, Miguel A. (2010): "A tradición manuscrita das cantigas de Nuno Fernandez Torneol", *Verba*, anexo 67: *Estudos de edición crítica e lírica galego-portuguesa*, Mariña Arbor Aldea e Antonio F. Guiadanes (ed.), pp. 115-150.
- Priberam (2008-2013): *Dicionário Priberam da Língua Portuguesa* (en liña), <<http://www.priberam.pt/dlpo>> [últ. cons., 12/03/2017].
- Projecto Vercial (1996-2016): "Livros de Linhagens", <<http://alfarrabio.di.uminho.pt/vercial/linhagem.htm>> [últ. cons., 06/02/2017].
- Puccini-Delbey, Géraldine (2007): *La vie sexuelle à Rome*, Tallandier, París.

- Puentes Romay, José Antonio (1994): "Acerca de la pronunciación altomedieval: a propósito de una teoría reciente", *Evphrosyne* 22, pp. 269-281.
- Puentes Romay, José Antonio (2007): "Latín e romance. Aspectos xerais" in *Na nosa lyngoage galega. A emerxencia do galego como lingua escrita na Idade Media*, Ana Isabel Boullón Agrelo (coord.), Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, Santiago de Compostela, pp. 95-113.
- Puerto Sarmiento, Francisco Javier (2014): "La obesidad en la Historia" in *Curso avanzado sobre obesidad*, Real Academia Nacional de Farmacia, Madrid, pp. 352-386.
- Pugh, Tison (2000): "Personae, Same-Sex Desire, and Salvation in the Poetry of Marbod of Rennes, Baudri of Bourgueil, and Hildebert of Lavardin", *Comitatus. A Journal of Medieval and Renaissance Studies* 31 (1), pp. 57-86.
- Queizán, María Xosé (2011): *Escribir en nome propio*, Xerais, Vigo.
- Quevedo, Francisco de (2009): *Selected poetry. A bilingual edition*, Cristopher Johnson (ed.), University of Chicago Press, Chicago e Londres.
- Quignard, Pascal (2016): *Le sexe et l'effroi*, Gallimard, París.
- Rábade Romeo, Sergio (2008): "Introducción. Reflexiones en torno al pecado en la Edad Media", *Pecar en la Edad Media* in Ana Isabel Carrasco Manchado e María del Pilar Rábade Obradó (eds.), Sílex, Madrid, pp. 15-24.
- Radio Nacional de España (2014): "Los castrati, ángeles sin alas", 24 de xullo de 2014, <<http://www.rtve.es/alicarta/audios/documentos-rne/documentos-rne-castrati-angeles-sin-alas-14-09-13/2018458/>> [últ. cons., 02/10/14.]
- Ramos Arteaga, José Antonio (2000): "Homofobia y propaganda: La construcción literaria y política de Enrique IV" in *Actas del VIII Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, Margarita Freixas e Silvia Iriso (eds.), Consejería de Cultura del Gobierno de Cantabria, Santander, pp. 1.501-1.510.
- Ramos Nogales, Rafel (1999): *La poesía tradicional*, Liceus. Portal de humanidades. [últ. cons., 31/08/2016].
- Ramos, Maria Ana (1994): "O Cancioneiro da Ajuda. História do manuscrito, descrição e problemas", *Cancioneiro da Ajuda. Apresentação. Estudos e índices*, Távola Redonda / Instituto Português do Patrimônio Arquitectónico e Arqueológico / Biblioteca da Ajuda, Lisboa, pp. 27-47.
- Ramos, Maria Ana (2004): "O cancionero ideal de D. Carolina", *O Cancioneiro da Ajuda, cen anos despois*, Mercedes Brea (coord.), Xunta de Galicia, Santiago de Compostela, pp. 13-40.
- Ramos, Maria Ana (2008): *O Cancioneiro da Ajuda. Confecção e escrita*, vol. 1, Dissertação de doutoramento, Universidade de Lisboa, Lisboa.
- Rapetti, [Pierre-Nicolas] (ed.) (1850): *Li livres de justice et de plet*, Typographie de Firmin Didot Frères, París.
- Real Academia de la Historia (1807): *Las Siete Partidas del Rey Don Alfonso El Sabio, cotejadas con varios codices antiguos*, vol. III, Imprenta Real, Madrid.
- Real Academia de la Historia (1836): *Opúsculos legales del Rey Don Alfonso El Sabio*, tomo II, Imprenta Real, Madrid.
- Real Académia Española (1739): *Diccionario de la lengua castellana, en que se explica el verdadero sentido de las voces...*, Imprenta de la Real Académia Española, Madrid.

- Real Academia Española (1791): *Diccionario de la lengua castellana*, Impresora de la Real Academia, Madrid.
- Real Academia Española (1815): *Fuero Juzgo en latín y castellano*, Ibarra - Impresor de Cámara de S. M., Madrid.
- Real Academia Española (2014): *Diccionario de la lengua española*, <<http://dle.rae.es>> [últ. cons., 23/12/2016].
- Real Academia Española (en línea): *Corpus diacrónico del español (CORDE)*, <<http://corpus.rae.es/cordenet.html>> [últ. cons., 05/02/2017].
- Real Academia Galega (2012-): *Dicionario da Real Academia Galega*, Real Academia Galega <<http://academia.gal/diccionario>> [últ. cons., 18/12/2016].
- Reali, Erilde (1962): "Il canzoniere di Pedro Eanes Solaz", *Annali dell'Istituto Universitario Orientale. Sezione Romanza*, vol. 4, fasc. 2, pp. 167-195.
- Redacción Onmeda (2016): "Preservativo (condón): El diccionario del preservativo", Onmeda.es, con revisión médica da Dra. María Gemma Tena, 21 de setembro de 2016, <<http://www.onmeda.es/anticoncepcion/preservativo-el-diccionario-del-preservativo-2179-5.html>> [últ. cons., 15/01/2017].
- Redal, Henrique Juan / Guerra Cañizo, Ana (dirs.) (2007): *Lingua e Literatura. 3 ESO*, Obradoiro - Santillana, Santiago de Compostela.
- Redal, Henrique Juan / Guerra Cañizo, Ana María (dirs.) (2004): *Lingua galega e Literatura. 3 ESO*, Obradoiro - Santillana, Santiago de Compostela.
- Renzi, Lorenzo (1985): *Nuova introduzione alla filologia romanza*, "con la collaborazione di Giampaolo Salvi", Il Mulino, Boloña.
- Requeixo, Armando (2011): "Identidades sexuais medievais", *Nordesía* 680 (suplemento do *Diario de Ferrol*), p. 32.
- Requeixo, Armando (2011b): "Homoerótica medieval", *Faro da Cultura* 381 (suplemento do *Faro de Vigo*), p. 6.
- Rey Somoza, Antonio (2012): *A nobreza medieval na lírica galego-portuguesa*, Toxosoutos, Noia.
- Richlin, Amy (2013): "Sexuality and History" in *The SAGE Handbook of Historical Theory*, Nancy Partner e Sarah Foot (eds.), SAGE, Londres etc., pp. 294-310.
- Rieger, Angelica (1989): "Was Beiris de Romans Lesbian? Women's Relations with Each Other in the World of the Troubadours" in *The voice of the Trobairitz. Perspectives on the Women Troubadours*, William D. Paden (ed.), University of Pennsylvania Press, Filadelfia, pp. 73-94.
- Riera i Sans, Jaume (2014): *Sodomites catalans. Història i vida (segles XIII-XVIII)*, Base, Barcelona.
- Rincón Álvarez, Manuel (2006) [2003, 1ª ed.]: *Mozárabes y mozarabías*, Universidad de Salamanca, Salamanca.
- Riquer, Martín de (1983): *Los trovadores. Historia literaria y texto*, vol. 1, Planeta, Barcelona.
- Rivera García, Antonio (ed.) (2008): *Manuscrito B de Castigos y documentos para bien vivir de Sancho IV*, Biblioteca Saavedra Fajardo, Murcia, <<http://www.saavedrafajardo.org/Archivos/LIBROS/Libro0441.pdf>> [últ. cons., 16/11/2016].
- Rivera Garreta, María-Milagros (2005): *La diferencia sexual en la historia*, Publicacions de la Universitat de València, Valencia.
- Rivera Luque, Alexis (2015): "Traductores ibéricos en el siglo XII y la supuesta Escuela de Toledo",

- Seminario Interdisciplinario de Estudios Medievales, 29 de setembro de 2015, <<http://siem.filos.unam.mx/?p=926>> [últ. cons., 05/01/2017].
- Robert, Jean-Noël (1999): *Eros romano. Sexo y moral en la Roma antigua*, Editorial Complutense, Madrid. [Trad. Eduardo Bajo Álvarez.]
- Robertson Jr., D. W. (1968): "The Concept of Courtly Love as an Impediment to the Understanding of Medieval Texts" in *The Meaning of Courtly Love*, Francis X. Newman (ed.), State University of New York, Nova York, pp. 1-18.
- Rodríguez Alonso, Manuel (2004): *O españolismo lingüístico*, Espiral Maior, A Coruña.
- Rodríguez Fer, Claudio (1991): *Arte literaria*, Xerais, Vigo.
- Rodríguez, Eladio (1958): *Diccionario enciclopédico gallego - castellano*, vol. 1, Galaxia, Vigo.
- Rodríguez, Francisco (1996): "Definición, características e periodización da literatura galega" in *Historia da Literatura Galega*, fascículo 1, Alberte Ansedo Estraviz e Cesáreo Sánchez Iglesias (dir.), A Nosa Terra / Asociación Socio-Pedagóxica Galega, Vigo / A Coruña, pp. 5-32.
- Rodríguez, José Luis (1977) "La cantiga de escarnio y su estructura histórico-literaria. El equívoco como recurso estilístico nuclear en la cantiga d'escarnho de los Cancioneros", *Estudios compostelanos* 4, Santiago de Compostela, pp. 33-46.
- Rodríguez, José Luís (1993): "A mulher nos cancioneros. Notas para um anti-retrato descortês" in *Simpósio Internacional Muller e Cultura*, Aurora Marco López (coord.), Universidade de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela, pp. 43-67.
- Rodríguez, Rocío (2014): *Sodomía e Inquisición: el miedo al castigo*, Ushuaia, Conesa.
- Rojas, Fernando de (1999): *La Celestina*, Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, Julio Cejador y Frauca (ed.), <<http://www.cervantesvirtual.com/nd/ark:/59851/bmcs75c9>> [últ. cons., 28/01/2017].
- Romano, Vicente (2011): *Sociogénesis de las brujas. El origen de la discriminación de la mujer*, Popular, Madrid.
- Roncaglia, Aurelio (1978): "Riflessi di posizioni cistercensi nella poesia del XII secolo (Discussione sui fondamenti religiosi del 'trobar naturau' di Marcabruno)" in *I Cistercensi e il Lazio*, Multigrafica Editrice, Roma, pp. 11-22.
- Rougemon, Denis de (1982): *L'amour et l'Occident*, Plon, París.
- Rubiera Mata, María Jesús (2004): *Literatura hispanoárabe*, Universidad de Alicante, Alacante.
- Rubio Lotvin, Boris (1994): "Historia del condón o preservativo, también llamado profiláctico", *Anales médicos. Revista de la Asociación Médica del American British Cowdray Hospital*, vol. 39, núm. 4, pp. 166-167.
- Rubió y Lluch, Antonio (1930): "Del nombre y de la unidad literaria de la lengua catalana", *Discursos leídos ante la Real Academia Española en la recepción pública del Sr. D. Antonio Rubió y Lluch el día 23 de marzo de 1930*, Imprenta de Ángel Ortega, Barcelona, pp. 1-49.
- Rucquoi, Adeline (2008): *Aimer dans l'Espagne médiévale. Plaisirs licites et illicites*, Les Belles Letres, París.
- Ruiz-Domènec, José Enrique (1986): *Mujeres ante la identidad (siglo XII)*, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra (Barcelona).
- Saavedra Fernández, Pegerto (2003): "O dinamismo socio-económico do principal núcleo urbano de Galicia", *Historia da cidade de Santiago de Compostela*, Ermelindo Portela (coord.),

- Concello de Santiago de Compostela / Consorcio de Santiago / Universidade de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela, pp. 219-359. [Trad. Xosé R. Fandiño Veiga.]
- Sáenz-Badillos, Ángel (1990): "Diez moaxajas hebreas de Moseh Ibn 'Ezra: traducción y comentario", *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos* 39, pp. 47-69.
- Said, Edward (2002): *Orientalismo*, Debate, Madrid. [Trad. María Luisa Fuentes.]
- Salih, Sarah (2002): "Sexual identities: a medieval perspective", *Sodomy in early modern Europe*, Tom Betteridge (ed.), Manchester University Press, Manchester e Nova York, pp. 112-130.
- Sánchez Prieto, Borja / Díaz Moreno, Rocío / Trujillo Belso, Elena (ed.) (2006): Libro complido en los juzizios de las estrellas, Edición de textos alfonsíes en Real Academia Española - Banco de datos CORDE en línea, 7 de marzo de 2006, <<http://dspace.uah.es/dspace/bitstream/handle/10017/7292/Judizios%20estrellas.pdf?sequence=1>> [últ. cons., 04/02/2017].
- Sánchez Prieto, Borja / Díaz Moreno, Rocío / Trujillo Belso, Elena (ed.) (2006b): Libro de las formas y de las ymágenes, Edición de textos alfonsíes en Real Academia Española - Banco de datos CORDE en línea, 7 de marzo de 2006, <<http://dspace.uah.es/dspace/bitstream/handle/10017/7292/Judizios%20estrellas.pdf?sequence=1>> [últ. cons., 04/02/2017].
- Sánchez, T[omás] A[ntonio] (1842): *Colección de poesías castellanas anteriores al siglo XV*, Eugenio de Ochoa (ed.), Baudry, París.
- Sánchez, Thomas Antonio (1779): *Colección de poesías castellanas anteriores al siglo XV*, vol. 1, Ed. Don Antonio de Sancha, Madrid.
- Sanfeliú, Luz (1996): *Juego de damas. Aproximación histórica al homoerotismo femenino*, Universidad de Málaga, Málaga.
- Sanfeliú, Luz (1996): *Juego de Damas. Aproximación histórica al homoerotismo*, Universidad de Málaga, Málaga.
- Santamarina, Antón (coord.) (en liña): *Tesouro informatizado da lingua galega*, Instituto da Lingua Galega, <<http://ilg.usc.es/TILG/>> [últ. cons., 09/03/2017].
- Santamarina, Antón (dir.) (2006-2013): *Diccionario de diccionarios*, Instituto da Lingua Galega / Fundación Pedro Barrié de la Maza, <<http://sli.uvigo.es/ddd/index.html>> [últ. cons., 19/22/2017].
- Santos, Carlos Pinto / Neves, Orlando (1997): *Dicionário obsceno da língua portuguesa*, Bicho da Noite, Lisboa.
- Santoyo, Julio-César (2004): "Sobre la historia de la traducción en España: algunos errores recientes", *Hermēneus. Revista de Traducción e Interpretación* 6, pp. 1-10.
- Saracino, Pablo Enrique (2014): "La *Historia hasta 1288 dialogada y su relación con la Crónica de tres reyes", *e-Spania. Revue interdisciplinaire d'études hispaniques médiévales et modernes* 18, <<https://e-spania.revues.org/23742>> [últ. cons., 18/01/2017].
- Saraiva, António José / Lopes, Oscar (2000): *História da literatura portuguesa*, Porto Editora, Porto.
- Sarmiento, Fr. Martín (2013): *Disertación sobre el animal zebra. Nacido, criado, conocido y cazado antiguamente en España, en donde ya no se encuentra*, Elena Santos Vega e José Santos Puerto (estudo e ed.), Museo de la Educación de la Universidad de La Laguna, La Laguna.
- Scarboroug, Connie L. (2007): "Celestina and the Power of Old Age", *Old Age in the Middle Ages*

- and the Renaissance. Interdisciplinary Approaches to a Neglected Topic*, Albrecht Classen (ed.), Walter de Gruyter, Berlín, pp. 243-356.
- Scholberg, Kenneth R. (1971): *Sátira e invectiva en la España medieval*, Gredos, Madrid.
- Sedgwick, Eve Kosofsky (1990): *Epistemology of the closet*, University of California Press, Berkeley.
- Sergent, Bernard (1986): *La homosexualidad en la mitología griega*, Alta Fulla, Barcelona. [Trad. Alberto Clavería Ibáñez.]
- Sheptak, Miroslava (2007): *Diccionario de términos musicales*, Universidad Nacional Autónoma de México, México D. F.
- Silva Domínguez, Carme (1998): "Galego, romanço, nossa linguagê: o nome da lingua na prosa medieval de creación", *Verba* 25, pp. 325-343.
- Silva, António de Moraes (1831): *Diccionario da Língua Portuguesa*, Impressão Regia, Lisboa.
- Silva, António de Moraes (1878): *Diccionario da Língua Portuguesa*, tomo II, Typographia de Joaquim Germano de Sousa Neves, Lisboa.
- Silva, Elsa Maria Branco da (ed.) (2001): *Castelo perigoso*, Colibri, Lisboa.
- Silva, Pedro / Cardoso, Elsa / Rente, Sofia (2015): *Outras expressões. Português 10.º ano*, Porto Editora, Porto.
- Smalls, James (2008): *Gay art*, Sirrocco, Vietnam.
- Soares, Mário (2005): *Os poemas da minha vida*, Público, Lisboa.
- Sobh, Mahmud (1994): *Poetisas arabigo-andaluzas*, Diputación Provincial de Granada, Granada.
- Sobral, Cristina (2014) (ed.), *Vida do Cativo Monge Confesso*, Corpus de Textos Antigos, <<http://alfclul.clul.ul.pt/teitok/cta/index.php?action=edit&id=M1094T1078.xml>> [últ. cons., 05/09/2016].
- Sodré, Paulo Roberto (2006): "Pero da Ponte e os *trebelhos* de Tisso Pérez: entre o *retraer* e o *difamar*", *Anais do Congresso de Estudos Literários. Multiteorias: correntes críticas, culturalismo, transdisciplinaridade* 6, UFES, Vitória.
- Sodré, Paulo Roberto (2008): *Cantigas de madre galego-portuguesas*, Xunta de Galicia, Santiago de Compostela.
- Sodré, Paulo Roberto (2009): "Fernam Díaz em Terras de Ultramar: sobre a cantiga "Fernam [D]iaz, este que and' aqui" de Pero GarciaBurgalês", *Diadorim* 5, pp. 197-209.
- Sodré, Paulo Roberto (2010): "Jardins, vinhas e mouros no trobar satírico galego-português", *Agália* 102, pp. 195-220.
- Souto Cabo, José António (2003): *Documentos galego-portugueses dos séculos XII e XIII*, Universidade da Coruña, A Coruña.
- Souto Cabo, José António (2011): "A emergência da lírica galego-portuguesa e os primeiros trovadores", *A Trabe de Ouro* 87, pp. 47-72.
- Souto Cabo, José António (2011b): "Lopo Lias: entre Orzelhão e Compostela", *Diacritica* 25.3, pp. 111-135.
- Souto Cabo, José António (2012): *Os cavaleiros que fizeram as cantigas. Aproximação às origens socioculturais da lírica galego-portuguesa*, Universidade Federal Fluminense, Niterói.
- Souto Cabo, José António (2012b): "En Santiago, seend'albergado en mia pousada. Nótulas trovadorescas compostelanas", *Verba. Anuario Galego de Filoloxía* 39, pp. 273-298.

- Souto Cabo, José António (2012c): "Fernando Pais de Tamalhancos: trovador e cavaleiro", *Revista de Literatura Medieval* 24, pp. 231-267.
- Souto Paz, José Antonio (1993): *Derecho eclesiástico del estado. El derecho de las libertad de ideas y creencias*, Marcial Pons, Madrid.
- Souza, Arivaldo Sacramento de (2008): *A representação das relações entre homens nas cantigas de escárnio e maldizer galego-portuguesas*, Universidade Federal da Bahia, Salvador.
- Spira, Piotr (2012): "The God of the Middle English *Cleanness* and his erotic exhortations of purity", *Studia Anglica Posnaniensia* 47/4, pp. 133-145.
- Stegagno Picchio, Luciana (1979): *A lição do texto. Filologia e Literatura, Idade Média*, Edições 70, Lisboa. [Trad. Alberto Pimenta.]
- Stehling, Thomas (1983): "To love a medieval boy" in *Literary visions of homosexuality, Journal of homosexuality* vol. 8, 3/4, Stuart Kellog (ed.), Haworth, Nova York, pp. 151-170.
- Stevens, John (1986): *Words and Music in the Middle Ages. Song, narrative, dance an drama. 1050-1350*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Sydenham, Floyer (1777): "Plato, the Banquet", *The Monthly Revie or Literary Journal* XXVI, pp. 196-199.
- Sylva, Joseph Soares da (1732): *Memórias para a História de Portugal que Compreendem o Governo delRey D. João O I*, Academia Real, Lisboa.
- Tartaro, Achille (1981): *Forme poetiche del Trecento*, Laterza, Bari.
- Tato Fontaíña, Laura (1996a): "Caracterización xeral. Cantigas de escarnio e maldicer" in *Historia da Literatura Galega*, fascículo 2, Alberte Ansedo Estraviz e Cesáreo Sánchez Iglesias (dir.), A Nosa Terra / Asociación Socio-Pedagóxica Galega, Vigo / A Coruña, pp. 33-64.
- Tato Fontaíña, Laura (1996b): "Cantigas de amor. Cantigas de amigo" in *Historia da Literatura Galega*, fascículo 3, Alberte Ansedo Estraviz e Cesáreo Sánchez Iglesias (dir.), A Nosa Terra / Asociación Socio-Pedagóxica Galega, Vigo / A Coruña, pp. 65-96.
- Tavani, Giuseppe (1967): *Repertorio Metrico della lirica galego-portoghese*, Edizioni dell'Ateneo, Roma.
- Tavani, Giuseppe (1991): *A poesía lírica galego-portuguesa*, Galaxia, Vigo. [Trad. Rosario Álvarez e Henrique Monteagudo.]
- Tavani, Giuseppe (1992): *A poesía de Airas Nunez*, Galaxia, Vigo. [Trad. Rosario Álvarez Blanco.]
- Tavani, Giuseppe (1993): "Cantigas de escarnho e maldizer" in *Dicionário da Literatura Medieval Galega e Portuguesa*, Giulia Lanciani e Giuseppe Tavani (coords.), Caminho, Lisboa, pp. 138-139. [Trads. José Colaço Barreiros e Artur Guerra.]
- Tavani, Giuseppe (1999): *Arte de Trovar do Cancioneiro da Biblioteca Nacional de Lisboa: Introdução, edição crítica e facsímile*, Colibri, Lisboa.
- Tavani, Giuseppe (2003): "A muller na literatura Hispánica Medieval: ¿Protagonista ou autora?" in *Mulleres en Galicia. Galicia e outros pobos da Península. Actas VII Congreso Internacional de Estudos Galegos*, Helena González Fernández e María Xesús Lama López (eds.), Do Castro, Sada, pp. 3-13.
- Tavani, Giuseppe (2004): *Unha Provenza hispánica. A Galicia medieval, forxa da poesía lírica peninsular*, Real Academia Galega, A Coruña.
- Tejada y Ramiro, Juan (ed.) (1864): *Colección de cánones y de todos los concilios de la Iglesia de*

- España y de América (en latín y castellano)*, vol. 2, Imprenta de D. Pedro Montero, Madrid.
- Teresa de Jesús, Santa (2003): *Modo de visitar los conventos de las Carmelitas Descalzas*, Biblioteca Virtual Universal, <<http://www.biblioteca.org.ar/libros/797.pdf>> [últ. cons., 28/01/2017].
- Teresa de Jesús, Santa (2008): *Libro de las Constituciones*, M. Rivadeneyra (ed.), Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, <<http://www.cervantesvirtual.com/nd/ark:/59851/bmcf164>> [últ. cons., 28/01/2017].
- Teresa de Jesús, Santa (en liña): *Las "Constituciones"*, Orden del Carmelo Descalzo Seglar, <<http://www.santateresadejesus.com/wp-content/uploads/Las-Constituciones-PDF.pdf>> [últ. cons., 28/01/2017].
- Theros, Xavier (2004): *Burla, escarnio y otras diversiones. Historia del humor en la Edad Media*, La Tempestad, Barcelona.
- Thierry, Martin (2001): *Trois études sur la sexualité médiévale*, GayKitschCamp, Lille.
- Thiolier-Méjean, Suzanne (1978): *Les poésies satiriques et morales des troubadours du XIIIe siècle à la fin du XIIIe siècle*, A. G. Nizet, París.
- Thomas Aquinas, St. (en liña): *The Summa Theologica*, Benziger Bros. (ed.), <<http://dhspritory.org/thomas/summa/index.html>> [últ. cons., 05/02/2017].
- Thomson, Oliver (2010): *História do pecado*, Guerra & Paz, Lisboa. [Trad. Susana Serrão.]
- Tomás y Valiente, Francisco (2000): "El crimen y pecado *contra natura*" in *Orientaciones. Revista de homosexualidades* 1, pp. 105-128.
- Toriello, Fernanda (1976): *Fernand'Esquyo. Le poesie*, Adriatica, Bari.
- Torrado Agulla, Xerardo (2011a): "A distorsión da historia ao servizo do 'politicamente correcto'", *Faro de Vigo* 22/03/2011, <<http://www.farodevigo.es/cartas/2011/03/22/distorsion-da-historia-ao-servizo-do-politicamente-correcto/528865.html>> [últ. cons., 23/07/2016].
- Torrado Agulla, Xerardo (2011b): *Unha falsa unión homosexual na Galicia do século XI: desmontando á "escola do resentimento"*, Laicismo – Europa Laica, <https://laicismo.org/data/docs/archivo_1432.pdf> [últ. cons., 23/07/2016].
- Torres Feijó, Elias J. (2004): "Contributos sobre o obxecto de estudo e metodoloxía sistémica. Sistemas literarios e literaturas nacionais" in *Bases metodolóxicas para unha historia comparada das literaturas da Península Ibérica*, Anxo Tarrío Varela e Anxo Abuín González (eds.), Universidade de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela, pp. 419-440.
- Treccani (en liña): *Vocabolario On Line*, <<http://www.treccani.it/vocabolario>> [últ. cons., 09/03/2017].
- Urban Dictionary (2016): "Ride", <<http://www.urbandictionary.com/define.php?term=ride>> [últ. cons., 26/12/2016].
- Valera, Juan (en liña): "Las Cantigas del Rey Sabio. Disertación leída el 12 de febrero de 1872, ante la Academia Española, en junta que honró con su presencia el emperador del Brasil, y publicada en 1878", Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, <http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/discursos-academicos--0/html/ff395d86-82b1-11df-acc7-002185ce6064_4.html#l_6_> [últ. cons., 05/02/2017].
- Varela Aenlle, Carlos Xesús (2014): *Contribución ao dicionario galego: O léxico do galego de Asturias (LeGA)*, Universidade de Vigo, Vigo, <<http://www.investigacion.biblioteca.uvigo.es/xmlui/bitstream/handle/11093/130/Contribuci>

- [%C3%B3n%20ao%20dicionario%20galego.pdf?sequence=1](#) [últ. cons., 15/01/2017].
- Varela Barreiro, Xavier (dir.) (2004-): Tesouro Medieval Informatizado da Lingua Galega [=TMILG], Instituto da Lingua Galega, Santiago de Compostela, <<http://ilg.usc.es/tmilg>> [últ. cons., 28/12/2016].
- Vázquez Cuesta, Pilar (1980): "Literatura gallega" in *Historia de las literaturas hispánicas no castellanas*, José María Díez Borque (coord.), Taurus, Madrid, pp. 619-896.
- Vázquez García, Francisco / Moreno Mengíbar, Andrés (1995): *Poder y prostitución en Sevilla (siglos XIV al XX)*, tomo I: *La Edad Moderna*, Universidad de Sevilla, Sevilla.
- Velasco, Sherry (2011): *Lesbians in Early Modern Spain*, Vanderbilt University Press, Nashville.
- Ventura, Joaquim (1995): "Toponimia nas cantigas de sátira obscena do cancionero medieval galego-portugués" in *Medioevo y literatura. Actas del V Congreso de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, vol. IV, Juan Paredes (ed.), Universidad de Granada, Granada, pp. 475-490.
- Ventura, Joaquim (2004): "As cantigas intrusas do *Cancioneiro da Ajuda*" in *O Cancioneiro da Ajuda, cen anos despois*, Xunta de Galicia, Santiago de Compostela, pp. 667-673.
- Ventura, Joaquim (2012): "Trovadores, segreles y juglares: la profesionalización del espectáculo" in *Estudios de literatura medieval: 25 años de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, Antonia Martínez Pérez e Ana Luisa Baquero Escudero (coords.), Universidad de Murcia, Murcia, pp. 937-946.
- Verdelho, Evelina (ed.) (2007): *Vida e feitos d'El-Rey Dom João Segundo*, Garcia de Resende, Centro de Estudos de Linguística Geral e Aplicada - Universidade de Coimbra, Coimbra.
- Verdon, Jean (1996): *O prazer na Idade Média*, Difusão Cultural, Lisboa. [Trad. José Luís Luna.]
- Veyne, Paul (1989): "O Império Romano" in *História da Vida Privada, vol. I: Do Império Romano ao ano mil*, Paul Veyne (dir.), *História da Vida Privada*, Philippe Ariès e George Duby (dirs.), Afrontamento, Porto, pp. 301-397. [Trad. Hildegard Feist.]
- Vidal, José Manuel (2004): "El sospechoso amor de Teresa", *Crónica* 450, suplemento de *El Mundo*, 30 de maio de 2004, <<http://www.elmundo.es/cronica/2004/450/1086007060.html>> [últ. cons., 28/01/2017].
- Vieira, Yara Frateschi (1999): *En cas dona Maior. Os trovadores e a corte senhorial galega no século XIII*, Laiovento, Santiago de Compostela.
- Vieira, Yara Frateschi / Morán Cabanas, M. Isabel / Souto Cabo, José António (2011): *O amor que eu levei de Santiago. Roteiro da lírica medieval galego-portuguesa*, Toxosoutos, Noia.
- Vieira, Yara Frateschi / Morán Cabanas, Maria Isabel / Souto Cabo, José António (2015): *O caminho poético de Santiago. Lírica galego-portuguesa*, Cosac Naify, São Paulo.
- Vieiros (2002): "¿Trebellas ou traballas? As palabras galegas para o sexo", *Vieiros*, <<http://mais.vieiros.com/letras2002/vocabulario.html>>, maio 2002. [últ. cons., 18/12/2016].
- Viejo Fernández, Xulio (1998): "Delles referencias asturianas na lliteratura medieval peninsular", *Lletres Asturianas* 68, pp. 57-80.
- Viera, David J. / Piqué Angordans, Jordi / Camaño Puig, Ramon (2010): "Malaltia i salut en l'obra de Francesc Eiximenis", *Caplletra* 48, pp. 179-209.
- Vilella, / Barreda (2006): "¿Cánones del Concilio de Elvira o Cánones Pseudoiliberritanos?", *Augustinianum. Periodicum semestre Instituti Patristici "Augustinianum"*, ano XLVI, fascículo

- II, pp. 285-373.
- Villares, Ramón (2004): *Historia de Galicia*, Galaxia, Vigo.
- Villarrubia Medina, Antonio (2005): "Tragedia, mito y mitología", *Aspectos del teatro griego antiguo*, Máximo Brioso Sánchez e Antonio Villarrubia Medina (eds.), Universidad de Sevilla, Sevilla, pp. 11-95.
- Víñez Sánchez, Antonia (2004): *El trovador Gonçal'Eanes do Vinhal. Estudio histórico y edición*, Universidade de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela.
- Viterbo, Joaquim de Santa Rosa de (1865): *Elucidário das palavras, termos e frases que em Portugal antigamente se usaram e que hoje regularmente se ignoram*, 2 vols., A. J. Fernandes Lopes, Lisboa.
- Walsh, P. G. (ed.) (1993): *Lyrics from the Carmina Burana*, University of North Carolina Press, Chapel Hill e Londres.
- Waugh, Scott L. / Diehl, Peter D. (eds.) (2002): *Christendom and its discontents. Exclusion, persecution, and rebellion, 1000-1500*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Wikipedia [19/07/2016]: "Muwashshah", <<https://fr.wikipedia.org/wiki/Muwashshah>> e "Khardja", <<https://fr.wikipedia.org/wiki/Khardja>> [últ. cons., 31/08/2016].
- Wikipedia [19/11/2015]: "Denominacions de la llengua catalana", <https://ca.wikipedia.org/wiki/Denominacions_de_la_llengua_catalana> [últ. cons., 30/04/2016].
- Wikipedia [23/02/2017]: "Doggy style", <https://en.wikipedia.org/wiki/Doggy_style> [últ. cons., 25/02/2017].
- Woods, Gregory (1998): *A History of Gay Literature. The Male Tradition*, Yale University Press, New Haven e Londres.
- Wright, Robert (1991): "La enseñanza de la ortografía en la Galicia de hace mil años", *Verba. Anuario Galego de Filoloxía* 18, pp. 5-25.
- Wright, Thomas (ed.) (2012): *Anglo-Latin Satirical Poets and Epigrammatists of the Twelfth Century*, vol. 2: *The Minor Anglo-Latin Satirists and Epigrammatists*, Cambridge University Press, Nova York.
- Youssef, H. (1993): "The history of the condom", *Journal of the Royal Society of Medicine* 86, pp. 226-228.
- Zeikowitz, Richard E. (2003): *Homoeroticism and Chivalry. Discourses of Male Same-Sex Desire in the Fourteenth Century*, Palgrave Macmillan, Nova York.
- Zilli, Carmelo (ed.) (1977): *Johan Baveca. Poesie*, Adriatica, Bari.
- Zink, Michel 1980. "Le lyrisme en rond. Esthétique et séduction des poèmes a forme fixe au Moyen Age", *Cahiers de l'Association internationale des études françaises* 32, pp. 71-90.
- Žižek, Slavoj (2008): *Cómo leer a Lacan*, Paidós, Buenos Aires. [Trad. Fermín Rodríguez.]
- Zorrilla, Natalia Lorena (2015): "Naturaleza y sexualidad en *De Planctum Naturae*", *De Medio Aevo* 8, pp. 143-162.
- Zumthor, Paul (1984): *La poésie et la voix dans la civilisation médiévale*, Presses Universitaires de France, París.
- Zwartjes, Otto (1998-1999): "The Andalusí Kharjas: A Courtly Counterpoint to Popular Tradition?", *Scripta Mediterranea*, vols. XIX-XX, pp. 45-54.

Índice alfabético das cantigas editadas

"A mí quer mal o infançon"	61
"A vós, dona abadessa"	197
"Abadessa, oi dizer"	186
"Abril Perez, muit'hei eu gran pesar"	36
"Achei Sanch[a] Anes encavalgada"	25
"Airas Moniz, o zevron"	76
"Alvar Rodriguiz dá preço d'esforço"	46
"Ao lançar do pao"	74
"Aquestas coitas que de sofrer hei"	16
"Bernal Fendudo, quero-vos dizer"	123
"Comprar quer'eu, Fernan Furado, muu"	22
"Conhocedes a donzela"	18
"Correola, sodes Adeantado"	146
"D'ũa cousa soo maravillado"	85
"Da esteira vermelha cantarei"	55
"De Fernan Diaz, est[e] asturão"	214
"De Joan Bol'and'eu maravillado"	165
"De Pero Bõo and'ora espantado"	183
"Desto son os zevrões"	65
"Direi-vos ora que oi dizer"	174
"Dizia la ben-talhada"	30
"Do que eu quigi, per sabedoria"	48
"Don Bernaldo, pesa-me que tragedes"	128
"Don Bernaldo, pois tragedes"	209
"Don Bernaldo, por que non entendedes"	138
"Don Estevã[o] achei noutro dia"	131

"Don Estevã[o] diz que desamor"	140
"Don Estevã[o], en grand'entençon"	99
"Don Estevã[o], eu eiri comi"	134
"Don Estevã[o], tan de mal talan"	136
"Don Estevan fez[o] sa partiçon"	108
"Don Estevan, que Lhi non gradecedes"	111
"Don Fernando, pero mi mal digades"	93
"Don Fernando, vejo-vos andar ledó"	144
"Don Marco, ve[j]i eu muito queixar"	102
"Don Martin Galo, ést'acostumado"	148
"Don Tisso Perez, queria hoj' eu"	221
"Dona Maria Negra, ben-talhada"	97
"Dona Ouroana, pois ja besta havedes"	153
"Elvir', a capa velha dest'aqui"	223
"En este son de negrada"	63
"Enmentar quer'eu do brial"	59
"Eu digo mal, com'home fadimalho"	202
"Fernan Diaz é aqui, como vistes"	142
"Fernan Diaz, este que and'aqui"	87
"Fernan Diaz, fazen-vos entender"	181
"Fernand'Escalho leixei mal doente"	89
"Fernand'Escalho vi eu cantar ben"	91
"Irei a lo mar vee-lo meu amigo"	39
"Ja-u s'achou con torpes, que fezeron"	150
"Joan Bol'anda mal desbaratado"	168
"Joan Bolo jov'en ãa pousada"	163
"Joan Fernandiz quer [i] guerrejar"	170
"Joan Fernandiz, aqui é chegado"	172

"Joan Fernandiz, un mour'ést'aquí"	83
"Jograr Sac', eu entendi"	53
"Jograr Saco, non tenh'eu que fez rason"	50
"Mala ventura mi venha"	121
"Mari'Mateu, ir-me quer'eu d'aquen"	189
"Mentre m'agora d'al non digo [nada]"	212
"Noutro dia, en Carrion"	204
"O arraiz de Roi Garcia"	178
"O infançon houv'atal"	79
"O meu senhor, o bispo, na Redondela ù dia"	33
"Ora tenho guisado"	70
"Os zevrões foron buscar"	68
"Ou é Melion Garcia queixoso"	159
"Pedi hoj'un ric'home"	225
"Pero d'Ambroa, sodes maiordomo"	126
"Pero d'Armea, quando composestes"	194
"Pero da Ponte, paro-vos sinal"	28
"Pero Fernandiz, home de barnage"	105
"Pero Martiiz, ora por caridade"	113
"Pero non fui a Ultramar"	13
"Que muito mi de Fernan Diaz praz"	95
"Quen a sa filha quiser dar"	218
"Rui Gonçalviz, pero vos agravece"	43
"Sancha Perez leve vós ben parecedes"	176
"Sela aleivosa, en mao dia te vi"	72
"Sueir'Eanes, este trobador"	207
"Tant'é Melion pecador"	161
"Tercer dia ante Natal"	57

"Trag'agora Marinha Sabugal"	192
"Un cavaleiro me diss'en baldon"	41
"Vedes agora que mala ventura"	156
"Vedes, Picandon, soo maravilhado"	117
"Vós que [por] Pero Tinhoso preguntades, se queredes"	200

Cadro cronolóxico dos autores

Só a título indicativo, realizamos unha ordenación cronolóxica orientativa dos autores do noso corpus de referencia. As datas, aproximadas, da súa produción tomámolas da *Base de datos da Lírica Profana Galego-Portuguesa* (en liña), [últ. cons. 02/04/2017].

Autor	Actividade (aprox.)	Cantigas no corpus
Lopo Lias	1190-1260	[17], [18], [19], [20], [21], [22], [23], [24], [25], [26], [27], [28]
Abril Perez	1220-1230	[9]
Fernan Paez de Tamalhancos	1220-1240	[15], [16]
Roi Gomez de Briteiros	1225-1250	[65*], [66*]
Pero Garcia d'Ambroa	1228-1260	[71], [75]
Bernal de Bonaval	1230-1240	[9]
Picandon	1230-1260	[43]
Pero Martiiz	1230-1260	[42*]
Martin Soarez	1230-1270	[1], [29]
Vasco Gil	1235-1260	[42*]
Joan Baveca	1235-1265	[45], [46], [47]
Joan Soarez Coelho	1235-1270	[40], [41], [43]
Pero da Ponte	1235-1275	[78], [79*], [80*], [81], [82], [83], [84], [85]
Afons'Eanes do Coton	1240-1250	[72], [73], [74]
Airas Perez Vuitoron	1240-1255	[48], [49*], [50], [51], [52*], [53], [54], [55], [56], [57]
Roi Queimado	1240-1260	[37], [38]
Estevan Faian	1240-1260	[70]
Joan Garcia de Guilhade	1240-1265	[58]
Peo Garcia Burgales	1240-1270	[30*], [31], [32], [33], [34], [35], [36]
Vasco Perez Pardal	1240-1275	[59]

Roi Paez de Ribela	1240-1280	[44]
Nuno Porco	1240-1280	[10]
Pero Viviae	1241-1274	[77]
Afonso X	1242-1284	[5], [6]
Pedr'Eanes Solaz	1245-1275	[7]
Gonçal'Eanes do Vinhal	1245-1275	[39]
Afonso Meendez de Besteiros	1247-1295	[69*]
Pedr'Amigo de Sevilha	1257-1275	[86], [87]
Airas Veaz	1260-1270	[4]
Rodrig'Eanes de Vasconcelos	1260-1290	[2]
Joan Vaasquiz de Talaveira	1260-1295	[67], [68]
Don Denis	1279-1325	[60], [61*], [62], [63], [64]
Airas Nunez	1284-1289	[8]
Afonso Sanchez	1289-1328	[3]
Fernand'Esquio	1290-1315	[76]
Estevan da Guarda	1325-1350	[11], [12], [13], [14]

Cadro alfabético dos autores

Autor	Cantigas no corpus
Abril Perez	[9]
Afons'Eanes do Coton	[72], [73], [74]
Afonso Meendez de Besteiros	[69*]
Afonso Sanchez	[3]
Afonso X	[5], [6]
Airas Nunez	[8]
Airas Perez Vuitoron	[48], [49*], [50], [51], [52*], [53], [54], [55], [56], [57]
Airas Veaz	[4]
Bernal de Bonaval	[9]
Don Denis	[60], [61*], [62], [63], [64]
Estevan da Guarda	[11], [12], [13], [14]
Estevan Faian	[70]
Fernan Paez de Tamalhancos	[15], [16]
Fernand'Esquio	[76]
Gonçal'Eanes do Vinhal	[39]
Joan Baveca	[45], [46], [47]
Joan Garcia de Guilhade	[58]
Joan Soares Coelho	[40], [41], [43]
Joan Vaasquiz de Talaveira	[67], [68]
Lopo Lias	[17], [18], [19], [20], [21], [22], [23], [24], [25], [26], [27], [28]
Martin Soares	[1], [29]
Nuno Porco	[10]
Pedr'Amigo de Sevilha	[86], [87]
Pedr'Eanes Solaz	[7]
Peo Garcia Burgales	[30*], [31], [32], [33], [34], [35], [36]

Pero da Ponte	[78], [79*], [80*], [81], [82], [83], [84], [85]
Pero Garcia d'Ambroa	[71], [75]
Pero Martiiz	[42*]
Pero Viviaez	[77]
Picandon	[43]
Rodrig'Eanes de Vasconcelos	[2]
Roi Gomez de Briteiros	[65*], [66*]
Roi Paez de Ribela	[44]
Roi Queimado	[37], [38]
Vasco Gil	[42*]
Vasco Perez Parda	[59]